

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661),
catalogusnummer 41

Gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41

Gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

drs. J.B. Hielkema

Archeologisch Adviesbureau

Colofon

Opdrachtgever: N.V. Nederlandse Gasunie

Titel: Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres; aardgastransportleiding-tracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen; archeologisch onderzoek: opgraving

Status: eindversie

Datum: 11 december 2013

Auteur: drs. J.B. Hielkema

Met bijdragen van: drs. F. van Oosterhout, dr. N.W. Willemse, drs. H.B.G. Scholte Lubberink, drs. E.M.P. Verhelst, R. Reinen, drs. W. van der Meer (*BIAX consult*) & drs. R.P. Exaltus (EGM)

Projectcode: G61-41

Bestandsnaam: RA2321_G61-41.indd

Projectleider: drs. J.B. Hielkema

Projectmedewerkers: R. Bakx, drs. J. Coolen, drs. M.E. van Kruining, drs. T.E. Porreij-Lyklema, F.J. van der Wal & E.J.M. van der Zwet

ARCHIS-vondstmeldingsnummer: 414078

ARCHIS-waarnemingsnummer: nog niet verleend

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer: 33998

Autorisatie: drs. H.B.G. Scholte Lubberink

Kaartvervaardiging: T.M. Perger & L.B. Stelwagen

Objecttekeningen: G. Berkenbosch

Objectfotografie: E.J.M. van der Zwet

Beeldredactie: drs. K. Anderson

Redactie en opmaak: F.A. Perk

Coördinatie: drs. F. van Oosterhout

Bevoegd gezag: drs. S. Wentink (Oversticht)

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

Leeuwenveldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

telefoon: 0294-491 500

telefax: 0294-491 519

E-mail: raap@raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2013

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

Inleiding

In het kader van het project Noord-Zuid Route legt N.V. Nederlandse Gasunie in de periode 2009-2013 vele honderden kilometers ondergrondse gasleiding aan. Het project omvat onder meer de realisatie van 48-inchleidingen tussen Rysum en Schinnen en tussen Wijngaarden en Zelzate alsmede de bouw van twee nieuwe compressorstations. De te verwachten verstoring van de bodem als resultaat van het ingraven van de aardgastransportleiding heeft aan het maaiveld een breedte van circa 7-8 m en op de bodem circa 2 m. De diepte van de leidingsleuf bedraagt circa 3 m -Mv. Tevens wordt ten behoeve van de aanleg van de aardgastransportleiding een werkstrook aangelegd (circa 20 m aan weerszijden van de leidingsleuf). Na afloop van de aanleg van de gastransportleiding wordt de bodem hier diep omgezet (frezen, diepspitten) om deze weer geschikt te maken voor agrarisch gebruik.

In opdracht van N.V. Nederlandse Gasunie heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau een opgraving uitgevoerd op de locatie Varseneres-Noord in de buurtschap Varsen in de gemeente Ommen (zie figuur 2). Voorafgaand aan de uitvoering van de opgraving is, conform de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA; <http://www.sikb.nl>), een Programma van Eisen (PvE) opgesteld. Dit PvE diende als leidraad voor het onderzoek.

Conclusies

Het archeologische onderzoek op het noordelijke deel van de Varseneres heeft delen van twee huisplattegronden opgeleverd en negen spiekers. De huizen en spiekers dateren uit de IJzertijd-Romeinse tijd. Een van de spiekers is waarschijnlijk jonger, uit de Vroege Middeleeuwen. Hieronder worden de overige conclusies gegeven in de vorm van de antwoorden op de specifieke onderzoeksvragen uit het PvE.

1. In welke mate is de vindplaats verstoord?

De vindplaats is aan de westzijde verstoord door eerder aangelegde aardgastransportleidingen. Verder zijn hier en daar recente verstoringen aanwezig in de vorm van sloten. In het noordelijke deel van de vindplaats, ter hoogte van de werkputten WP 1 en WP 2, is de bodem verstoord tot 0,9 m -Mv.

2. Zijn in het plaggendek niveaus te onderscheiden (stratigrafie binnen het plaggendek)? Zo ja: zijn deze nader te dateren aan de hand van vondsten? Zijn er verschillen in datering en opbouw tussen het deel ten noorden van de N34 en ten zuiden ervan?

Binnen het plaggendek zijn vijf niveaus onderscheiden. Aan de hand van de vondsten zijn de lagen gedateerd. De bovenste lagen (laag Aa1 en laag Aa2) dateren uit de Nieuwe tijd. Daaronder liggen de lagen Aa3 en Aa4, die uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe tijd A dateren. De onderste laag van het plaggendek dateert waarschijnlijk uit de Late Middeleeuwen.

3. *Wat is de aard en datering van de archeologische laag?*

Uit de bestudering van de profielen komt naar voren dat sprake is van meerdere archeologische lagen. Onder het plaggendek is (alleen in WP 4) een laat-middeleeuwse akkerlaag aanwezig. In WP 4, WP 6, WP 12, WP 13 en WP 14 komt een stuifzandpakket voor, waarop in de middeleeuwen is geakkerd. Hieronder ligt een akkerlaag uit de Ottoonse tijd, die in de top van het dekzand is gevormd.

4. *Wat is de aard, datering, diepteligging, kwaliteit en ruimtelijke verspreiding van de aangetroffen grondsporen? Laten deze zich tot structuren herleiden? Wat is de aard van die structuren?*

De aard van de sporen betreft: paalkuilen, kuilen, greppels/sloten, esgreppels en spitsporen. Het grootste deel van de grondsporen dateert uit de IJzertijd-Romeinse tijd. Daarnaast is een mesolithische haardkuil aangetroffen. Eén van de spiekers dateert mogelijk uit de Vroege Middeleeuwen. De esgreppels en spitsporen horen bij het plaggendek dat vanaf de Late Middeleeuwen over de vindplaats is aangelegd. De grondsporen liggen onder de bouwvoor, het plaggendek en akkerlagen op een diepte variërend van 0,6 tot 1,8 m -Mv. De kwaliteit van de grondsporen is goed. Er zijn twee incomplete huisplattegronden en negen spiekers herleid uit de grondsporen.

5. *Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig, wat is de vondstdichtheid/ruimtelijke verspreiding, hoe is de conserveringstoestand en wat is de typologische datering?*

De aanwezige materiaalcategorieën zijn aardewerk, natuursteen, vuursteen, metaal, bouw-materiaal, glas en bot. Een groot deel van het vondstmateriaal is aangetroffen in het plaggendek en de daaronder gelegen akkerlagen. Hierbij valt op dat in werkputten WP 4, WP 5, WP 8 en WP 11 relatief veel vondstmateriaal is aangetroffen. Vooral WP 5 heeft veel vondstmateriaal opgeleverd. De conserveringstoestand van het vondstmateriaal is matig/slecht. Het aardewerk is sterk gefragmenteerd. Er zijn geen onverkoelde organische resten bewaard gebleven. De typologische datering van het aardewerk is IJzertijd, Romeinse tijd, Vroege Middeleeuwen, Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Metaalvondsten dateren uit de Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Het vuursteen dateert uit het Mesolithicum en Neolithicum.

6. *Zijn op basis van de grondsporen en het vondstmateriaal uitspraken te doen over de aard van de activiteiten, de gebruiksduur van de vindplaats en eventuele veranderingen door de tijd heen?*

In de Steentijd was (sporadisch) sprake van menselijke activiteiten. Uit het Mesolithicum dateren een haardkuil en vuursteen artefacten. Een verbrand klingfragment met slijpsporen, vermoedelijk een fragment van een geslepen vuurstenen bijl, dateert uit het Neolithicum. De aard van de activiteiten in deze perioden is onduidelijk. In de IJzertijd/Romeinse tijd was sprake van bewoning. Deze bewoning bestond uit huizen en spiekers. Uit macrobotanisch onderzoek blijkt dat in deze periode behalve gerst en pluimgierst ook emmertarwe werd verbouwd. Het voorkomen van kaf van emmertarwe duidt op een bewerking (wrijven of stampen), die meestal kort voor de maaltijdbereiding werd uitgevoerd. De akkers lagen waarschijnlijk op de dekzandruggen. Het vondstmateriaal bestaat voor een groot deel uit sterk gefragmenteerd handgevormd aardewerk uit de IJzertijd-Romeinse tijd. Dit wordt beschouwd als nederzettingsafval. Vervolgens is sprake van akkers vanaf de Ottoonse tijd. Vanaf de Late Middeleeuwen werden de akkers opgehoogd en ontstond een dik plaggendek. Uit de akkerlagen en het plaggendek is veel vondstmateriaal verzameld, vooral aardewerk uit de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

7. *Is sprake van een behoudenswaardige vindplaats?*

De vindplaats, dat wil zeggen de resterende delen buiten het aardgastransportleidingtracé, wordt als behoudenswaardig beschouwd.

Aanbevelingen

Het onderzoek heeft aanwijzingen opgeleverd voor de aanwezigheid van waardevolle archeologische resten in het onderzoeksgebied. Derhalve zijn voor de inrichting van de werkstraat de volgende beperkende maatregelen aanbevolen.

Ten noorden van de N34 kan de werkstrook zonder bezwaar worden aangelegd. In het gebied ten zuiden van de N34 zijn de resten van een vindplaats uit de IJzertijd/Romeinse tijd aangetroffen. Deze zijn afgedekt door een plaggendeek, waarvan de basis tussen 0,3 en 1 m -Mv ligt. Het gebied waar binnen de werkstrook het sporenniveau dicht onder het maaiveld ligt, is reeds onderzocht. Om te voorkomen dat de vindplaats in de oostelijke werkstrook verloren gaat, dienen hier geen bodemingrepen (het verwijderen van de bouwvoor, spitten en/of vrezes) dieper dan 0,5 m -Mv plaats te vinden. Indien aan bovenstaande voorwaarden wordt voldaan, wordt de vindplaats niet bedreigd en is vervolgonderzoek niet nodig. Op basis van het uitgevoerde onderzoek kan het gebied waarvoor deze maatregelen gelden worden ingeperkt tot het gebied ten zuiden van de N34, vanaf werkput WP 4 tot aan de Varsenerweg. In het overige deel van het plangebied zijn beschermende maatregelen niet nodig (zie figuur 26).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

Inhoud

Samenvatting	5
1 Inleiding	11
1.1 Kader en doelstelling	11
1.2 Administratieve gegevens	13
2 Voorgaand onderzoek	15
3 Doel van het onderzoek	19
4 Methoden	21
5 Landschappelijk en archeologisch kader	25
5.1 Landschap en bodem	25
5.2 Archeologie	30
6 Landschappelijke aspecten	33
6.1 Geomorfologie en geologie	33
6.2 Stratigrafie en geomorfogenese	36
7 Archeologie: sporen en structuren	47
7.1 Inleiding	47
7.2 Structuren	49
7.3 Grondsporen	59
8 Vondsten	63
8.1 Aardewerk	63
8.2 Natuursteen	69
8.3 Vuursteen	70
8.4 Metaal	71
8.5 Overige vondsten	75
8.6 Ruimtelijke verspreiding van de vondsten	75
9 Bodemmicromorfologisch onderzoek	77
9.1 Inleiding	77
9.2 Bemonstering en monsterverwerking	77
9.3 Analyse	77
9.4 Interpretatie	81
9.5 Conclusies	81

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

10 Botanische macroresten en houtskool	83
10.1 Inleiding	83
10.2 Methoden	83
10.3 Resultaten en discussie	84
10.4 Conclusies	87
11 Synthese	89
11.1 Landschap en bodem	89
11.2 De vindplaats	92
11.3 Evaluatie van het vooronderzoek	95
11.4 Gaafheid en conservering van de vindplaats	95
11.5 Waardering	96
12 Conclusies en aanbevelingen	97
12.1 Conclusies	97
12.2 Aanbevelingen	98
Literatuur	101
Gebruikte afkortingen	106
Verklarende woordenlijst	107
Overzicht van figuren, tabellen en (losse kaart-)bijlagen	109
Bijlage 1: Sporenljst	113
Bijlage 2: structurenljst	133
Bijlage 3: Vondstenlijst	135
Bijlage 4: Determinatie van het aardewerk	151
Bijlage 5: Determinatie van het vuursteen	159
Bijlage 6: Resultaten macrorestenwaardering	165
Bijlage 7: Resultaten houtskoordeterminatie	167
Bijlage 8: Rapport ¹⁴C-dateringen	169

1 Inleiding

1.1 Kader en doelstelling

In het kader van het project Noord-Zuid Route legt N.V. Nederlandse Gasunie in de periode 2009-2013 vele honderden kilometers ondergrondse gasleiding aan. Het project omvat onder meer de realisatie van 48-inchleidingen tussen Rysum en Schinnen en tussen Wijngaarden en Zelzate alsmede de bouw van twee nieuwe compressorstations. De te verwachten verstoring van de bodem als resultaat van het ingraven van de aardgastransportleiding heeft aan het maaiveld een breedte van circa 7-8 m en op de bodem circa 2 m. De diepte van de leidingsleuf bedraagt circa 3 m -Mv. Tevens wordt ten behoeve van de aanleg van de aardgastransportleiding een werkstrook aangelegd (circa 20 m aan weerszijden van de leidingsleuf). Na afloop van de aanleg van de gastransportleiding wordt de bodem hier diep omgezet (frezen, diepspitten) om deze weer geschikt te maken voor agrarisch gebruik. In opdracht van N.V. Nederlandse Gasunie heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau een opgraving uitgevoerd op de locatie Varseneres-Noord in de buurtschap Varsen in de gemeente Ommen (figuur 1).

Voorafgaand aan de uitvoering van de opgraving is, conform de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA), een Programma van Eisen (PvE) opgesteld.¹ Dit PvE diende als leidraad voor het onderzoek.

Het veldwerk is uitgevoerd van 20 april tot en met 5 juni 2009. Tijdens het onderzoek is op een prettige wijze samengewerkt met de hoofdopzichter van het desbetreffende aardgastransportleidingstracé (de heer M. Spronk), de archeoloog van N.V. Nederlandse Gasunie (drs. B. Hofman) en het bevoegd gezag (drs. S. Wentink van het Oversticht). Onderzoeksdokumentatie en vondstmateriaal zullen na afronding van het onderzoek worden overgedragen aan het provinciaal Depot van Overijssel.

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de normen van de archeologische beroepsgroep (zie artikel 24 van het Besluit archeologische monumentenzorg). De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 3.1), beheerd door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB), geldt in de praktijk als richtsnoer.² RAAP beschikt over een opgravingsvergunning, verleend door de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Zie tabel 1 voor de dateringen van de in dit rapport genoemde geologische en archeologische perioden. Enkele vaktermen worden achter in dit rapport beschreven (zie verklarende woordenlijst).

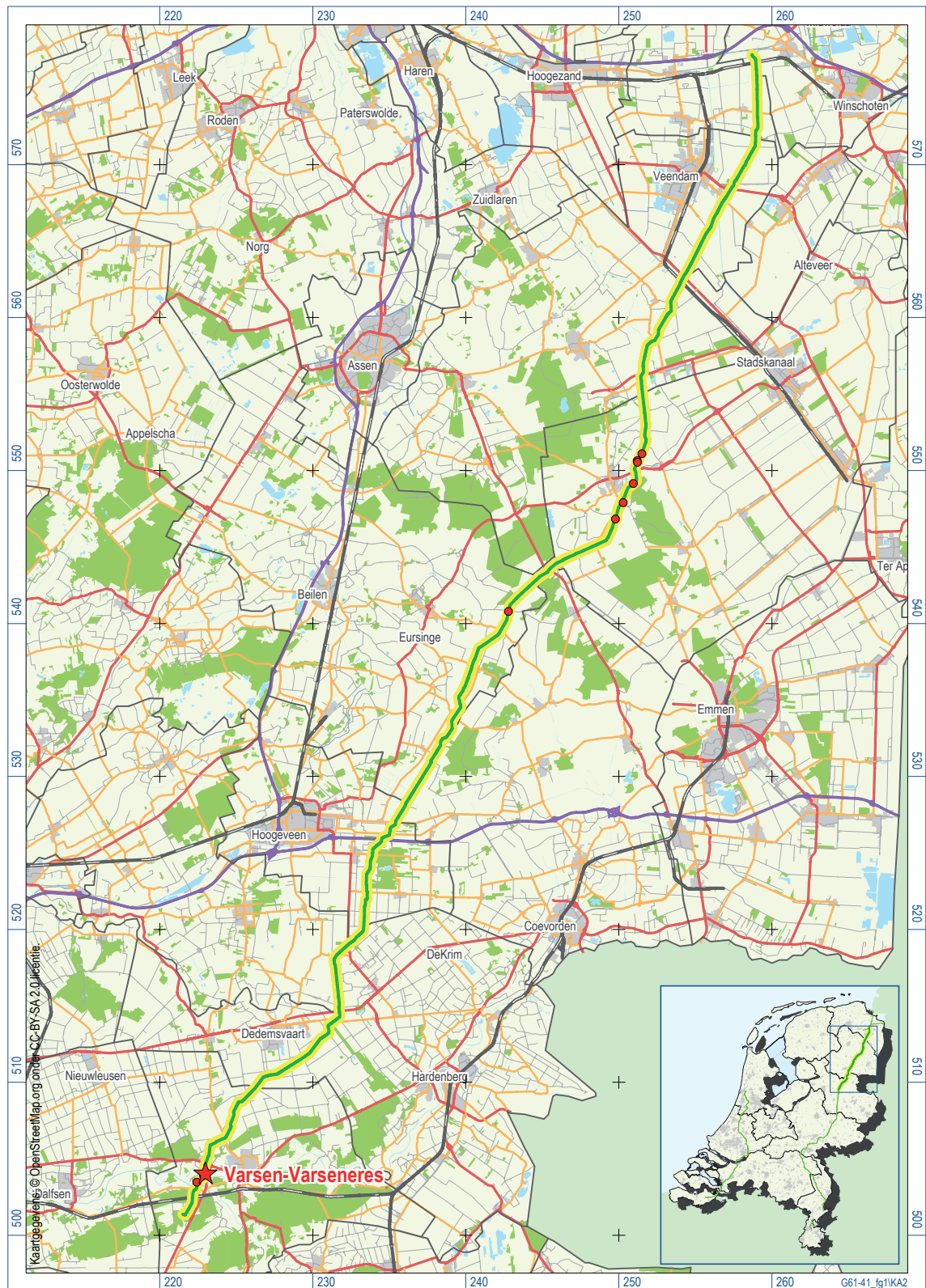
---

¹ Ten Anscher, 2008

² www.sikb.nl

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 1. Overzicht aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661) met de globale ligging van het onderzoeksgebied (rode ster); inzet: overzicht projecten Noord-Zuid Route Gasunie.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

1.2 Administratieve gegevens

Gemeente: Ommen

Plaats: Varsen

Toponiem: Varseneres

Plangebied: aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen

Onderzoeksgebied: het onderzoeksgebied ligt ten zuiden van de Hessenweg-west en noorden van de Varseneresweg; de vindplaats wordt doorsneden door de rijksweg N34.

Centrumcoördinaten: 222.970 /504.080

ARCHIS-vondstmeldingsnummer: 414078

ARCHIS-waarnemingsnummer: nog niet verleend

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer: 33998

RAAP vindplaatsnummer: G61-41³

---

³ Van Beek e.a., 2008

2 Voorgaand onderzoek

In het voortraject van de aanleg van de aardgastransportleiding is in 2006 en 2007 een bureau-onderzoek uitgevoerd.⁴ Bij het bureauonderzoek is een archeologische verwachting voor het tracé van de aardgastransportleiding opgesteld op basis van geologische, bodemkundige en landschappelijke gegevens en zijn bekende vindplaatsen geïventariseerd die worden bedreigd door de aanleg daarvan. In ARCHIS staat één waarneming geregistreerd ter hoogte van de onderzoekslocatie. Het betreft een scherf uit de IJzertijd die ten oosten van de huidige werkstrook in een vuilbruine cultuurlaag is gevonden. Verlinde meldt de vondst van vele scherven uit de IJzertijd ten noorden van de Varseneresweg tijdens het onderzoek in 1971.⁵ In hetzelfde gebied zijn in 1991 opnieuw grondsporen en scherven uit de IJzertijd aangetroffen.⁶ Verder maakt Verlinde melding van een bootvormige plattegrond die in 1971 ten noorden van de Varsenerweg is blootgelegd.⁷ Dit is mogelijk een voorganger van het oude, in middeleeuwse bronnen vermelde erf Vrijling of Vrielink dat zich zuidelijk van de Varsenerweg en direct ten oosten van de huidige provinciale weg (N348) bevond.⁸ Direct ten zuiden van de vindplaats ligt een beschermd monument: een terrein van zeer hoge archeologische waarde (figuur 2: AMK-terrein 1326; Varseneres Hemse; catalogusnummer 42). Dit terrein omvat onder andere een urnenveld uit de Bronstijd en een nederzetting uit de IJzertijd/Romeinse tijd. Het terrein waar de aan te leggen gasleiding dit archeologische monument doorkruist, is eveneens opgegraven.⁹

Van de zomer tot het najaar van 2007 is een inventariserend veldonderzoek (boringen) uitgevoerd in het tracé.¹⁰ Op de onderzoekslocatie zijn boringen gezet met ene gutsboor; de boringen zijn alternerend gezet in de hartlijn en de oostelijke werkstrook over een lengte van 100 m (figuur 3). Dit heeft de volgende resultaten opgeleverd: de laagopeenvolging bestaat uit een toplaag (bouwvoor/verstoorde laag) van 0,25 tot 1,2 m dik. Hieronder ligt een plaggendek met een dikte van 0,1 tot 1,2 m. In de boringen 2378, 2379, 2380, 2383, 2384, 2497 en 2498 is onder het plaggendek een archeologische laag waargenomen met een dikte van 0,1 tot 0,25 m. Onder de archeologische laag, het plaggendek of de bouwvoor/verstoorde laag is dekzand aangetroffen. In het dekzand is geen podzol opgemerkt. Nabij de boringen 2382, 2582, 2583 en 2584 is de bodemopbouw afwijkend. Hier bevindt zich een depressie.

Op basis van deze resultaten werd aanbevolen om een proefsleuvenonderzoek uit te voeren tussen boring 2377 en de Varsenerweg in de hartlijn van het leidingtracé. Het doel van het

---

⁴ Van Beek, 2007

⁵ Verlinde, 1972: 12

⁶ Verlinde, 1992c: 72

⁷ Verlinde, 1972

⁸ Van Beek, 1965: 154

⁹ Hielkema, in voorbereiding

¹⁰ Van Beek e.a., 2008

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 2. Ligging van het onderzoeksgebied Varsen - Varseneres-Noord (rood gearceerd), het aardgastransportleidingtracé (groene lijn), de begrenzing van de werkstrook (rode lijn) en reeds bekende archeologische informatie: AMK-terreinen (blauwe arcering) en ARCHIS-waarnemingen (rode driehoeken).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

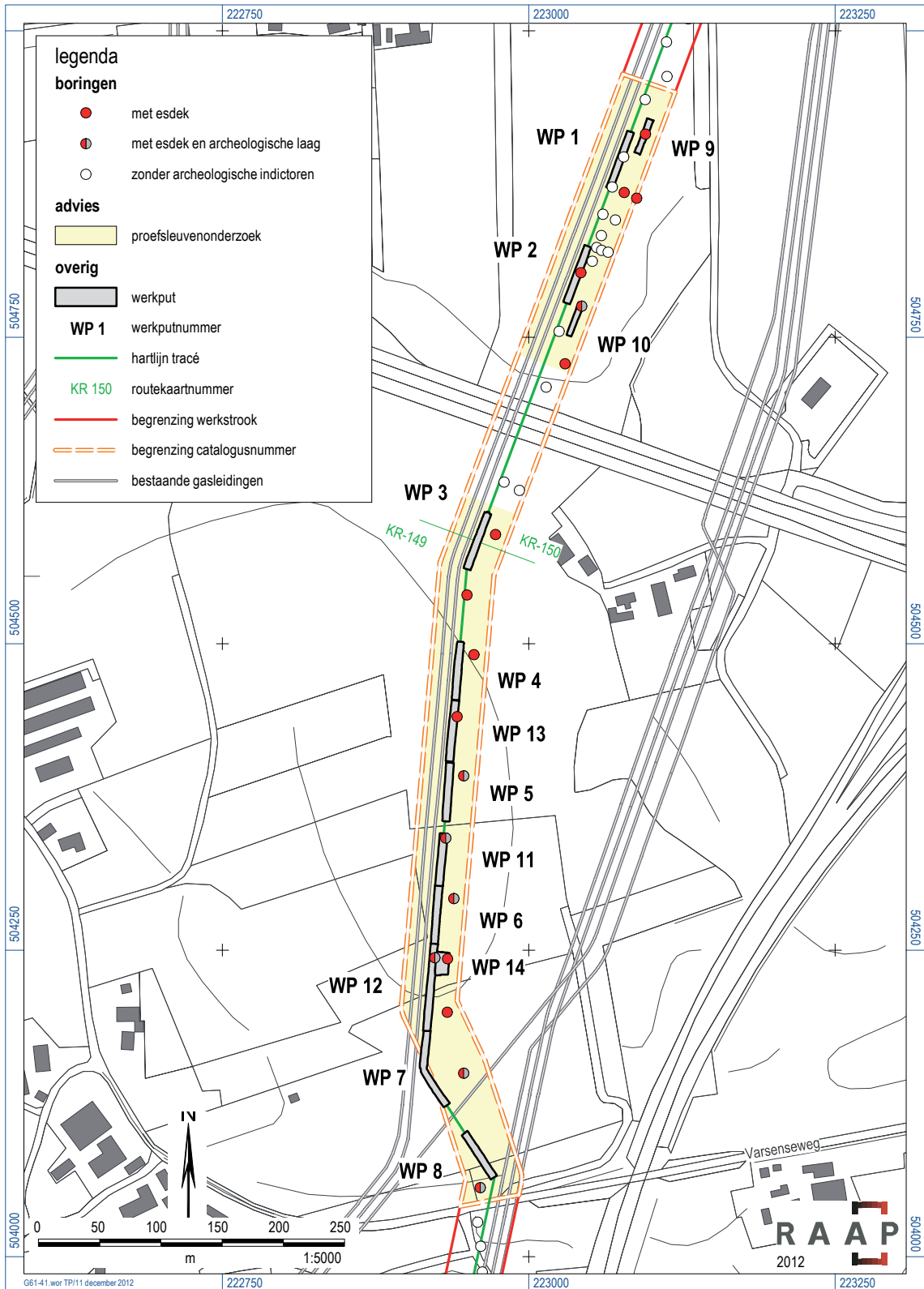
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

proefsleuvenonderzoek is de aard, omvang, datering, kwaliteit (gaafheid en conservering) en diepteligging van eventuele archeologische grondsporen/resten te bepalen teneinde de daadwerkelijke waarde van de vindplaats(en) vast te kunnen stellen. Indien een behoudenswaardige vindplaats werd aangetroffen, diende, na overleg met het bevoegd gezag, aansluitend een opgraving te worden uitgevoerd.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 3. Ligging werkputten en resultaten vooronderzoek.

3 Doel van het onderzoek

Het proefsleuvenonderzoek en de opgraving hadden als doel om te bepalen wat de aard, omvang, datering, kwaliteit en diepteligging van de mogelijk aanwezige archeologische resten is. Het proefsleuvenonderzoek diende plaats te vinden volgens de 'stippelijnmethode'. Indien behoudenswaardige resten werden aangetroffen, dan dienden de tussenliggende delen van het tracé eveneens opgegraven te worden. In het PvE zijn specifieke onderzoeksvragen geformuleerd die door middel van het onderzoek beantwoord dienen te worden:¹¹

1. In welke mate is de vindplaats verstoord?
2. Zijn in het plaggendek niveaus te onderscheiden (stratigrafie binnen het plaggendek)? Zo ja: zijn deze nader te dateren aan de hand van vondsten? Zijn er verschillen in datering en opbouw tussen het deel ten noorden van de N34 en ten zuiden ervan?
3. Wat is de aard en datering van de archeologische laag?
4. Wat is de aard, datering, diepteligging, kwaliteit en ruimtelijke verspreiding van de aangetroffen grondsporen? Laten deze zich tot structuren herleiden? Wat is de aard van die structuren?
5. Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig, wat is de vondstdichtheid/ruimtelijke verspreiding, hoe is de conserveringstoestand en wat is de typologische datering?
6. Zijn op basis van de grondsporen en het vondstmateriaal uitspraken te doen over de aard van de activiteiten, de gebruiksduur van de vindplaats en eventuele veranderingen door de tijd heen?
7. Is sprake van een behoudenswaardige vindplaats?

---

¹¹ Ten Anscher, 2008

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

4 Methodes

Aantal werkputten en afmetingen

Het onderzoeksgebied heeft een lengte van 958 m. In dit gebied zijn veertien werkputten aangelegd met een totale oppervlak van 3.912 m². Zie tabel 2 voor de afmetingen van de werkputten.

werkput	lengte (m)	breedte (m)	oppervlakte (m ²)
1	50	6	300
2	50	6	300
3	50	6	300
4	50	6	300
5	50	6	300
6	50	6	300
7	68	6	408
8	43	6	258
9	30	4	120
10	30	4	120
11	50	6	300
12	71	6	426
13	50	6	300
14	18	10	180
totaal			3.912

Tabel 2. Afmetingen van de werkputten.

Plaatsing van de werkputten

De proefsleuven zijn, conform het PvE, aangelegd in het hart van het leidingtracé, met steeds één werkput-lengte tussenruimte (stippelijnpatroon). Wanneer in de putten die volgens dit stippelijnpatroon werden aangelegd sporen werden aangetroffen, zijn ook de tussenliggende putten gegraven (zie figuur 3). Tussen de werkputten WP 7 en WP 8 was dit echter vanwege de kruising met een aardgasleiding en een met stikstof gekoelde elektriciteitsleiding niet mogelijk. Tussen de N34 en de Hessenweg-west bleek de bodem verstoord te zijn tot circa 0,9 m -Mv. Om te onderzoeken of de bodem in de werkstrook ten oosten van het leidingtracé wel intact was, zijn hier conform het PvE twee extra werkputten aangelegd (werkputten WP 9 en WP 10). In werkput WP 12 zijn grondsporen aangetroffen op minder dan 0,4 m -Mv. Verwacht werd dat ook in het oostelijk aangrenzende deel van de werkstrook sporen aanwezig zouden zijn. Omdat deze strook niet beschermd kon worden tijdens de werkzaamheden die nodig zijn bij het aanleggen van de gasleiding, is een gebied van 10x18 m opgegraven (werkput WP 14). De werkputnummers worden in dit rapport aangegeven met de afkorting WP (WP 2).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Opgravingsvlakken en profielen

In alle proefsleuven is het eerste vlak aangelegd onder de bouwvoor, eventuele verstoorde lagen en het plaggendek, in de top van het dekzand. In WP 4, WP 5, WP 6 en WP 11 was onder het plaggendek een oude akkerlaag aanwezig, die in WP 4, WP 5 en WP 11 was afgedekt met stuifzand. In deze putten is het eerste vlak in de top van het stuifzand aangelegd en in WP 6 in de akkerlaag. Het tweede vlak is in de top van het onderliggende dekzand aangelegd. Alleen in WP 5 is nog een derde vlak aangelegd. Indien een aan te leggen vlak op meer dan 1 m -Mv lag, dan is om veiligheidsredenen een inspruing van 1 m langs de lengtezijden van de sleuf gehanteerd (getrapte aanleg). De diepere vlakken hebben daarom steeds een breedte van 4 m. Het derde vlak in WP 5 heeft een breedte van 2 m. De totale diepte van de sleuven varieerde van circa 0,5 tot 1,8 m -Mv.

Alle vlakken en grondsporen zijn getekend op schaal 1:50. Hierbij is gebruik gemaakt van een lokaal meetsysteem dat door een landmeetkundige van N.V. Nederlandse Gasunie door middel van een GPS (grondslagpunten met Z-waarden) is uitgezet. Dit meetsysteem is ingemeten in het Rijksdriehoeksnet. De hoogte van de aangelegde vlakken is ingemeten ten opzichte van NAP, afgeleid van het lokale meetsysteem. Van de oostprofielen in WP 1, WP 2, WP 3, WP 9 en WP 10 zijn om de 10 m kolommen met een breedte van 1 m gefotografeerd en op schaal 1:20 getekend. Van de overige werkputten is het oostprofiel (vlaknummer 102) over de hele lengte gefotografeerd en op schaal 1:20 getekend.

Afwerking en behandeling van sporen en vondsten

De sporen en bodemlagen zijn in een reeks genummerd en ingevoerd in een database (Odile). Alle grondsporen zijn gecoupeerd, gefotografeerd en in profiel op schaal 1:20 getekend, tenzij ze natuurlijk of recent waren. Daarna zijn de sporen uitgeschaafd voor vondsten. Vondsten zijn bij de aanleg van het vlak per vak van 6 x 5 m verzameld. Tijdens het couperen en afwerken van sporen zijn vondsten per spoorvulling verzameld. Ook zijn vondsten bij het aanleggen en opschaven van het profiel verzameld. Om metaalvondsten op te sporen, is een metaaldetector gebruikt. Om daterende vondsten uit het plaggendek te verzamelen, is direct naast elke werkput, na het tekenen van het profiel, een kolom van 1 m² machinaal laagsgewijs uitgegraven. De grond uit deze kolommen is per onderscheiden bodemlaag machinaal droog gezeefd. Hiervoor is een zeefmachine van het type Warrior 1400 ingezet (figuur 4). Voor stortvondsten zijn de spoornummers S 9995, S 9998 en S 9999 gebruikt. De spoornummers worden in dit rapport aangeduid met een hoofdletter S (S 7), de vondstnummers met een hoofdletter V (V 28).

Bemonstering

Tijdens het veldonderzoek zijn dertien monsters genomen ten behoeve van macrobotanisch onderzoek (tabel 3). Deze monsters zijn afkomstig uit een aantal paalsporen van structuren (spiekers en een huisplattegrond) alsmede enkele sloten en kuilen. In het oostprofiel van werkput 4 zijn twee pollenbakken geslagen om door middel van micromorfologisch onderzoek de aard van de archeologische lagen onder het plaggendek te bepalen. Van enkele kuilen met veel houtskool in de vulling zijn monsters genomen voor ¹⁴C-onderzoek. Daarnaast is houtskool en/of zijn verkoolde zaden afkomstig uit de paleobotanische monsters gebruikt voor ¹⁴C-dateringen. De monsters worden in dit rapport aangeduid met een hoofdletter M (M 6).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

monster	spoor	werkput	interpretatie	structuur	onderzoek
M1	4005	4	plaggendek	-	micromorfologie
M2	4009	4	akkerlaag	-	micromorfologie
M3	106	7	greppel	5	algemeen
M4	9	10	natuurlijke versterking	-	algemeen
M5	60	8	paalkuil	1	paleobotanie
M6	65	8	paalkuil	1	paleobotanie en ¹⁴ C-datering
M7	138	5	paalkuil	12	paleobotanie en ¹⁴ C-datering
M8	154	6	paalkuil	10	paleobotanie
M9	168/1	11	kuil	-	paleobotanie
M10	168/2	11	kuil	-	paleobotanie
M11	217	13	haardkuil	-	paleobotanie en ¹⁴ C-datering
M12	205	12	paalkuil	7	paleobotanie en ¹⁴ C-datering
M13	187	12	paalkuil	8	paleobotanie en ¹⁴ C-datering

Tabel 3. Overzicht van de monsters.

Figuur 4. Om vondstmateriaal uit het esdek te verzamelen, is gebruik gemaakt van een zeefmachine van het type Warrior 1400.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Afwijkingen en aanpassingen van de onderzoeksstrategie

Tijdens het veldonderzoek is op de volgende punten afgeweken van de onderzoeksstrategie zoals in het PvE omschreven:

- Het gebied tussen WP 7 en WP 8 kon niet worden onderzocht vanwege de kruising met een gasleiding en een met stikstof gekoelde elektriciteitsleiding.
- Ten oosten van WP 12 is een uitbreiding van 10x18 m opgegraven.

In het evaluatie- en selectierapport, dat direct na het veldwerk is opgesteld, is voorgesteld om tijdens de uitwerking op de volgende punten van het PvE af te wijken:

- Voorgesteld wordt om de botanische monsters eerst te waarderen. Indien uit de waardering blijkt dat de monsters geschikt zijn (potentie en context), dan zullen maximaal vijf monsters worden geanalyseerd.
- De pollenbakken kunnen worden gebruikt om micromorfologisch onderzoek te doen. Dit onderzoek kan informatie opleveren over de aard van de lagen (oude akkerlaag?) direct onder het plaggendek.
- Houtskool afkomstig uit de sporen van de mogelijke huisplattegrond, spiekers en de kuilen met veel houtskool kan gebruikt worden voor het verkrijgen van ¹⁴C-dateringen. Voorgesteld wordt om vijf ¹⁴C-dateringen te laten uitvoeren.

Deze voorstellen zijn goedgekeurd door het bevoegd gezag (d.d. 27-01-2010).

5 Landschappelijk en archeologisch kader

Door dr. N.W Willemse & drs. H.B.G. Scholte Lubberink

5.1 Landschap en bodem

Het aardgastransportleidingtracé A-661 Scheemda-Ommen doorkruist drie grotere landschappelijke regio's in Drenthe en Overijssel. Van noord naar zuid zijn dit het Grondmorenelandschap van de Hondsrug, het Drents Keileemplateau en het dal van de Overijsselse Vecht (figuur 5a).

Keileemplateau en Hondsrug

De landijsbedekking van de noordelijke helft van Nederland gedurende de Saale-ijstijd of Saalien (circa 236.000 tot 126.000 jaar geleden) is van grote invloed geweest op het landschap. Uit de meegevoerde zwerfstenen is af te leiden dat het ijs vanuit het Noordzeegebied afwisselend in zuidwestelijke, zuidelijke en zuidzuidoostelijk richting naar Nederland stroomde.¹² De ijsmassa's schoven over een soms bevroren modderlaag over het landschap. Deze modderlaag bestond zowel uit lokaal uit de ondergrond opgenomen zand en klei als uit puin van Scandinavische herkomst dat met het ijs werd meegevoerd. Deze modderlaag wordt daarom ook wel 'keileem' of grondmorene genoemd. De keileemlaag is zo'n 1 tot 3 m dik en vormt de ondergrond van wat nu bekend staat als het Drents Keileemplateau.

Uit de topografie van het Keileemplateau blijkt dat dit niet als een enorme vlakte is afgezet. In het oostelijke deel van het Keileemplateau komen langgerekte ruggen voor die noordnoordwest-zuidzuidoost georiënteerd zijn. In het westelijke deel zijn de ruggen meer noordoost-zuidwest georiënteerd. Een lange lijn van opgestuwde heuvels of stuwwallen, zoals de Havelterberg, de Holtberg en de stuwwallen te Linde en Lutten, vormen de zuidelijke begrenzing van het Keileemplateau. Direct ten zuiden daarvan ontstond uit smeltwater een brede dalvlakte: het oerstroombdal van de Overijsselse Vecht, die eveneens de grens met het zuidelijker gelegen Salland vormt (figuur 5b).¹³

Vanwege de opvallende ligging aan de oostelijke rand van het Drents Keileemplateau is lang gedacht dat ook de Hondsrug een stuwwal is.¹⁴ Ook is gesuggereerd dat de Hondsrug ontstaan zou kunnen zijn door verticale bewegingen van aardlagen aan weerszijden van geologische breuken, maar die zijn nooit aangetroffen.¹⁵ Volgens De Gans en Duin zouden diep gelegen zoutlagen er voor gezorgd hebben dat de Hondsrug plaatselijk hoger en breder is dan elders.¹⁶ Tegenwoordig wordt aangenomen dat de Hondsrug bestaat uit twee naast elkaar gelegen smalle ruggen die door landijs uit de onderliggende keileem en andere afzettingen zijn samengeknepen.

¹² Berendsen, 2000: fig. 6.9

¹³ Willemse, 2011

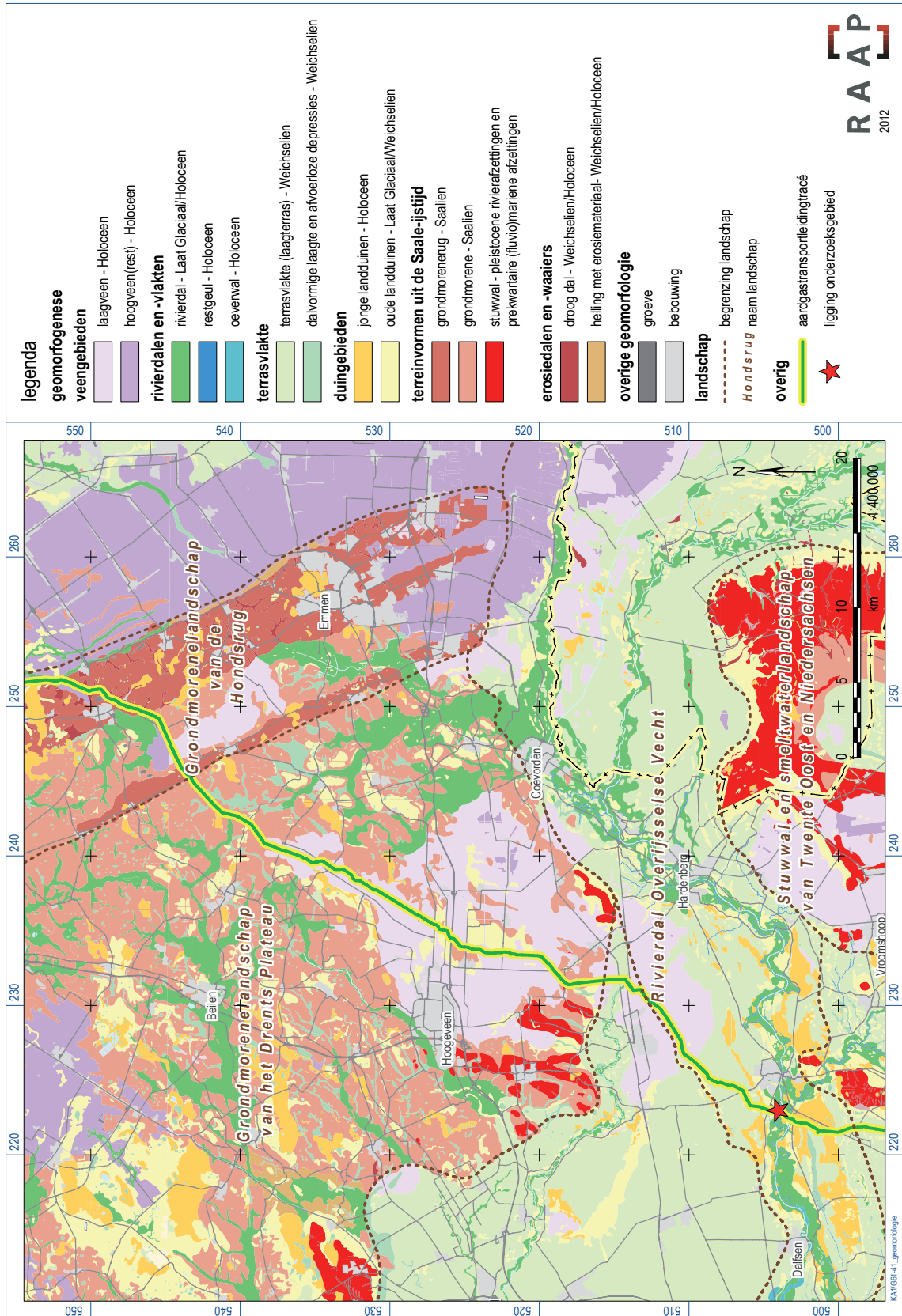
¹⁴ Rappol, 1992

¹⁵ Van Balen e.a., 2005

¹⁶ De Gans & Duin, 2010

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

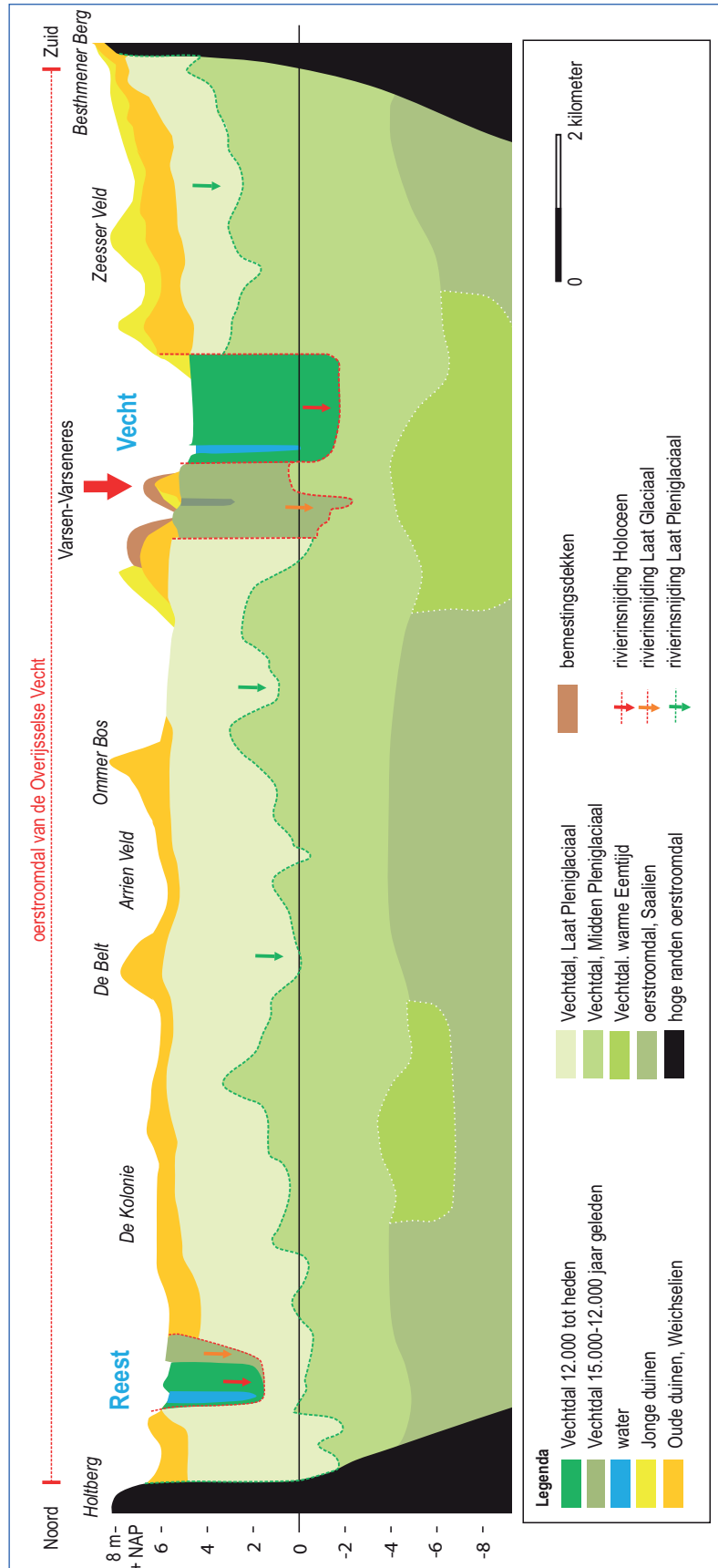

RAAP
2012

Figuur 5a. Geomorfogenetische kaart van het gebied rondom aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661) met de globale ligging van het onderzoeksgebied (rode ster).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 5b. Geologische doorsnede (noord-zuid) door het Oerstromdal van de Overijsselse Vecht tussen de Holtberg, Ommen-Arrien en de Besthmenerberg. De doorsnede is slechts enkele kilometers stroomopwaarts gesitueerd en toont de dieptelgging en verbreding van afzettingen uit verschillende perioden. De rode pijl geeft globaal de landschappelijke ligging weer van de catalogusnummers 41 en 42.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

In het Laat Saalien smolt de gehele ijskap af. Het smeltwater dat hierbij vrijkwam, sleet diepe dalen uit, waaronder het dal van de Overijsselse Vecht en het Hunzedal. Waarschijnlijk zijn ook de grotere beekdalen, zoals dat van de Drentse Aa, in deze periode ontstaan. Ook de oostelijke rand van de Hondsrug is na de vorming nog extra geaccentueerd door riviererosie.

Dekzand

In de laatste ijstijd, vanaf ongeveer 114.000 jaar geleden, bereikte het landijs Nederland niet maar was het klimaat soms zo koud en droog dat er een landschap ontstond waarin vegetatie nagenoeg ontbrak.¹⁷ Door het op grote schaal uitstuiwen van verlaten rivierbeddingen en afstuiwen van drooggevroren zandbodems werd enorm veel zand verplaatst, waarbij vooral het fijnere stof grote afstanden kon afleggen. In uitgestrekte delen van Noord- en Oost-Nederland werd zo een dikke deken fijn stuifzand neergelegd. Ten oosten van de huidige IJssel vormt dit oude stuifzand een uitgestrekt duinlandschap doorsneden door talrijke beken. Aardwetenschappers betitelen het oppervlaktereliëf van dit duinlandschap doorgaans als het dekzandlandschap. Gedurende de laatste fasen van deze periode ontstonden door dalvlakteverlaging (rivierinsnijding) de huidige dalen van Reest en Vecht (figuur 5b: Vechtdal 15.000 tot 12.000 jaar geleden). Uit de allerlaatste droge fase (het Jonge Dryas, circa 12.400 tot 12.000 jaar geleden) dateert het lintvormige complex van opgestoven (oude) duinen die nu langs de dalvlakten voorkomen.

Hoogveen en laagveen

Gedurende het daaropvolgende Holoceen¹⁸ steeg de zeespiegel snel omdat al het water dat opgeslagen lag in de ijskappen door de opwarming van het klimaat weer vrijkwam. Mede als gevolg van de zeespiegelstijging steeg ook de grondwaterstand. In de lage, slecht ontwaterde gebiedsdelen bleef het water in ondiepe plassen en meren staan. Hier accumuleerde verweerde keileem (klei), bezonken verteerde planten (veen) en ontstonden moerasbossen (laagveenmoerassen). In deze moerasbossen ontwikkelde zich gedurende de daaropvolgende eeuwen veenmosvegetaties. De veenmossen gedijden goed op voedselarm regenwater en de plantenresten hielden ook na afsterven veel water vast.¹⁹ Door het ophopen van afgestorven planten en het vasthouden van water kon de grondwaterspiegel in de veengebieden meestijgen. Vooral vanuit de gebieden met de slechtste afwatering, bijvoorbeeld de waterscheidingen, breidde de 'hoogveenkussens' zich als een kussen over de hoger gelegen delen van het gebied uit. Uiteindelijk besloegen ze vrijwel het gehele gebied ten oosten en zuiden van de Hondsrug en op het Keileemplateau. Ook de lagere delen, tussen de glaciale ruggen en rondom de beekdalen, raakten compleet overgroeid met veen. De grootste veenkussens ontstonden ten noorden van de Vecht in een zone vanaf Hasselt via Staphorst tot in Duitsland. Ook ten zuiden van de Vecht lagen hoogveenkussens. In de beekdalen zelf werd geen hoogveen gevormd, maar bleven moerasbossen het overheersende vegetatietype. Het oude rivierdal van de Vecht, met zijn lintvormige complex van opgestoven duinen, bleef als een natuurlijke, hooggelegen verbindingzone tussen de veengebieden in Duitsland in het oosten en de kustmoerassen in het westen fungeren.

¹⁷ Willemse, 2011; De Mulder e.a., 2003

¹⁸ Het Holoceen is de warme periode waarin we nu leven; het Holoceen begon circa 11.700 jaar geleden

¹⁹ Veenmos kan 10 tot 40 keer zijn eigen gewicht aan water vasthouden

Ontginning

Door het systematische bemesten van het akkerland met bosstrooisel en plaggen ontstonden op de Hondsrug en de hogere (duin)zandgronden gedurende de Volle Middeleeuwen grote escomplexen. Ze liggen vaak op locaties die al sinds de Prehistorie voor bewoning en landbouwactiviteiten gebruikt zijn. Deze escomplexen, veelal afgedekt door een dik bemestingsdek (plaggendek), zijn nu nog steeds beeldbepalend in het landschap rond de dorpen.²⁰ Vanaf de 17e eeuw na Chr. veranderde het hoogveenlandschap ingrijpend door veenaafgraving en ontginning, zodat er tegenwoordig niets meer van deze ooit uitgestrekte veencomplexen over is.²¹ De venen werden ontgonnen vanuit dwarsvaarten of monden, waarlangs nieuwe nederzettingen, de veenkoloniën, ontstonden. De ontveende gebieden werden in gebruik genomen als landbouwgrond. Rond de eeuwwisseling nam de turfproductie af, ook door de opkomst van steenkool als brandstof.

Overijsselse Vecht

Voorals tussen de Duitse grens en Hardenberg bestaat dit Vechtdal uit een brede overstromingsvlakte met een smalle rivier te midden van uitgestrekte - nu verdwenen - veenmoerassen.²² Verder westelijk, tussen Hardenberg en Dalfsen, ligt de riviervlakte 1,5 m lager dan het omliggende terrein. Hier heeft de rivier gedurende het Holoceen wederom zijn eigen dalvlakte verlaagd (figuur 5b: Vechtdal 12.000 tot heden). Aan weerszijden van deze lager gelegen (ingesneden) dalvlakte komen uitgestrekte gebieden voor met landduinen ('oude duinen', dekzand) en stuifzand (jonge duinen, in de Vechtstreek aangeduid als 'belten', zoals de Vlierbelten, Junner Belten, Zandbelten, Beerse Bulten, etc.). Vaak wordt de mens aangewezen als belangrijke veroorzaker van het ontstaan van deze jonge stuifzanden.²³ Mogelijk hangt het ontstaan van deze stuifzandlandschappen samen met de insnijding van de Vecht. Dit zal namelijk een verlaging van de grondwaterstand langs de randen van de ingesleten dalvlakte hebben veroorzaakt, waardoor de aangrenzende zandbodems gevoelig zijn geworden voor verstuiving. Soms zijn de duinafzettingen duizenden jaren oud, sommigen worden, al dan niet gestimuleerd door natuurbeheerders, nog steeds gevormd.

Van Hardenberg tot Diffelen/Oud-Bergentheim stroomt de Vecht door een relatief smal dal dat aan alle zijden begrensd wordt door enigszins erosieresistente, zwak siltige plaggendekken. Westelijker, waar de dalranden niet zijn afgedekt door plaggendekken maar bestaan uit stuifzanden (bijvoorbeeld tussen Oud-Bergentheim en Arriën/Ommen), heeft de rivier veel vrijer kunnen meanderen. Hier botst de Vecht herhaaldelijk tegen zijn dalwanden op en heeft daarbij grote delen van de dalrand uitgesleten, bijvoorbeeld het Junner Koeland. Verder stroomafwaarts, van Vilsteren tot Dalfsen, kon de Vecht ook vrijelijk meanderen, waardoor een brede dalvlakte is ontstaan. Voorbij Dalfsen is het verhang zo gering dat de rivier herhaaldelijk kon overstromen en een groot deel van zijn sedimentlast kwijtraakte.²⁴

²⁰ Doesburg e.a., 2007

²¹ De Vries & Waterbolk, 2005

²² Willemse, 2011. Hier passeert de Vecht de rand van het Münsterland en komt het in een vlakker gebied terecht, waardoor de rivier meer het karakter van een laaglandrivier krijgt.

²³ Castel, 1991; Koster e.a., 1993; Willemse & Groenewoudt, 2012

²⁴ Willemse, 2011

5.2 Archeologie

Het gevarieerde dekzandlandschap van de Vechtstreek, Salland en de Achterhoek, met snelle afwisselingen tussen droge en natte gebieden, bood de bewoners in het verleden veel vestigings- en bestaansmogelijkheden.²⁵ Het landschap kende echter ook beperkingen: grote delen waren vanwege hun natte karakter onbewoonbaar. Vooral de droge, hoger gelegen zandgronden werden gebruikt om te wonen, werken en begraven. Slecht ontwaterde gebieden en beekdalen werden zelden of nooit als woonplaats of begraafplaats gekozen, maar werden wel regelmatig bezocht. Het zijn vooral de hoge dekzandruggen en rivierduinen direct langs rivieren en beken, zoals de Vecht, de Berkel en Oude IJssel die rijk zijn aan vindplaatsen, terwijl dat in de nattere moerasachtige centrale delen van het dekzandlandschap van Salland, de Graafschap en de Achterhoek duidelijk minder het geval is.²⁶

De oudste archeologische vondsten in Oost-Nederland dateren uit de Oude Steentijd. Ze zijn afkomstig van jagende en verzamelende groepjes Neanderthalers die in het gebied rondtrokken. Het gaat om vuurstenen artefacten (o.a. vuistbijlen en afslagen) uit het Eemien of de eerste helft van het Weichselien (130.000-70.000 jaar geleden). Het merendeel van de artefacten is afkomstig uit gebieden waar oude afzettingen, met name grondmorene, uit het Saalien aan of nabij de oppervlakte voorkomen, bijvoorbeeld de stuwwallen. Daarnaast zijn artefacten opgezogen uit diepe zandwinningsputten in beek en -rivierdalen. Op grond van archeologische vondsten wordt een vrijwel permanente bewoning sinds het eind van de laatste ijstijd (vanaf circa 14.500 jaar geleden) verondersteld.²⁷ Favoriete woonplaatsen van de jager-verzamelaars uit het Laet Paleolithicum en Mesolithicum waren de hoge, zandige dalranden en oevers langs beken en rivieren en de vele kleine dekzandkoppen in de uitgestrekte moerasgebieden.

In de periode tussen ongeveer 4900 en 3400 voor Chr. vond in Oost-Nederland de overgang van een geheel op jagen en verzamelen gebaseerde economie naar een vrijwel volledig agrarische levenswijze plaats. Hoe de overgang naar de landbouw in Oost-Nederland precies in zijn werk is gegaan, is nog onbekend. Uit Oost-Nederland is een bescheiden aantal vondsten bekend, dat op typologische gronden aan deze periode toegewezen moet worden. Het gaat hoofdzakelijk om stenen bijlen met een ronde of ovale doorsnede en een aantal uit zuidelijker streken geïmporteerde vuurstenen werktuigen en stenen hakwerktuigen.²⁸ De midden-neolithische Trechterbeker-cultuur is daarna de eerste cultuurgroep die goed herkenbaar is: hun stenen bijlen zijn verspreid over grote delen van het landschap. In het Laet Neolithicum (na circa 2800 voor Chr.) deden de 'beker culturen' hun intrede. Deze bevolkingsgroepen kenden andere gebruiken en wierpen grafheuvels over sommige doden op. Tegelijkertijd deden - mondjesmaat - de eerste metalen voorwerpen hun intrede (eerst goud en koper, dan brons), die in de loop van de Bronstijd geleidelijk

---

²⁵ Van Beek, 2009

²⁶ Van Beek, 2009: 397 en 398

²⁷ Van Beek, 2009

²⁸ Zo zijn op enkele plekken in de Vechtstreek (Holt en Gramsbergen) vondsten gedaan die wijzen op contacten met neolithische landbouwers in zuidelijker een oostelijker streken, zoals de Rössener Breitkeilen (Van Beek, 2009).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

de plaats van stenen en vuurstenen werktuigen zouden gaan innemen. Nederzettingen uit het Neolithicum zijn vooralsnog zeldzaam en meestal slechts bekend uit oppervlaktevondsten.

Tot in de Midden Bronstijd bleef het begraven in grafheuvels in zwang. Uit deze periode kennen we de eerste huisplattegronden van langgerekte boerderijen. Uit de Late Bronstijd (vanaf 1100 voor Chr.) en de Vroege IJzertijd (tot 500 voor Chr.) dateren de urnenvelden, waarin de gecremerde doden al dan niet in een urn onder een kleine grafheuvel met kringgreppel werden bijgezet. In de eerste helft van de Midden IJzertijd veranderde het grafritueel: het aantal bijzettingen in urnen nam sterk af, de omvang van de grafvelden nam af en randstructuren rond graven verdwenen grotendeels. Hierdoor zijn grafvelden uit de Midden en Late IJzertijd in archeologisch opzicht slecht zichtbaar, waardoor er minder bekend zijn dan urnenvelden. De nederzettingen uit de Late Bronstijd en IJzertijd bestonden uit één of enkele boerderijen met bijbehorende akkers, die onder andere vanwege afnemende bodemvruchtbaarheid periodiek werden verplaatst (zwerfende erven). Het sterk versnipperde landschap en de bestaanseconomie liet het ontstaan van grotere nederzettingen waarschijnlijk slechts beperkt toe. Er was sprake van nederzettingen van één of enkele boerderijen.

Tijdens de Romeinse tijd (12 voor Chr. - 450 na Chr.) veranderde het nederzettingenpatroon niet of nauwelijks. Tussen de Late IJzertijd en Vroeg Romeinse tijd was op diverse plaatsen sprake van continuïteit wat betreft de nederzettingenlocaties. Wel duiden veranderingen in het aardewerk en in bouwwijze van boerderijen op een toenemende (culturele) invloed vanuit het noorden en oosten.

Net als in de IJzertijd was in de Vroeg Romeinse tijd hoofdzakelijk sprake van nederzettingen van alleenstaande of enkele boerderijen, die door het landschap 'zwierven'. Wel lijkt er vaker dan voorheen nieuwbouw plaats te hebben gevonden op of naast een bestaand erf, zodat op nederzettingsterreinen uit deze periode de plattegronden van meerdere, in de tijd opeenvolgende hoofdgebouwen aangetroffen worden. Gedurende de 1e eeuw na Chr. ontwikkelde zich in Midden- en Oost-Nederland en het aangrenzende Duitse gebied een meer eenvormige cultuur die als Rijn-Wezer Germaans (RWG) aangeduid wordt. Dit ging gepaard met de opkomst van andere huistypen, het voorkomen van hutkommen, diepe waterputten en meer rijk geschakeerd vondstmateriaal, onder andere ten dele rijk versierd, handgevormd aardewerk en Romeinse importen. In de Romeinse tijd lijkt een deel van de nederzettingen zich tot gehuchten of zelfs kleine dorpen te ontwikkelen. Een deel van de boerderijen binnen deze nederzettingen was omgeven door greppels en palissades. Naast het agrarische bedrijf gaat het ambacht een steeds grotere rol spelen, met name ijzerwinning en metaalbewerking namen een grote vlucht.

Dat het gebied vervolgens na de Romeinse tijd niet geheel ontvolkte, blijkt uit vondsten uit de Merovingische tijd op diverse vindplaatsen langs de Overijsselse Vecht. In de Karolingische tijd (vanaf 725 na Chr.) neemt het kersteningproces van Oost-Nederland een aanvang en nam ook de bevolking weer langzaam toe. Nederzettingen werden steeds plaatsvaster en het bewerken van akkers werd meer en meer een gezamenlijke onderneming. Stapsgewijs werden ook steeds lagere en nattere gronden in cultuur gebracht. Er ontstond een vorm van gemengd bedrijf waarin de hoge delen gebruikt werden voor gemeenschappelijke akkerbouw (de essen) en veeteelt (heide en bos-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

sen) en de lage en natte gebieden voor beweiding en hooiwinning. Om de vruchtbaarheid van de akkers op peil te houden, bracht men met mest vermengd strooisel of voedselrijke kleizoden op de essen op. Verder probeerde men zoveel mogelijk profijt te trekken van het beekwater. Watermolens waren een belangrijke economische factor. Om de molens van voldoende water te voorzien, werden kilometerslange molenbeken gegraven. Het op grote schaal graven van nieuwe watergangen gebeurde ook ten behoeve van de scheepvaart op de opkomende Hanzesteden als Doesburg, Zutphen, Deventer en Zwolle. Na de Middeleeuwen ging de groei van de bevolking gestaag door. Hierbij trad vooral een uitbreiding en verdichting van bestaande nederzettingen op: er ontstonden weinig nieuwe nederzettingen. Als gevolg van wetgeving werden vanaf de jaren 1840-1870 grote stukken woeste grond aan het gemeenschappelijk gebruik door marke-organisaties onttrokken en aan particulieren verkocht. Uit deze groep ontstonden grootgrondbezitters die buitenplaatsen en landgoederen aanlegden. Na 1900, met name tijdens de jaren 30 van de 20e eeuw, heeft ook de Staat ontginningsswerken uitgevoerd, waarbij woeste grond in cultuur werd gebracht.

6 Landschappelijke aspecten

6.1 Geomorfologie en geologie

Door dr. N.W. Willemse

Het gebied ten noorden van de Vecht ligt voor wat betreft de jongere geologie geheel in het oerstroombdal van de Vecht (§ 5.1; zie figuur 5b). Gedurende het Laat Pleistoceen werd dit oerstroombdal opgevuld met rivier- en windafzettingen die goeddeels onder veel koudere klimaatomstandigheden zijn ontstaan. Deze 'periglaciale' afzettingen vormen de bovenste 10 m van de ondergrond en zijn voornamelijk tijdens het Midden en Laat Pleniglaciaal neergelegd (zie figuur 5b). Uit de allerlaatste fase van de laatste ijstijd, het Laat Glaciaal, komen vooral lokaal gevormde rivier- en duinafzettingen voor, waarvan met name de duinen gezorgd hebben voor een enigszins geaccidenteerd landschap. In de rivierlakte van de Vecht ontstond een pakket stuifzand van hooguit één tot twee meter dik. In - en langs - de dichter begroeide dalvlakte vormden zich grootschaliger duincomplexen die een hoogte van meerdere meters bereikten. Op dit hoger gelegen land, dat als een lint direct langs de dalvlakten voorkomt, vestigden zich toen het wat warmer werd de eerste jagers, vissers en verzamelaars.²⁹

Het onderzoeksgebied maakt tegenwoordig deel uit van een enkele tientallen kilometers lange reeks van bemestingsdekken ('plaggendekken'; figuren 6a, 6b en 6c) die vanaf de Late Middeleeuwen op deze hoge zandruggen³⁰ aan weerszijden van de Overijsselse Vecht zijn ontstaan.³¹ Zowel het noordelijke onderzoeksgebied (WP 1 en WP 2, WP 9 en WP 10) als het zuidelijke onderzoeksgebied (WP 3 t/m WP 8 en WP 11 t/m WP 14) liggen op dergelijke, relatief hoger gelegen ruggen (figuren 6a en 6b). De twee ruggen worden van elkaar gescheiden door een halvmeeaan- en dalvormige laagte. De noordelijke rug bereikt een hoogte van maximaal 5,9 m +NAP; de zuidelijke rug is aanmerkelijk hoger en bereikt in het zuidelijke deel van WP 6 een hoogte van 8,2 m +NAP (figuur 7). De dalvormige laagte ligt op 4,7 m +NAP. Ter vergelijking: de huidige dalvlakte van de Vecht ter hoogte van Varsen ligt tussen 4,1 en 4,3 m +NAP en de aangrenzende ruggen en dalvormige laagten zijn dus aanmerkelijk hoger.

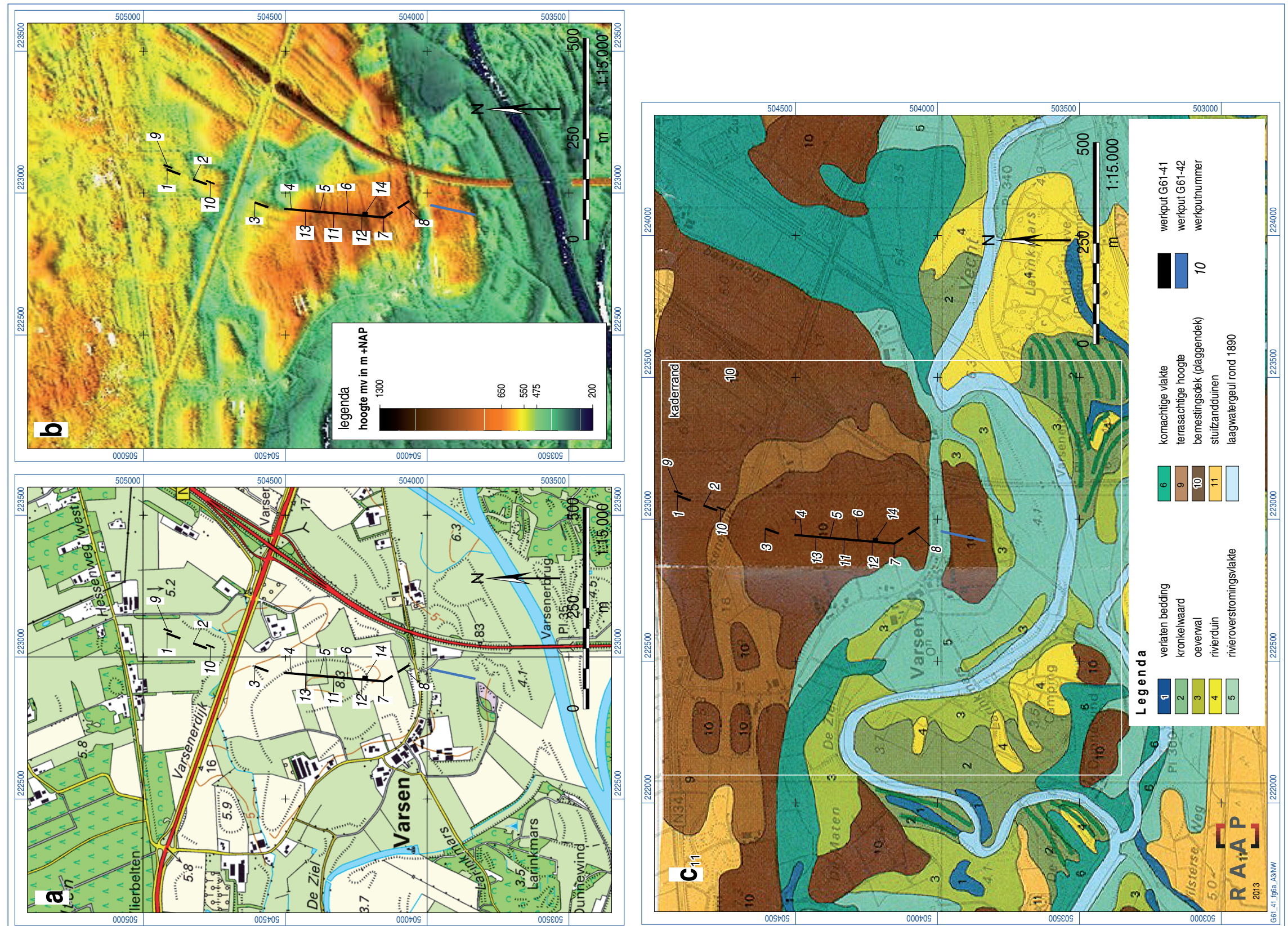
²⁹ Deze tijd staat bekend als het Bølling; in de archeologie wordt dit het Laat Paleolithicum genoemd. 's Zomers werd het maximaal 20 °C. In de Vechtstreek komen vindplaatsen uit deze periode voor in het oostelijke deel, onder meer in Ommen, Brucht, Heemse, Gramsbergen en Ane (zie Neeffes e.a., 2011: hoofdstuk 3).

³⁰ Meestal aangeduid als rivierduinen of dekszandruggen (zie de verschillende bijdragen in Neeffes e.a., 2011)

³¹ Een plaggendek is een pakket cultuurgrond dat is gevormd als gevolg van bemesting met een mengsel van mest en zandhoudende pluggen (plaggenbemesting). Een plaggendek is dus een man-made soil (Groenman-van Waateringe & Robinson, 1988). Als het bemestingsdek dikker is dan 50 cm spreken bodemkundigen van een enkeerdgrond.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 6. Landschappelijke situatie met de ligging van de werkputten (zwart: catalogusnummer 41: WP1 t/m WP14; blauw: catalogusnummer 42: WP1) op uitsneden van (a): de topografische kaart van Nederland; (b): het AHN (bron: www.ahn.nl); en (c): de geomorfogenetische kaart van de Vecht (bron: Wolfert e.a., 1996).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 7. Het oostprofiel van WP 6.

Volgens de geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1: 50.000 (GKN50)³² is van noord naar zuid ten eerste sprake van een vlakte met ten dele verspoelde dekzanden (GKN50-code 2M9). Volgens Huisink³³ gaat het voornamelijk om door windwerking beïnvloede laat-pleniglaciale rivierafzettingen.³⁴ Volgens de bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000 komen hier veldpodzolgronden met leemarm en zwak lemig fijn zand voor (code Hn21).³⁵ Deze reliëfarme zandvlakte, in de streek vaak 'flieren' genoemd, grenst aan een ten zuiden daarvan gelegen, min of meer oost-west georiënteerde, laat-glaciale dekzandrug met een oud bouwlanddek (GKN50-code 4K14).³⁶ Deze is onderzocht in WP 1, WP 2, WP 9 en WP 10. Ter hoogte van de N340 - tussen WP 3 en WP 10 - passeert het aardgastransportleidingstracé een geulvormige laagte zonder veen (GKN50-code 2R2). Deze geulvormige laagte fungeert als onderdeel van de overstromingsvlakte van de Vecht en sluit naar het westen aan op het stroomdal van de huidige Vecht, die ongeveer 500 m ten zuiden van WP 8 stroomt (zie figuur 6a). In deze laagte is de Varsenerdijk aangelegd (zie figuren 6a en 6c). De functie van de Varsenerdijk is om hoogwater binnen de dalvlakte van de Vecht te houden en zo de meer noordelijk gelegen vlakten tegen het overstromingswater te beschermen.

Op de geomorfogenetische kaart van de Vecht (schaal 1:25.000; zie figuur 6c) is deze laagte gekarteerd als terrasachtige hoogte.³⁷ Waarschijnlijk gaat het om de top van de laat-glaciale dalvlakte die door latere (holocene) rivierinsnijding als een circa 60 cm hoger terrasniveau langs de dalrand is achtergebleven (zie figuur 5b). Gedurende de koudste fasen van het Laat Glaciaal

³² Alterra, geraadpleegd via www.archis2.nl

³³ Huisink, 1998: facies 4b

³⁴ Formatie van Boxtel, Laagpakket van Singraven (Schokker e.a., 2005); zie tabel 1 voor de ouderdom van de in dit hoofdstuk gehanteerde perioden.

³⁵ Staring Centrum, 1989

³⁶ Formatie van Boxtel, Laagpakket van Delwijnen of Wierden (Schokker e.a., 2005)

³⁷ Wolfert e.a., 1996

bevond zich in deze toenmalige dalvlakte een stelsel van vlechtende rivierlopen die telkens van positie veranderden en zodoende een vrij vlakke, gering aflopende riviervlakte konden opbouwen.³⁸ Van deze veel oudere dalvlakte resteert tussen Hardenberg en Dalfsen nog een aantal terrasresten die langs de randen van het Vechtdal voorkomen.³⁹ Tijdens het onderzoek is deze laagte zelf overigens alleen (oppervlakkig) door middel van boringen onderzocht (zie figuur 3).⁴⁰

Op de kaart van Huguenin uit circa 1820 is in deze laagte een weiland weergegeven tussen WP 10 en WP 3.⁴¹ In de boringen 2384 en 2487 (zie figuur 3) is inderdaad geen bemestingsdek waargenomen. Op de kaart van Huguenin is vanaf WP 3 wel weer een aaneengesloten akkergebied aangegeven, tot aan het rivierdal. Direct ten zuiden van WP 8, ter hoogte van de Varsenerweg en direct ten noorden van catalogusnummer 42, is in de boringen echter geen plaggendek aangetroffen. Mogelijk heeft hier wel ooit een plaggendek gelegen, maar is dit tijdens de aanleg van de weg verdwenen.

Ten zuiden van deze laagte ligt volgens de geomorfologische kaart eveneens een dekzandrug, afgedekt door een oud bouwlanddek (GKN50-codes 3K14 en 4K14). Deze rug is onderzocht in WP 3 t/m WP 8 en WP 11 t/m WP 14. Zowel op de terrasresten als op de dekzanden, met name op de dekzandruggen, liggen de oude akkerlanden die veelal tot meer dan 1 m dik zijn opgehoogd met bemestingsdekken ('plaggen-' of 'esdekken'). Deze door de mens opgeworpen bemestingsdekken worden binnen het systeem van de Nederlandse bodemclassificatie aangeduid als (hoge) enkeerdgronden.⁴² De bemestingsdekken bestaan volgens de bodemkaart uit hoge zwarte (rijker aan organische stof) en hoge bruine (armer aan organische stof) enkeerdgronden met leemarm en zwak lemig fijn zand (codes zEZ21 en bEZ21).⁴³ De huidige - circa 1 tot 1,5 m lager gelegen - Vechtdalbodem (zie figuur 5b) bestaat voor een groot deel uit door de rivier zelf gedurende het Holoceen afgezette zandige tot kleiige sedimenten.⁴⁴

6.2 Stratigrafie en geomorfogenese

6.2.1 Algemeen

Tijdens het aanleggen van de profielen is zowel de opbouw van de ondergrond bepaald (lithologie en bodemvorming) als het voorkomen van antropogene en natuurlijke grondsporen. De bodemtextuur is beschreven volgens de standaardclassificatie van bodemmonsters volgens NEN5104. Daarnaast zijn, indien aanwezig, sedimentaire structuren beschreven. Uit de profielwand van WP 4 zijn twee monsters genomen voor micromorfologische (slijpplaat)analyse. De belangrijkste resultaten staan in deze paragraaf vermeld. Zie hoofdstuk 9 voor de volledige analyse. Uit sporen in het vlak is een aantal monsters genomen ten behoeve van ¹⁴C-ouderdomsbepaling, pollen- en macrorestenanalyse.

³⁸ Huissink, 1998: facies 5a/b - figuur 6.2 (A-A'). Deze afzettingen horen tot het Laagpakket van Wierden binnen de Formatie van Bostel (Schokker e.a., 2005: 6 - Wierden Member).

³⁹ Wolfert e.a., 1996

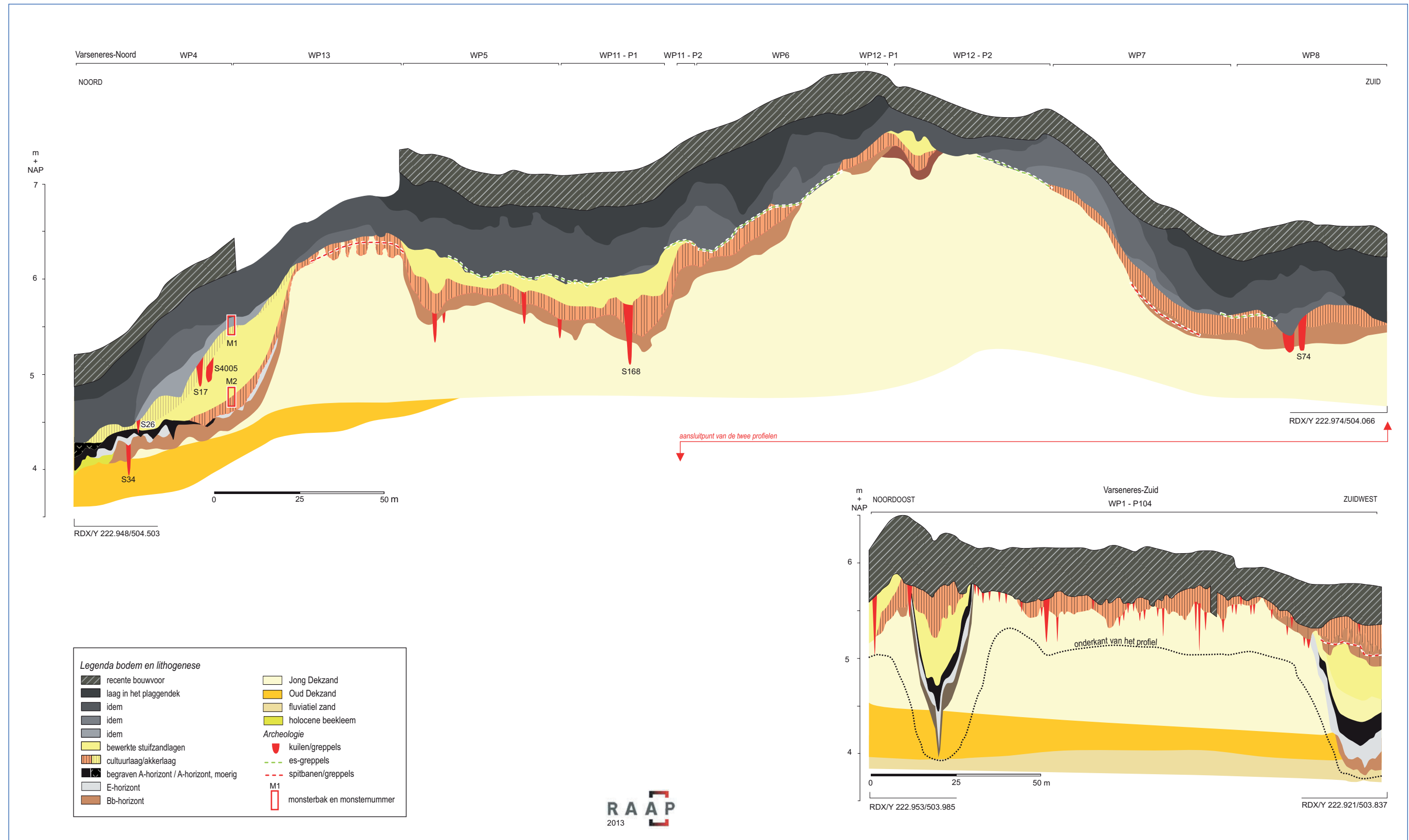
⁴⁰ Van Beek e.a., 2008

⁴¹ Versfelt & Schroor, 2005

⁴² De Bakker & Schelling, 1966

⁴³ Staring Centrum, 1989

⁴⁴ Zie tevens Willemse, 2011

Figuur 8. Samengesteld lithogenetisch profiel van de gedocumenteerde oostelijke profielwand in WP4 t/m WP8 (catalogusnummer 41) op basis de laaginterpretatie (profielen met verticale schaaloverdrijving). Rechtsonder is het lithogenetische westprofiel voor catalogusnummer 42 (direct zuidelijk van WP8, zie figuur 6a) op dezelfde wijze als noord-zuid profiel (dus gespiegeld) weergegeven.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

interpretatie	WP 1	WP 2	WP 9	WP 10	WP 3	WP 4	WP 13	WP 5	WP 11	WP 6	WP 12	WP 14	WP 7	WP 8
bouwvoor, recent	1001	2001	9001	10001	3001	4001	13001	5001	11001	6001	12001	14001	7001	8001
Aa1, Nieuwe tijd C			9002	10002		4002	13002	5008	11002	6002	12002	14002	7002	
Aa2, Nieuwe tijd B?					3004	4003							7003	8006
Aa3, Late Middeleeuwen/ Nieuwe tijd A		2005			3005	4016	13006	5002	11005	6005	12008	14003		8007
Aa4, Late Middeleeuwen / Nieuwe tijd A					3007	4004	13009		11006	6006			7007	
Aa5 +esgreppels, Late Middeleeuwen?								5003	11007	6007				8012/74
laat-middeleeuwse akkerlaag						4005								
polycyclische akkerlagen in stuifzand						4006								
polycyclische akkerlagen in stuifzand						4014	13003				12003	14004		
akkerlaag uit Ottoonse tijd in dekzandbodem						4006/ 007/009	13010/007	5004	11003/009	6003	12003/009		7008	8003
spoorniveau met dateringen van Midden Mesolithicum tot en met Karolingische tijd en diverse structuursporen, met name in WP 12/WP 14 en ten zuiden daarvan														
B- en BC-horizont			9004			4015	13008	5005	11008	6008	12006			8004
dekzand-Cg	1003	2004	9003	10003	3003	4010	13005, 13004	5006	11004	6004	12004	14005	7005	8005

Tabel 4a. Laaginterpretatie van de werkputten in G61-41.

Periode	WP 9	WP 1	WP 2	WP 10	WP 3	WP 4	WP 13	WP 5	WP 11	WP 6	WP 12	WP 14	WP 7	WP 8	spoor
Nieuwe tijd C	9001	1001	2001	10001	3001	4001	13001	5001	11001	6001	12001		7001	8001	
		1002	2002		3002	4007					12007		7006	8002	
		1004													124
Nieuwe tijd	9002		2005	10002		4003	13002	5002	11002	6002	12002	12008	7002	8003	
							13006	5008	11005	6005			7003	8006	
													7004	8007	
													7007		
Nieuwe tijd A						4016									
Late Middeleeuwen					3005	4004	13003	5003	11007	6006	12003	14002		8004	26
						4005	13009	5007	11006	6007		14003			74
						4006			11006						
Middeleeuwen onbepaald				10007		4009	13007	5004	11003	6003	12005	14004	7008	8012	168
						4014	13010		11009		12006				
											12009				
Vroege Middeleeuwen D														205	
IJertijd-Romeinse tijd									11008	6008					
										6009					
Late Bronstijd														138	
Vroege-Midden Bronstijd														65	
Midden Mesolithicum														217	

Tabel 4b. Laagdateringen (terminus post quem) en stratigrafie voor G61-41 (legenda: vet = lagen/sporen met vondstmateriaal; vet+cursief = ¹⁴C-gedateerde sporen).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

De diepte tot waarop het bodemprofiel in de werkputten is bestudeerd, varieert globaal van 0,6 m -Mv in WP 13 tot maximaal 2,6 m -Mv in WP 11 (ter hoogte van S 168). De resultaten staan afgebeeld op kaartbijlage 3 en in figuur 8. Niet van alle werkputten is het complete profiel beschreven en gedocumenteerd. Een doorlopend geologisch profiel van de vindplaats is alleen beschikbaar daar waar aaneengesloten werkputten zijn onderzocht (WP 4 t/m WP 7 en WP 8). Vanwege de grote afstand tussen WP 10 en WP 3 (circa 160 m) is niet getracht een koppeling te maken tussen WP 1, WP 2, WP 9 en WP 10 (noordelijke onderzoeksgebied) en WP 3 t/m WP 8 en WP 11 t/m WP 14 (zuidelijke onderzoeksgebied). Deze beide delen worden hieronder dan ook afzonderlijk behandeld.

6.2.2 Stratigrafie en geomorfogenese

In deze paragraaf wordt de laagopeenvolging in de werkputten van onder naar boven beschreven aan de hand van de profielen (tabel 4a).

Dekzand

De ondergrond bestaat uit bruin tot lichtgrijsgeel, zwak siltig, zeer fijn zand (Zs1), soms met ijzervlekken. Het zand is goed gesorteerd, voelt relatief zacht aan en kan op basis van materiaal-eigenschappen en de reliëfkenmerken (figuur 8) worden geïnterpreteerd als Jong Dekzand. De top van het dekzand is aangetroffen tussen 0,25 m -Mv (WP 13) en 1,7 m -Mv (WP 4 en WP 11). Uit het reliëf van dit dekzand blijkt dat het landschap voorafgaand aan de ophoging met een bemestingsdek anders was dan tegenwoordig. Het dekzand ligt het hoogst in WP 12 (7,5 m +NAP), maar het oppervlak vertoont naar het noorden toe een bijna 2 m diepe en 110 m brede depressie (WP 5 en WP 11). Het diepste punt van deze depressie - of laagte - bedraagt circa 5,6 m +NAP. Ter hoogte van WP 13 komt een tweede maar lagere rug voor, waarvan de top op circa 6,3 m +NAP ligt. De noordelijke flank van deze rug is vrij steil en daalt af naar de halvemaanvormige depressie tussen WP 4 en WP 3 (en de noordelijke werkputten WP 1, WP 2, WP 9 en WP 10).

In het Holoceen heeft, onder invloed van een klimaat met neerslagoverschot, bodemvorming plaatsgevonden. Met het indringen van regenwater worden oplosbare stoffen en humusdeeltjes uit de bovengrond naar beneden verplaatst en op enige diepte weer afgezet. De laag waarin een deel van de humus en ijzerverbindingen worden afgezet, is de inspoelings- of Bh-, Bhs- of Bs-horizont. In de hogere dekzanden ontstonden - afhankelijk van het leemgehalte van het zand - moderpodzolgronden of humuspodzolgronden. In de wat rijkere en ietwat siltige dekzanden die hoog boven het grondwater liggen, zijn doorgaans moderpodzolgronden ontwikkeld. Dit zijn podzolgronden met een inspoelingshorizont (Bw-horizont) die bestaat uit humus in de vorm van ronde bolletjes of trosjes organische stof tussen de zandkorrels. Tevens bevat de B-horizont ijzerhuidjes rond de zandkorrels. In het veld is dit herkenbaar aan de bruine kleur. Uit de micromorfologische analyse blijkt dat in de (aangeploegde) bodem in WP 4 dergelijke humusbolletjes voorkomen die er op wijzen dat op de hogere gronden oorspronkelijk een moderpodzol moet zijn gevormd.

In siltarmere, hogere zandgronden leidde bodemvorming tot het ontstaan van zogenaamde humuspodzolgronden. Dit zijn doorgaans wat zuurdere bodems waarbij een deel van de bodem geheel uitgespoeld is geraakt. De laag waaruit stoffen zijn uitgespoeld, wordt de loodzandlaag of E-horizont genoemd (bijvoorbeeld S 13011). Humuspodzolgronden worden ingedeeld op basis van

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

aan- of afwezigheid van grondwaterinvloed tijdens de bodemvorming. Bij gronden die hoog boven het grondwater lagen, zijn de zanden blond gekleurd door de aanwezigheid van ijzerhuidjes rond de zandkorrels (haarpodzolbodems). Op het hoge deel van de twee dekzandruggen zijn bijvoorbeeld in een depressie in WP 12 de restanten van de podzol-B- en -BC-horizonten van een haarpodzolbodem aangetroffen. In de rest van WP 12 is het oorspronkelijk bodemprofiel volledig onthoofd, onder andere als gevolg van recente bodemingrepen. Hier resteren enkele greppels die als esgreppels zijn geïnterpreteerd (S 12005). Ook in het lage deel van WP 4 is in de top van het dekzand een podzolprofiel aangetroffen met een Ah-, E- (S 4017, S 4012), B- en BC-horizont (S 4015, S 4010).

Ook in WP 13 lijkt het volledige podzolprofiel op de rug opgenomen in een akkerlaag die lokaal tot in de Cg-horizont van de dekzandbodem is onthoofd. Langs de lagere flanken in WP 13 zijn de resten van de oorspronkelijke podzol-E-horizont herkend (S 13011).

In lager gelegen gebieden, waar de grondwaterstand hoger was tijdens de bodemvorming, zijn de zandkorrels vaak vaalbleek tot loodgrijs door het ontbreken van geoxideerd ijzer (veldpodzolgronden). Waar het grondwater dicht aan maaiveld stond, werden beek- of gooreerdgronden gevormd. Dit zijn gronden met een 15 tot 30 cm dikke humushoudende bovengrond met daaronder scherp begrensd het oorspronkelijke uitgangsmateriaal. Dergelijke natte condities zijn aangetroffen in de laagste delen van WP 4, waar het profiel verloopt van (lood)grijs tot bijna zwartbruin en enigszins moerig (figuur 9). Daaronder komt een zeer humusrijke laag voor (S 31 en S 33) met direct daaronder een bleke dekzandbodem

Figuur 9. De noordelijk putrand van WP 4 met een lage veldpodzolbodem/beekeerdgrond en een moerige Ah-horizont.

Akkerlaag

In de top van het dekzand is op wisselende diepten een circa 10 tot 20 cm dikke 'vuile', (donker) bruinigrijze, zwak siltige laag aanwezig met spikkeltjes houtskool en fragmentjes aardewerk (S 4007, S 4009, S 13010, S 13007, S 5004, S 11003, S 11009, S 6003, S 12003/12009, S 7008 en S 8003). Door middel van micromorfologische analyse is de genese van laag S 4009 (WP 4) onderzocht. Hiertoe is een monsterbak (M 2) uit het oostprofiel van WP 4 in zijn geheel bekeken (figuur 9). Hieruit blijkt dat deze (akker)laag bestaat uit de door grondbewerking gehomogeniseerde A- en (deels) B-horizont van een moderpodzol (zie § 9.3).

Deze oude akkerlaag kan in WP 7 onderverdeeld worden in twee lagen. De onderste laag S 94 bestaat uit spitsporen in de oorspronkelijke B-horizont. Daarboven komt een homogenere laag voor die iets lichter van kleur is (S 7008). Ook in WP 6 lijkt sprake van twee akkerlagen (S 6009 en S 6003). Deze akkerlagen zijn echter lokaal dikker dan men zou verwachten bij een bewerkingsdiepte van circa 10-15 cm in die tijd.⁴⁵ De opeenvolgende generaties akkerlagen komen voor op de flanken en in depressies, hetgeen waarschijnlijk wijst op een langzame ophoging van die delen van de akkers, waarbij akkermateriaal door afploegen, afspoelen en eventueel afstuiven en of bewuste egalisaties naar de lagere terreindelen is verplaatst. In de hogere delen van WP 13 wordt de basis van deze laag scherp begrensd in de vorm van regelmatig aangelegde, 20 tot 30 cm brede en 10 tot 15 cm diepe greppels (S 13007) die kunnen worden geïnterpreteerd als spitsporen (zie figuur 19). In WP 12 is een groot gedeelte van de akkerlagen opgenomen in de verstoorde bovengrond (S 12007). In het profiel resteren alleen de diepere delen van esgreppels. De verbreiding van de fossiele akkerlaag op het dekzandoppervlak in figuur 8 is gereconstrueerd op basis van de gegevens van de profielen.

Stuifzand

De akkerlagen worden in WP 4/WP 13 en in WP 5/WP 11 afgedekt door een ietwat vuile afzetting bestaande uit geelbruin tot donkergrijsgeel, zwak siltig, matig fijn zand, soms met humusvlekken en vaak met houtskool. Deze afzetting heeft een dikte van 0,1 tot maximaal 0,7 m, komt voor over de hele noordelijke flank van WP 4/WP 13 (tussen circa 4,3 en 6,1 m +NAP) en vult de depressie tussen WP 13 en WP 12 deels op. Vooral op de flank van WP 13/WP 4 (S 13003, S 4014, S 4005, S 4006 en S 4018) heeft deze laag een grote dikte, wat mogelijk het gevolg is van het afschuiven vanaf het hogere deel van het landschap? In WP 13 is de hoger gelegen bodem (de akkerlaag S 13010) namelijk duidelijk afgetopt en rust het plaggendek goeddeels op de Cg-horizont van de dekzandbodem. Een vergelijkbare situatie doet zich voor op de hogere delen van WP 6 en WP 12. Nergens is enige sedimentaire gelaagdheid aangetroffen. Sporadisch komen houtskooldeeltjes voor in de zandmassa. In deze laag is in WP 11 en WP 5 naast Pingsdorf- en kogelpotaardewerk uit de Volle Middeleeuwen (S 11007; V 215, V 216 en V 264) vrij veel handgevormd prehistorisch aardewerk aanwezig. Dit aardewerk kan eveneens door (herhaaldelijk) opploegen van de onderliggende akkerlaag door het jongere materiaal vermengd zijn geraakt (opspit).

⁴⁵ Fowler, 2002; Van der Velde, 2011

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Over de genese van deze afzetting tasten we wat in het duister. Delen van dit pakket vertonen duidelijk kenmerken van bodembewerking en zeker de top van dit pakket kan in WP 4 (S 4005) worden geïnterpreteerd als een oude akkerlaag. Op basis van het jongste aardewerk zal deze akkerlaag uit de Late Middeleeuwen dateren (§ 6.2.3; tabel 4b). De aanwezigheid van iets meer houtskooldeeltjes⁴⁶ bovenin S 4005 (de top van de afzetting in WP 4) vormt een aanwijzing dat dit niveau gedurende enige tijd het bodemoppervlak heeft gevormd (zie § 9.3), waarbij overigens dient te worden opgemerkt dat de aangetroffen bijmenging van moderhumus (§ 9.3) het gevolg is van verploeging bij de eerste bewerking van de plaggen waaruit de eerste 'plaggenlaag' S 4004 is opgebouwd.

Uit het brede spectrum aan vondstmateriaal zou kunnen worden afgeleid dat de afzetting in de noordelijke flank van WP 13/WP 4 (S 13003, S 4014, S 4005, S 4006 en S 4018) en de afzetting in de depressie van WP 5/WP 11 (S 5003 en S 11007) deel uitmaakt van pakketten zand die doelbewust zijn opgebracht om het maaiveldniveau te verhogen? Uit het micromorfologisch onderzoek van S 4014 komen namelijk aanwijzingen naar voren die mogelijk met vernatting verband houden? Voor de lagere flanken in WP 4 (bijvoorbeeld S 4006), waar de bodems wijzen op natte condities, zou dit kunnen opgaan. Maar waarom is in WP 4/WP 13 het terrein tot zeker 1,5 m hoger op de flank opgehoogd? En wat is de relatie met de afgetopte akkerlagen in WP 13, WP 6 en WP 12? Het afschuiven van goede akkergrond en het blootleggen van het mineraalarme dekzand zal zeker geen doelbewuste actie zijn geweest, maar eerder een gevolg van intensieve middeleeuwse akkererosie.

Vooralsnog beschouwen we deze fijnzandige en humusarme afzettingen daarom als een erosiepakket. Dit erosiepakket is waarschijnlijk in meerdere fasen ontstaan door winderosie van hoger gelegen akkers. Ook kan het erosiepakket (mede) ontstaan zijn door afploeging en afschuiving.⁴⁷ Er zijn verschillende aanwijzingen die een ontstaanswijze door winderosie aannemelijk maken. Ten eerste komen de afzettingen alleen voor benedenwinds (noordelijk) van afgetopte hoogten. Ten tweede vertoont de hele afzetting sporen van homogenisatie en grondbewerking (zie § 9.3); er zijn weinig sedimentologische aanwijzingen voor ophogingslagen en de bijmenging met houtskool en aardewerkfragmentjes geven de indruk van een pakket 'akkerafzettingen'. De totale dikte van dit homogene, vuile pakket akkerlagen kan worden verklaard door uit te gaan van verstuingen waarbij de akkers regelmatig opgehoogd werden met stuifzand.⁴⁸ Ten derde komen onderin S 4014 (in het bestudeerde monster M 2; zie § 9.3) beduidend meer houtskooldeeltjes voor. Dit kan een aanwijzing zijn voor een eerste erosiefase waarbij het 'houtskoolrijke' oppervlak van hoger gelegen akkers (vergelijkbaar met de top van S 4005) als eerste is verstoven en in de depressie en de flank van het duin terecht is gekomen? Vooral opgestoven akkermateriaal bestaat doorgaans uit vrij humeuze, fijnzandige grond, wat veelal zeer vuile stuifzandafzettingen oplevert.⁴⁹ Voor wat betreft

⁴⁶ Deze vaststelling komt uit het micromorfologisch onderzoek (§9.4) Het is niet duidelijk of deze houtskooldeeltjes echt houtskool zijn of restanten van verbrand oogstafval. Houtskool zal via de mesthoop op het land terecht zijn gekomen. Houtskool blijft drijven; daardoor ontstaan bij flinke regenval een soort 'desert pavements' van houtskooldeeltjes aan de oppervlakte van akkers.

⁴⁷ ? Dit verschijnsel zie je onder veel essen. Op de flank is de natuurlijke bodem veelal afgedekt door een akkerlaag die van de hoger gelegen rug afkomstig is. Deze humusarme akkerlagen zijn erg mobiel, dat wil zeggen gevoelig voor allerlei vormen van erosie.

⁴⁸ Zie bijvoorbeeld Gerrets e.a., 2012; Willemse & Groenewoudt, 2012: diverse sites

⁴⁹ Zo is op de vindplaats Colmschate/Grote Ratelaar (Weteringer Enk) een depressie opgevuld met een pakket vuile stuifzandgrond die waarschijnlijk afkomstig is van nabijgelegen akkers (Verlinde & Erdrich, 2006: 294-297). Ook te Nijverdal zijn dergelijke 'vuile' stuifzandbodems aangetroffen (Gerrets e.a., 2007: e.g. 47 e.v.). De stuifzandafzettingen worden gerekend tot het Laagpakket van Kootwijk binnen de Formatie van Bostel (Schokker e.a., 2003).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

de afzettingen in WP 4/WP 13 en WP 5/WP 11 lijkt vooral een voortgaande bewerking (zoals evident in S 4005) bijgedragen te hebben aan het 'vuile' karakter.

Vergelijkbare dichtgestoven depressies en opgestoven duinflanken worden wel vaker waargenomen op voormalige akkers op de zandgronden.⁵⁰ Direct ten zuiden van WP 8, op de Varseneres zelf, zijn tijdens de archeologische begeleidingen van de diverse gasleidingsleuven vergelijkbare dichtgestoven depressies aangetroffen (figuur 10). Ook in de gasleidingsleuf van catalogusnummer 42 (direct zuidelijk op de Varseneres) komen stuifzandlagen uit verschillende perioden voor. Het profiel uit deze leidingsleuf is ter referentie opgenomen rechts onderin figuur 8.

Figuur 10. De gasleidingsleuf over de Varseneres in 1971. Laag a is een fossiele akkerlaag in stuifzand die door middel van een ¹⁴C-oudersomsbepaling is gedateerd in de Vroege IJzertijd (cal. 14C: 740-415 voor Chr.). De bleke laag daaronder is eveneens stuifzand en dateert uit de Late Bronstijd (cal. 14C: 1016-922 voor Chr.). Laag b betreft de grootste accumulatie van stuifzand; deze is archeologisch gedateerd in de Midden-Late IJzertijd (circa 500 voor Chr. tot 0) en wordt afgesloten door een akkerlaag (laag c) uit de Romeinse tijd, waarna een volgende stuifzandfase te herkennen is die wordt afgesloten door een cultuurlaag (bron: Verlinde, 1972).

Plaggendek

Uit het micromorfologisch onderzoek (hoofdstuk 9) blijkt dat het zand dat de 'stuifzandakker' S 4005 afdekt (S 4004) typerend is voor plaggenbodems, waarbij de waargenomen verschillen in dichtheid tussen de moderhumusdeeltjes het gevolg zijn van zeer lokale verschillen in de aard en de intensiteit van de opgebrachte plaggen. Plaggenbemesting is een vorm van grondverbetering waarbij de vruchtbaarheid, vochtregulatie en watervasthoudend vermogen van akkers op peil

⁵⁰ Willemse & Groenewoudt, 2012

werd gehouden door deze te 'bemesten' met een mengsel van strooisel, heideplaggen, kleizoden, nederzettingsafval en dierlijke mest.⁵¹ Dit gebruik ontwikkelde zich vanaf de 12e eeuw in de Nederlandse en Noord-Duitse zandstreken als onderdeel van een zogenaamd heide-landbouwsysteem. In dit systeem werden kleine woon- en akkerbouwgebieden omringd door uitgestrekte heidevelden. Het voornaamste akkerbouwgewas was de weinig eisen stellende rogge. Wat de akker via de oogst aan minerale bestanddelen kwijtraakte, werd aangevuld door mest in de vorm van nederzettingsafval, allerhande bos- en heidestrooisel (plaggen) vermengd met (dierlijke) mest en soms door het opbrengen van kleizoden. In Oost-Nederland werden hiervoor voornamelijk graszoden uit beekdalen en andere laagten gebruikt. Het eeuwenlange toepassen van deze bemestingstechniek heeft geleid tot het ontstaan van tot meer dan 100 cm dikke, donkergrijze tot donkerbruine, humeuze lagen op de akkers, waarbij het oorspronkelijk maaiveld afgedekt raakte. In de profielen in het onderzoeksgebied bestaat dit totale bemestingsdek uit een circa 0,4 (WP 9) tot maximaal 1,2 m dikke (WP 11) opgebrachte laag overwegend grijsbruin tot lichtgrijs, zwak siltig, zwak humeus, matig fijn zand met soms houtskool en zeer gefragmenteerde fragmentjes aardewerk.

In het plaggendek zijn verschillende lagen onderscheiden. In het onderzoeksgebied zijn in vrijwel elke werkput (zeker in WP 5, WP 11, WP 6, WP 12 en WP 8) esgreppels aangetroffen (zie figuur 18). Dit zijn greppels of langgerekte kuilen die op de essen werden gegraven om de grond te verbeteren.⁵² Hierbij werd de bouwvoor vermengd met verse grond van onder de es. Deze zijn hetzij individueel (S 12, S 74), hetzij als laag (S 12005, S 6007) gedocumenteerd.

In WP 4, WP 13, WP 11, WP 6 en WP 8 ligt boven deze 'eerste' laag een laag bruingrijs, zwak humeus zand met weinig ijzervlekken. Deze laag heeft eveneens kogelpotaardewerk, Pingsdorfaardewerk uit de Volle Middeleeuwen en handgevormd aardewerk opgeleverd. In S 13006 (WP 13) komt in deze laag protosteengoed voor (circa 11e-13e eeuw). Daarboven komt donkerbruingrijs, zwak tot matig humeus zand met ijzervlekken voor. In deze laag is aardewerk uit de Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd gevonden en wat handgevormd aardewerk. De bovenste laag betreft bruingrijs of grijsbruin, zwak tot matig humeus, zwak siltig zand. Vondstmateriaal uit deze laag dateert uit de Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd. Hier is het plaggendek goeddeels opgenomen in de bouwvoor die in de profielen een dikte van 15 (S 7001) tot maximaal 42 cm (S 6001) bereikt. Samen met de diepe verstoringen (S 123, S 124 in WP 7, laag S 3002) bestaat de gehele recente toplaag uit een 0,25 tot plaatselijk 1,2 m dik pakket.

Ten noorden van de N340, in WP 1/WP 9 en WP 2/WP 10, is het plaggendek onder de bouwvoor/verstoorde laag maximaal circa 0,4 m dik. In de leidingsleuf is het plaggendek hier meestal opgenomen in de bouwvoor, ongetwijfeld als gevolg van de aanleg van eerdere gastransportleidingen.

Verlande beekloop

De laagopvolging in WP 2 is afwijkend. Hier is sprake van een overgang in een smalle depressie (zie figuur 6b). Het diepste punt nabij boring 2382 vertoont de volgende bodemopbouw: een bouwvoor/verstoorde laag op zeer humeus zand (donkerbruingrijs, zwak siltig, matig fijn zand), op veen (mineraalarm bosveen, S 4 in WP 2), op uitgeloozd, loodgrijs, fijn beekzand met

⁵¹ Doesburg e.a. 2007

⁵² Groenewoudt & Scholte Lubberink, 2007

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

humusvlekken en plantenresten (S 2007). Buiten de werkput, in de boringen 2582, 2583 en 2584, is het (dek?)zand tot circa 0,8 of 0,9 m -Mv humeus. In boring 2584 is hierboven eveneens een (bos)veenrestant aangetroffen. Langs de voormalige akkers is eerst een sloot of ontwateringsgreppel gegraven (S 6) Op een gegeven moment is dit lage terreingedeelte afgedekt geraakt door een bemestingsdek (S 2005). Volgens de Hottingerkaart uit de late 18e eeuw⁵³ bevindt zich een aaneengesloten akkergebied (bijna) vanaf de Hessenweg tot aan het rivierdal van de Vecht. Op de kaart van Huguenin ligt een akker direct ten noorden van WP 9, waar (in de boringen buiten de hartlijn) een plaggendek is waargenomen.⁵⁴

---

⁵³ Versfelt, 2003

⁵⁴ Versfelt & Schroor, 2005

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

7 Archeologie: sporen en structuren

7.1 Inleiding

In de werkputten zijn grondsporen waargenomen. Bij de archeologische sporen zijn paalkuilen, haardkuilen, kuilen, greppels, sloten en spitsporen onderscheiden (tabel 5). De beschrijving van de grondsporen is opgenomen in bijlage 1. Op kaartbijlage 1 is de ligging van de sporen en structuren in het onderzoeksgebied weergegeven. Hierbij zijn de vlakken die in het plaggendek zijn aangelegd bij elkaar afgebeeld. Daaronder zijn de vlakken afgebeeld die in de top van het onderliggende dekzand zijn aangelegd. Op deze manier zijn de sporen die op hetzelfde archeologische niveau zijn aangetroffen, samen afgebeeld.

categorie sporen	aantal
greppel/sloot	18
kuil	10
haardkuil	1
bouwvoor, recent	17
cultuurlaag	20
natuurlijke laag	48
ophogingslaag (plaggendek)	37
paalkuil	156
spitsporen	4
vlek	1
verstoring recent	6
verstoring natuurlijk	55
onbekend	8
totaal	381

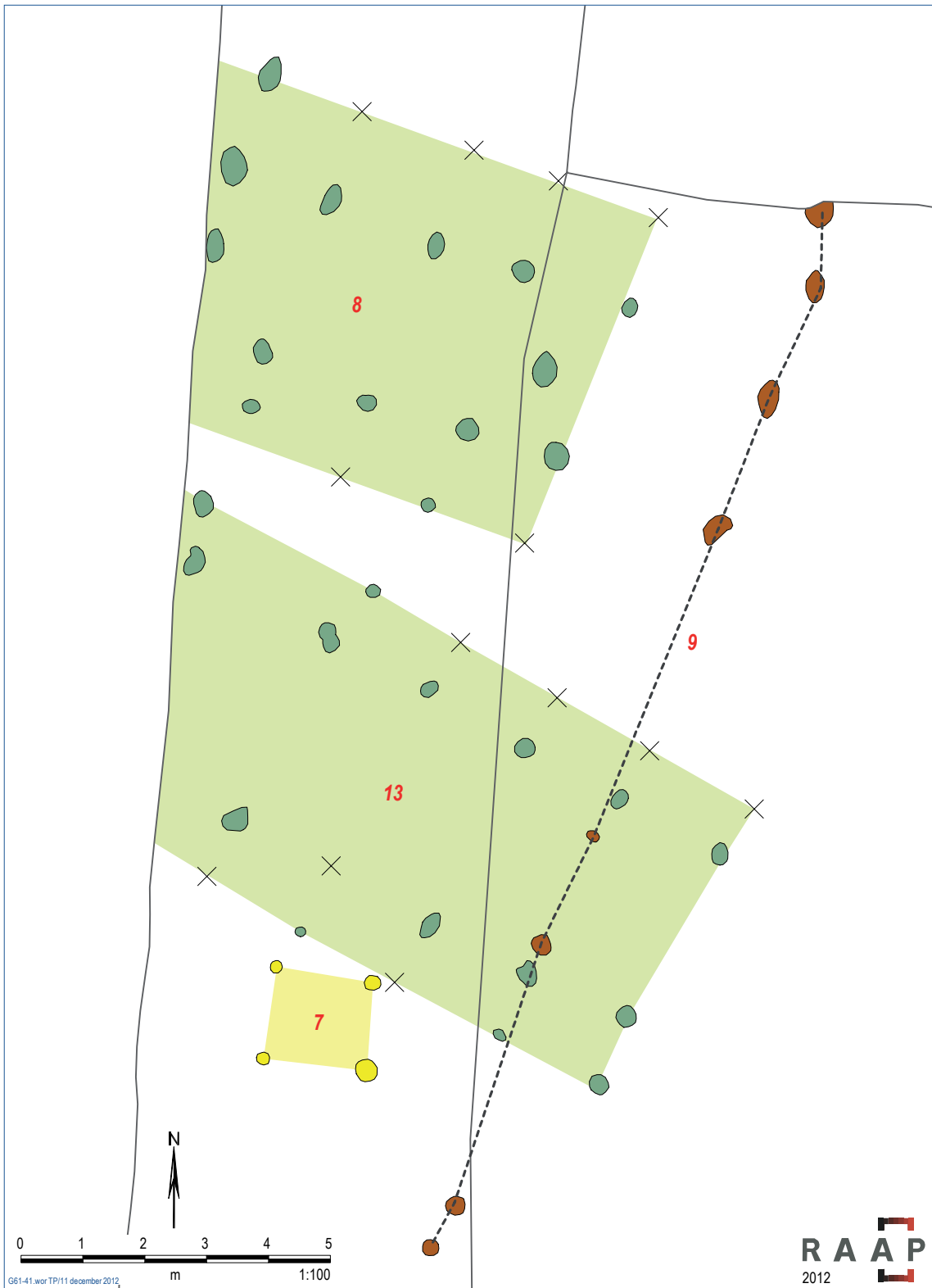
Tabel 5. Sporen: aantallen per interpretatie.

Uit een aantal sporen is materiaal verzameld ten behoeve van ¹⁴C-ouderdomsbepaling. Zie tabel 6 voor een overzicht van de sporen die met behulp van de ¹⁴C-methode zijn gedateerd.

In het gebied tussen de Hessenweg-West en de N34 (WP 1, WP 2, WP 9 en WP 10) zijn geen eenduidige archeologische grondsporen waargenomen. In werkputten 1 en 2 is sprake van verstoring van de bodem tot een diepte van circa 0,9 m. In de oostelijk gelegen werkputten 9 en 10 was in mindere mate sprake van recente verstoring van de bodem. In het noordelijke uiteinde van WP 10 is een oude beekloop aangesneden, die een omvang heeft van meer dan 6,5 m en een diepte van circa 0,5 m onder het vlak. Ook in WP 3, direct ten zuiden van de N34, zijn weinig grondsporen

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 11. Overzicht van de structuren 7, 8, 9 en 13 in WP12 en WP14.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

aangetroffen. In het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied neemt de spoordichtheid toe, met name in de werkputten 12, 14, 7 en 8. Hier kon uit de grondsporen een aantal structuren herleid worden, waaronder delen van twee huisplattegronden en een aantal spiekers. De ligging van de structuren staat afgebeeld op kaartbijlage 1.

labnr.	monster	spoor	materiaal	¹⁴ C-datering	calibratie (68,2%)	calibratie (95.4%)	periode
Poz-43205	M6	65	Ericaceae, rizoom	3520 ± 35 BP	1896-1866 voor Chr. 1849-1774 voor Chr.	1938-1749 voor Chr.	Vroege/Midden Bronstijd
Poz-43206	M7	138	Ericaceae, rizoom	2825 ± 35 BP	1016-922 voor Chr.	1113-1100 voor Chr. 1089-900 voor Chr.	Late Bronstijd
Poz-43207	M11	217	<i>Pinus</i> , hk-tak	7730 ± 50 BP	6606-6498 voor Chr.	6644-6470 voor Chr.	Midden Mesolithicum
Poz-43208	M12	205	diverse zaden	1130 ± 30 BP	888-905 na Chr. 912-971 na Chr.	782-789 na Chr. 811-846 na Chr. 857-989 na Chr.	Vroege Middeleeuwen
Poz-43209	M13	187	Ericaceae, rizoom	4950 ± 35 BP	3770-3695 voor Chr. 3678-3669 voor Chr.	3796-3652 voor Chr.	Midden Neolithicum

Tabel 6 Overzicht van de resultaten van de ¹⁴C-dateringen. Alle ingestuurde resten zijn verkoold (legenda: hk = houtskool).

In veel werkputten zijn esgreppels aanwezig of banen van spitsporen. Deze sporen horen bij het plaggendek uit de Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd en worden afzonderlijk behandeld. Op enkele plaatsen zijn recente vergravingen aangetroffen. Deze zijn in de meeste gevallen veroorzaakt door de aanleg van de naastgelegen gasleidingen. Daarnaast zijn natuurlijke bodemverkleuringen waargenomen. Deze zijn veroorzaakt door bodemprocessen en gravende bodemdieren.

7.2 Structuren

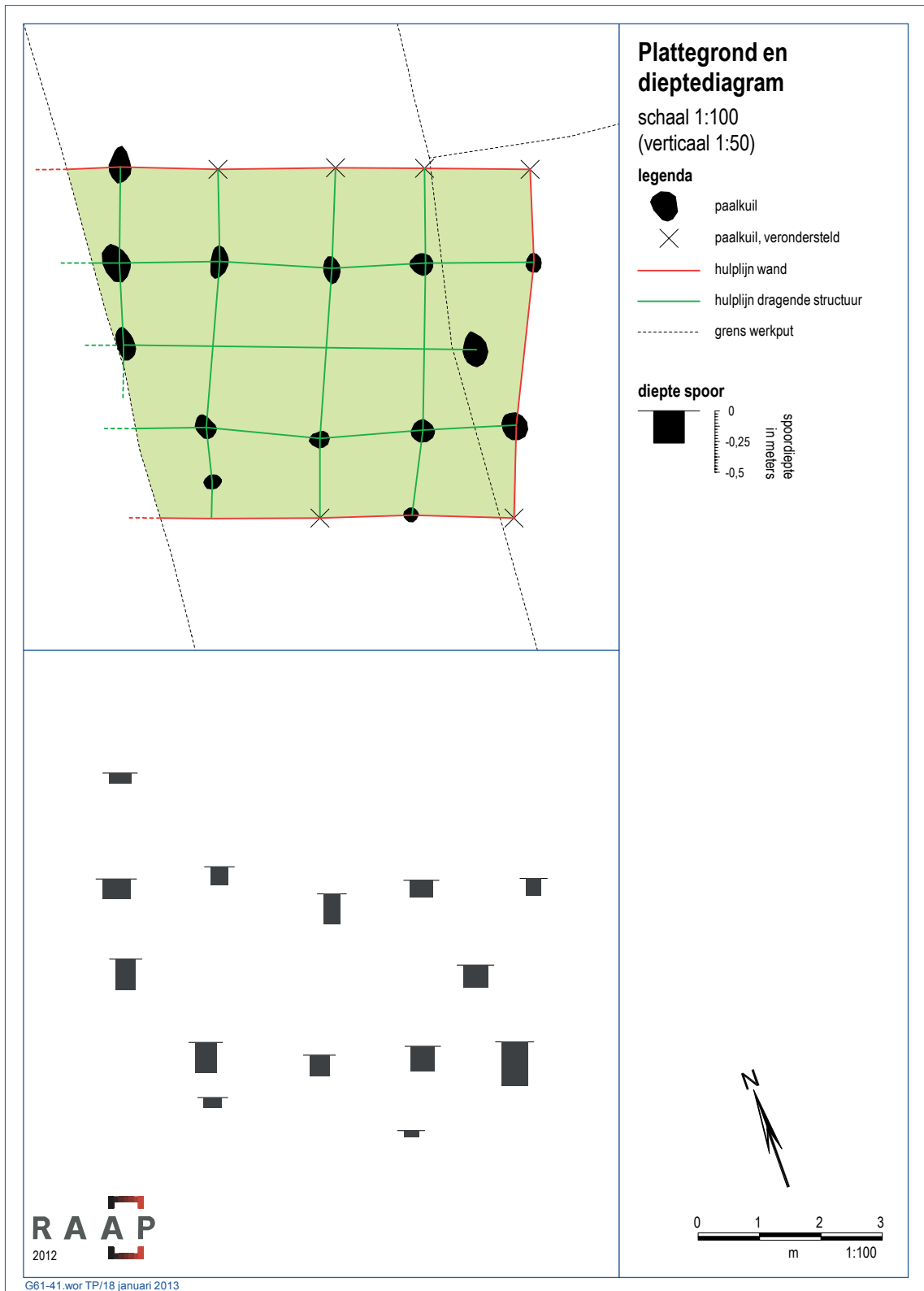
In de werkputten is een aantal structuren aanwezig. Het gaat om twee huisplattegronden, spiekers en een palenrij of omheining. Zie bijlage 3 voor een overzicht van de structuren en hun bijbehorende sporen. Hieronder worden de structuren besproken.

7.2.1 Huisplattegronden

In WP 12 en WP 14 liggen twee oost-west georiënteerde structuren enkele meters uit elkaar (figuur 11: structuren 8 en 13). De structuren worden afgesneden door de westelijke putrand en zullen zich nog verder in westelijke richting uitgestrekt hebben. Vanwege bestaande gasleidingen die hier liggen kon dit niet nader worden onderzocht. De lengte van structuur 8 bedraagt minstens 7 m en de lengte van structuur 13 minstens 10 m. Deze twee incomplete structuren worden geïnterpreteerd als drieschepige huisplattegronden. Omdat deze twee huizen incompleet bewaard zijn gebleven, is het niet mogelijk om ze met zekerheid aan een specifiek huistype toe te schrijven. Hieronder worden beide huisplattegronden beschreven.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 12. Huisplattegrond structuur 8 (plattegrond: schaal 1:200; doorsneden: schaal 1:100).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Structuur 8

Het noordelijke huis (figuur 12: structuur 8) bestaat uit twee rijen paalkuilen, waarbij de paalkuilen paarsgewijs tegenover elkaar liggen (stijlparen). Deze paren vormen het gebint van een driesche-pige huisplattegrond. De stijlparen liggen 2,75 m uit elkaar. De onderlinge afstand tussen de palen binnen een rij bedraagt 1,8 m. De gemiddelde diepte van de stijlen is 0,2 m (tabel 7). In het eerste en vierde vak vanaf het oosten gezien, bevinden zich paalkuilen midden in de structuur; dit zijn S 242 en S 179. Deze paalkuilen hebben een diepte van respectievelijk 0,18 en 0,25 m. Vermoedelijk betreft het resten van nokpalen die ter ondersteuning van de structuur dienden. Ongeveer 1,5 m buiten de stijlen liggen drie paalkuilen (S 176, S 189 en S 186). Deze paalkuilen zijn gemiddeld 0,8 m diep. Waarschijnlijk gaat het om paalkuilen van de wanden van het huis. Zie tabel 7 voor de vondsten die in de sporen van dit huis zijn aangetroffen. Het betreft enkele metaalslakken, twee stukjes verbrand bot en drie wandscherven handgevormd aardewerk uit de IJzertijd/Romeinse tijd.

spoor	diameter (m)	diepte (m)	vondst
176	0,60	0,8	V 212
177	0,48	0,16	
179	0,58	0,25	V 243
180	0,56	0,15	
181	0,52	0,25	
182	0,34	0,14	
183	0,48	0,20	
186	0,24	0,05	
187	0,32	0,17	M 13
188	0,35	0,25	
189	0,25	0,08	
241	0,42	0,36	V 233
242	0,45	0,18	V 232
243	0,35	0,14	

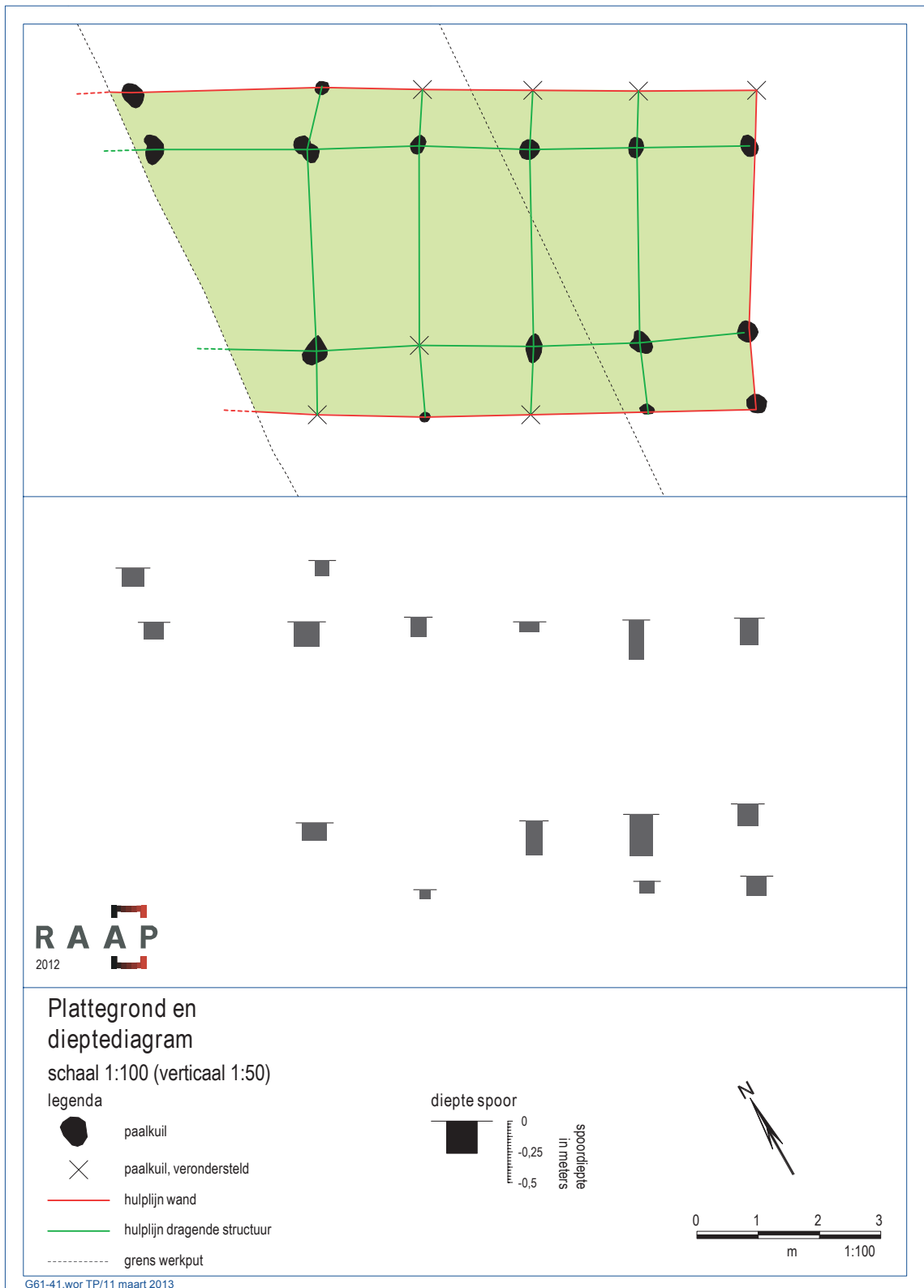
Tabel 7. Afmetingen van de paalkuilen van structuur 8.

Structuur 13

Het zuidelijke huis (figuur 13: structuur 13) bestaat eveneens uit twee rijen tegenover elkaar geplaatste stijlen. De stijlparen liggen circa 3 m uit elkaar. De onderlinge afstand tussen de palen in een rij is gemiddeld 1,8 m. De diepte van de paalkuilen varieert van 0,08 tot 0,34 m (tabel 8). Een aantal paalkuilen aan weerszijden van de structuur wordt toegewezen aan de wanden of buitenstijlen. Deze paalsporen liggen circa 1 m buiten de binnenstijlen en zijn minder diep ingegraven dan de binnenstijlen. De diepte varieert van 0,05 tot 0,36 m (tabel 8). De totale breedte van de huisplattegrond is circa 5 m. In een aantal paalsporen zijn artefacten aangetroffen (tabel 9). Het betreft natuursteen en vijf fragmenten handgevormd aardewerk uit de IJzertijd/Romeinse tijd.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 13. Huisplattegrond structuur 13 (plattegrond: schaal 1:200; doorsneden: schaal 1:100).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

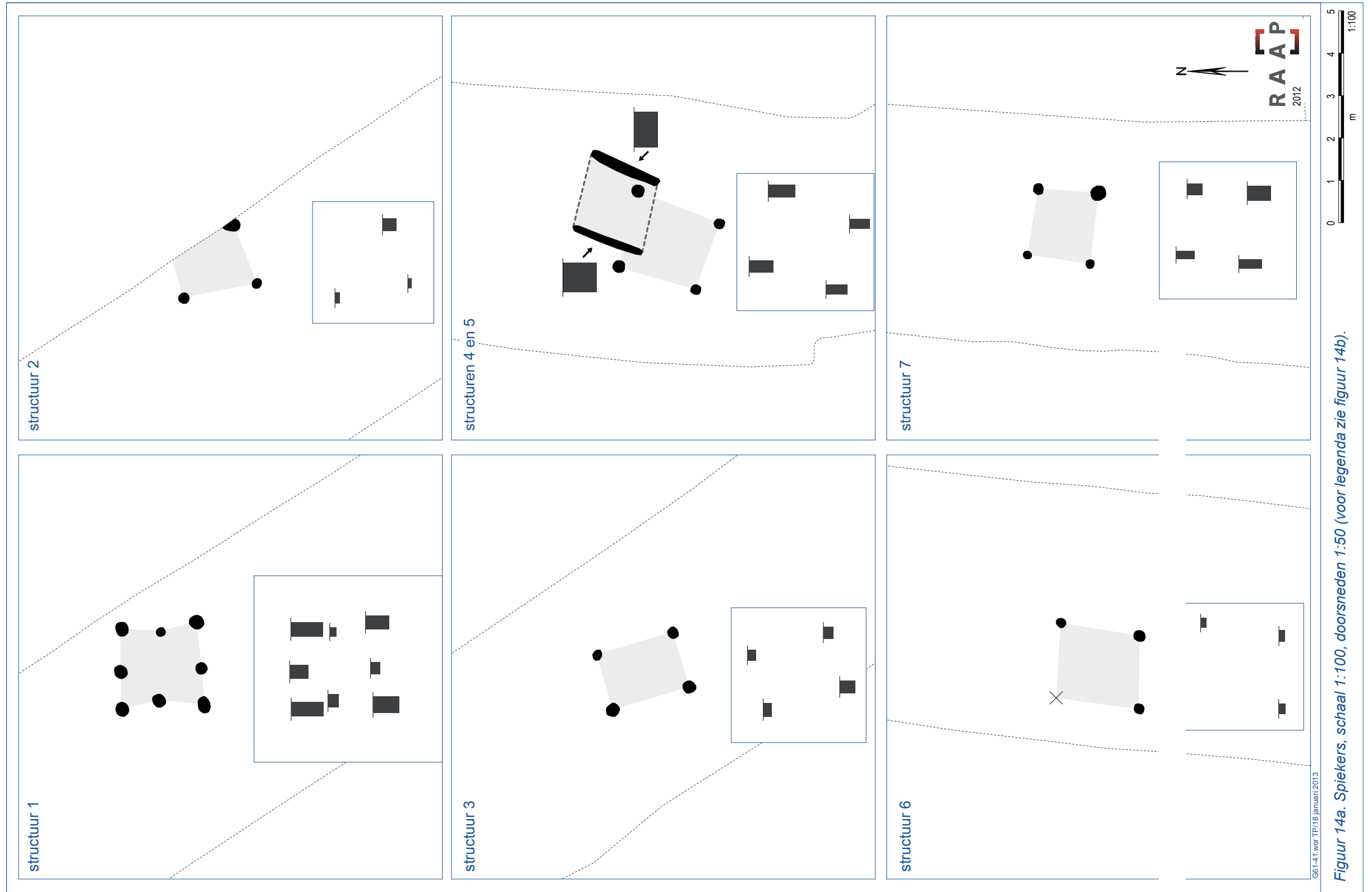
spoor	diameter (m)	diepte (m)	vondst
191	0,29	0,15	V 266
194	0,42	0,14	
197	0,22	0,13	
199	0,58	0,20	
201	0,30	0,16	
203	0,20	0,08	V 236
206	0,40	0,14	
213	0,40	0,28	V 239
224	0,20	0,10	
226	0,22	0,16	
227	0,24	0,34	
229	0,36	0,18	V 242
231	0,16	0,08	
236	0,28	0,22	V 241
237	0,20	0,32	

Tabel 8. Omschrijving van de paalkuilen van structuur 13.

structuur	spoor	vondst	materiaal	aantal	gewicht (gram)
8	176	212	metaalslak	4	11,5
8	179	243	bot	2	0,8
8	241	233	metaalslak	1	2,3
8	242	232	aardewerk	3	9,6
8	242	232	vuursteen	1	0,1
13	191	266	aardewerk	1	3,7
13	203	236	aardewerk	1	1,4
13	206	229	steen	15	17,1
13	206	229	aardewerk	1	10,4
13	213	239	aardewerk	1	4,3
13	229	242	aardewerk	1	2,2
13	236	241	aardewerk	1	1,1

Tabel 9. Vondsten uit de paalkuilen van twee huisplattegronden (structuren 8 en 13).

Op basis van de wijze van produceren van het aardewerk waartoe de scherven behoren die in enkele grondsporen van deze plattegronden zijn gevonden, dateert het aardewerk uit de IJzer-tijd/Romeinse tijd. Beide huisplattegronden liggen te dicht bij elkaar om gelijktijdig te kunnen zijn. Eerder zal de ene huisplattegrond de opvolger zijn van de andere. Uit het onderzoek is niet naar voren gekomen welke van de twee structuren de oudste is. De vulling van één van de middenstaanders van structuur 8 (S 187) is bemonsterd ten behoeve van botanisch onderzoek (M 13). Verkoolde heidewortels die uit dit monster zijn verzameld, zijn door middel van de ¹⁴C-methode

Figuur 14a. Spiekers (plattegrond: schaal 1:200; doorsneden: schaal 1:100); zie figuur 14b voor de legenda.

Figuur 14a. Spiekers, schaal 1:100, doorsneden 1:50 (voor legenda zie figuur 14b).

gedateerd in het Midden Neolithicum (4950 ± 35 BP). De datering van het aardewerk en het voorkomen van metaalslak in de sporen van deze structuur komt niet met een neolithische datering overeen. De verklaring hiervoor is waarschijnlijk dat de verkoolde heidewortels afkomstig zijn uit het bovenliggende plaggendeek en door bodembewerking (ploegen) of bodemorganismen in het spoor terecht zijn gekomen.⁵⁵

7.2.2 Spiekers

In het onderzoeksgebied zijn negen spiekers aangetroffen. Spiekers zijn verhoogde opslagschuurtjes voor het gewas. Ze komen algemeen voor vanaf de Bronstijd tot in de Middeleeuwen. De aangetroffen spiekers bestaan uit vier, zes of acht palen. Zie tabel 10 voor de afmetingen van de spiekers. Van elke spieker is het grondvlak en de schematische diepte van de paalsporen afgebeeld op de figuren 14a en 14b. Zie kaartbijlage 1 voor een overzicht van de ligging van de spiekers.

Er zijn vier vierpalige spiekers onderscheiden (tabel 10). Deze spiekers liggen in WP 7, WP 12 en WP 10. Deze spiekers hebben een vierkant grondplan van gemiddeld 2 x 2 m. Uit de paalsporen van structuur 7 zijn tien wandfragmenten handgevormd aardewerk uit de IJzertijd/Romeinse tijd verzameld en een stuk natuursteen. Een monster van diverse zaden uit een paalspoor van structuur 7 is door middel van de ¹⁴C-methode gedateerd in de Vroege Middeleeuwen (1130 ± 30 BP; zie tabel 6). De datering van het aardewerk en de ¹⁴C-datering spreken elkaar tegen. Het is niet duidelijk welk van beide dateringen de juiste is. Enerzijds zouden de aardewerkscherven opspit kunnen zijn, anderzijds zouden de zaden door bijvoorbeeld een diergang in het spoor terecht kunnen zijn gekomen. De structuren 2 en 6 zijn waarschijnlijk in opzet eveneens vierpalige spiekers geweest. Structuur 2 ligt in WP 8 tegen het oostprofiel. Bij deze structuur ligt de vierde paal waarschijnlijk buiten de werkput. In één van de paalsporen is een fragment handgevormd aardewerk gevonden (V 88). Structuur 6 bestaat uit drie ondiepe paalsporen in WP 7. Het vierde paalspoor kan ontbreken doordat het vlak plaatselijk een paar centimeter dieper is aangelegd, waarbij het spoor is verdwenen.

Structuur 12 betreft een zespalige spieker met een rechthoekig grondvlak van 4 x 2,5 m. In de paalsporen zijn drie fragmenten handgevormd aardewerk gevonden uit de IJzertijd/Romeinse tijd, twee stukken natuursteen en een metaalslak (V 146, V 165 en V 166). Houtskool uit S 138 heeft een ¹⁴C-datering opgeleverd in de Late Bronstijd (M 7: 2825 ± 35 BP). Gezien het voorkomen van aardewerk uit de IJzertijd/Romeinse tijd is de betrouwbaarheid van deze ¹⁴C-datering onzeker.⁵⁶

Aan de zuidelijke grens van het onderzoeksgebied ligt een achtpalige spieker met een vierkant grondvlak van 2 x 2 m (structuur 1). De gemiddelde diepte van de paalsporen van deze spieker is 0,24 m (figuur 15). In de paalsporen van deze spieker zijn drie fragmenten handgevormd aardewerk uit vermoedelijk de IJzertijd/Romeinse tijd (V 79 en V 80) en twee metaalslakken (V 78) gevonden. Een ¹⁴C-datering van houtskool uit S 65 heeft een datering in de Vroege Bronstijd opgeleverd (M 6: 3520 ± 35 BP). Gezien het voorkomen van aardewerk uit de IJzertijd/Romeinse tijd is de betrouwbaarheid van deze ¹⁴C-datering eveneens onzeker.⁵⁷

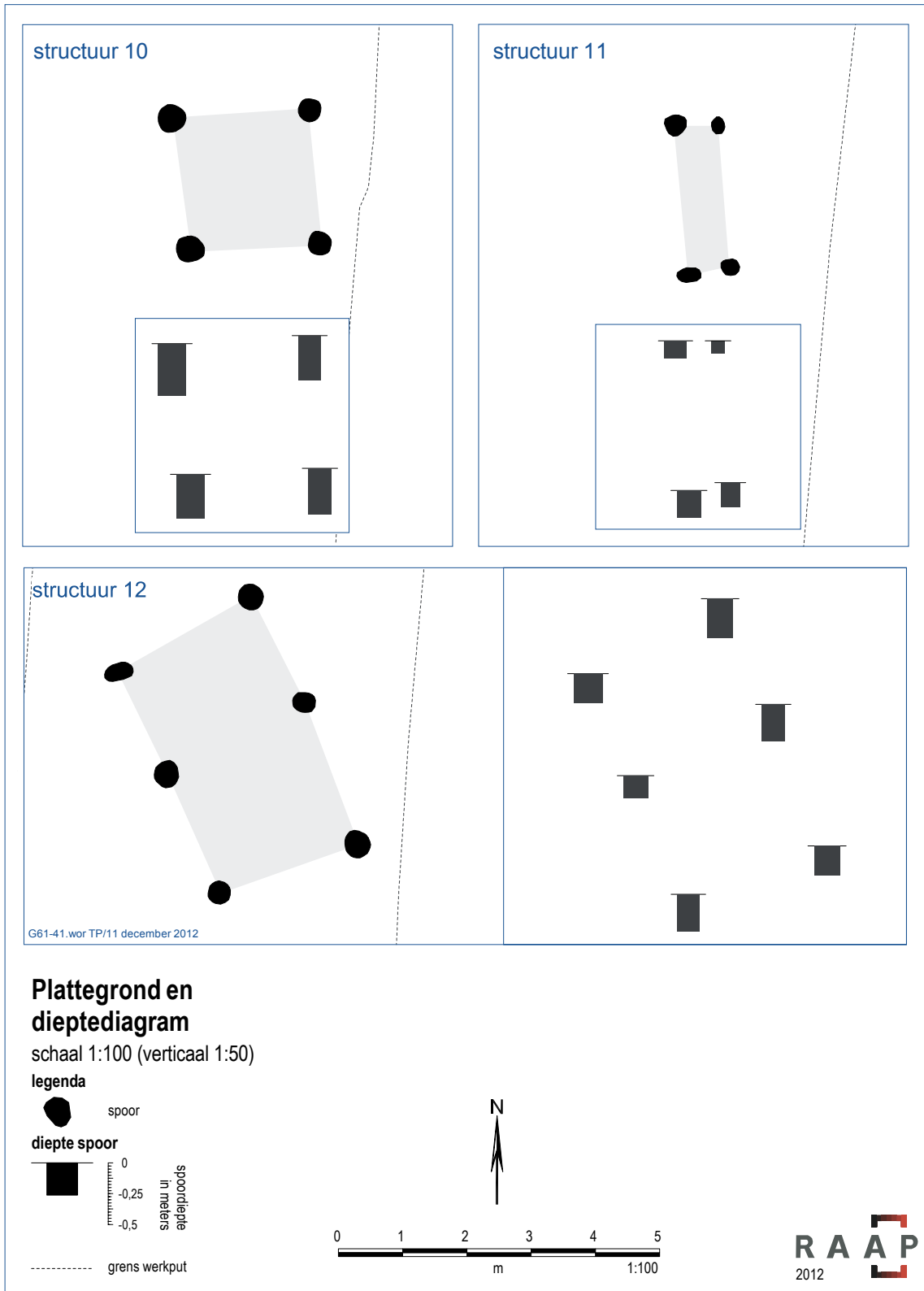
⁵⁵ In § 11.2 wordt nader ingegaan op de afwijkingen in de ¹⁴C-dateringen.

⁵⁶ zie § 11.2

⁵⁷ zie § 11.2.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

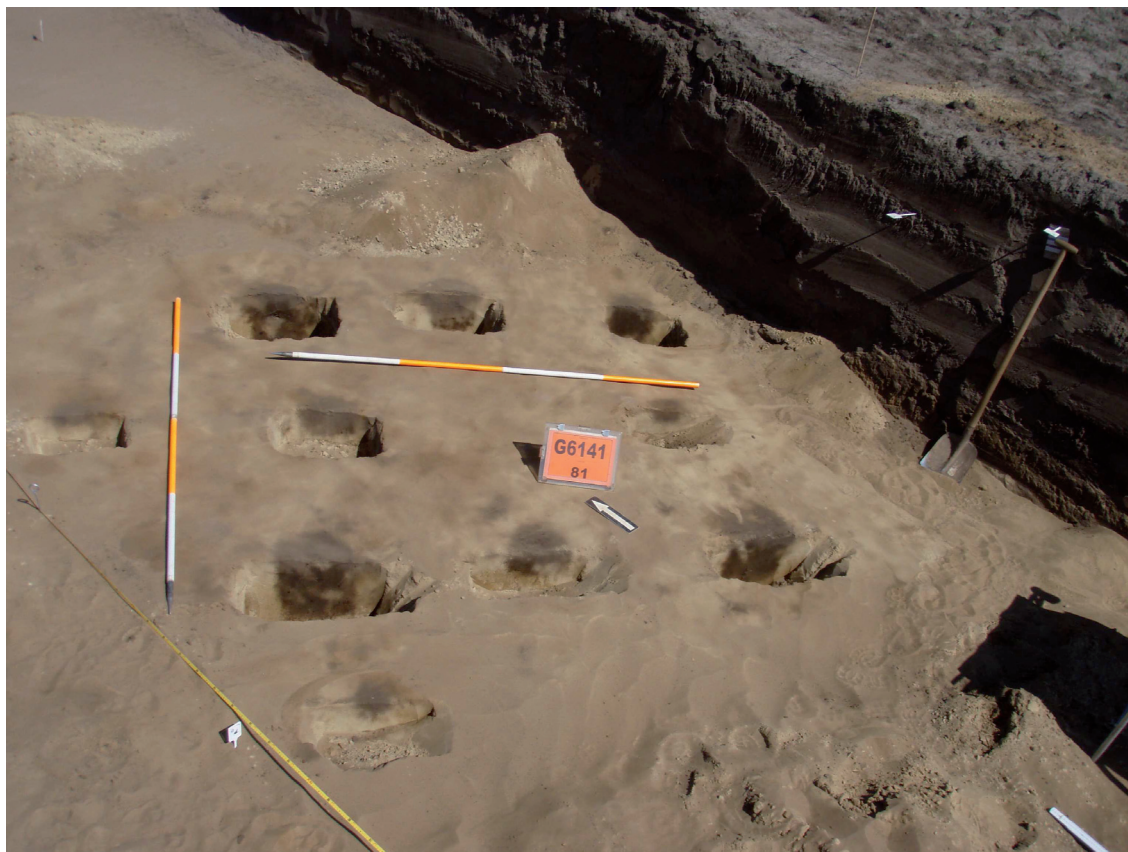
Figuur 14b. Spiekers (plattegrond: schaal 1:200; doorsneden: schaal 1:100).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

structuur	aantal palen	lengte (m)	breedte (m)	gemiddelde diepte (m)
1	8	2	2	0,24
12	6	4	2,5	0,26
3	4	2	1,9	0,12
4	4	2	1,8	0,28
7	4	1,5	1,5	0,24
10	4	2,25	2,25	0,38
2	3	1,75	1,5	0,09
6	3	1,9	1,75	0,07
11	4	2,35	0,6	0,16
5	-	1,75	1,75	0,3

Tabel 10. Afmetingen van de spiekers.

Figuur 15. De gecoupeerde paalkuilen van een achtpalige spieker (structuur 1) in het vlak.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

7.2.3 Mogelijke spiekers

Structuur 5 is een vierkante structuur bestaande uit twee parallelle greppels met een breedte van 0,2 m (figuur 16). De greppels hebben een lengte van 1,75 m en liggen 1,75 m uit elkaar. De greppels zijn in de lengterichting gecoupeerd. De diepte van de greppels varieert van 0,25 tot 0,40 m. Hierbij zijn geen afzonderlijke paalsporen in de greppels waargenomen (standgreppels). In één van de greppels is een stuk natuursteen gevonden (V 65). De afmetingen van de structuur zijn vergelijkbaar met die van de vierpalige spiekers. Mogelijk heeft deze structuur eveneens een functie als spieker gekend.

Structuur 11 is een kleine structuur van twee paar paalkuilen. De paren liggen 2,35 m uit elkaar, waarbij de onderlinge afstand van de paalkuilen 0,6 m bedraagt. Deze afmetingen wijken af van de overige spiekers. Het is dan ook onzeker of deze structuur een spieker betreft.

Figuur 16. De structuren 4 en 5 in WP7.

7.2.4 Palenrij of omheining

In WP 12 en WP 14 ligt een rij paalsporen (structuur 9) die de omtrek van structuur 8 lijkt te volgen. Deze rij bestaat uit paalsporen die een onderlinge tussen afstand hebben van circa 2 m. De diepte van de paalkuilen varieert van 0,08 tot 0,21m. Mogelijk betreft het een erfafscheiding behorend bij structuur 8 en/of structuur 13.

7.3 Grondsporen

7.3.1 Paalsporen

Afgezien van de paalsporen die aan structuren zijn toegeschreven, zijn in het onderzoeksgebied tientallen paalsporen aangetroffen die niet aan een structuur konden worden gekoppeld. Het gaat om paalsporen met verschillende afmetingen, die verder geen bijzonderheden vertonen.

7.3.2 Kuilen

In het plangebied zijn tien kuilen aanwezig. Zie tabel 11 voor een overzicht van de kuilen. Enkele bijzondere kuilen worden hieronder nader beschreven:

- S 217 in WP 13 is als haardkuil geïnterpreteerd. Dit is een ondiepe, ronde kuil met een donker-grijszwarte vulling. Houtskool uit deze kuil is door middel van ¹⁴C gedateerd in het Midden Mesolithicum (7730 ± 50 BP; zie tabel 6). Deze datering bevestigt de interpretatie van de kuil. Haardkuilen komen algemeen voor op mesolithische vindplaatsen, waarbij vooral vindplaatsen uit het Midden Mesolithicum opvallend (vaak) veel haardkuilen opleveren.⁵⁸
- Tegen het oostprofiel van werkput 11 ligt een circa 1 m diepe kuil (figuur 17: S 168). De kuil is gegraven door de akkerlaag (S 11003) en is derhalve jonger. De kuil heeft een wijde trechtervorm en een ronde bodem. De bovenste vulling van de kuil is grijs zand. De vulling daaronder is bruingrijs zand, de onderste vulling is donkergrijs zand. In de kuil zijn enkele kleine scherfjes handgevormd aardewerk aangetroffen. Verder heeft de kuil een stuk graniet opgeleverd en een brokje oer. Uit de vulling van de kuil is een monster verzameld voor botanisch onderzoek (M 10). Het monster bevatte emmertarwe en verkoolde heidewortels.
- In WP 4, WP 5 en WP 13 zijn op het eerste vlak kuilen aangetroffen met veel houtskool in de vulling. S 14 is een ronde, ondiepe kuil. De vulling betreft grijs zand met spikkels houtskool. Uit de kuil is 22 gram houtskool verzameld (V 34). De tweede kuil (S 15) heeft een ovale vorm met een omvang van 1 bij 0,75 m. De binnenste vulling van deze kuil bevatte grote brokken houtskool met een totaal gewicht van bijna 600 gram (V 31). De buitenste vulling betreft grijsbruin zand met enkele houtskoolspikkels. Twee nabijgelegen kuilen in WP 4 bevatten geen houtskool. S 129 in WP 5 is een ondiepe, ovale kuil. De vulling van de kuil betreft donkergrijs zand met houtskoolspikkels. In de kuil is een fragment handgevormd aardewerk gevonden. De kuilen in WP 4 zijn ingegraven in een laag waarin middeleeuws aardewerk is gevonden. Vermoedelijk dateren deze kuilen eveneens uit de Middeleeuwen. De omvang van deze houtskoolrijke kuilen is te klein om een functie te hebben gehad bij de productie van houtskool (zogenaamde meilers).
- S 11 in WP 3 is een ronde kuil met een vlakke bodem. De vulling van de kuil is grijsbruin zand met gele vlekken. Als opmerking staat vermeld 'redelijk recent'. Er zijn geen vondsten aangetroffen in de kuil.

7.3.3 Sloten en greppels

In WP 2, WP 3, WP 4, WP 7 en WP 13 zijn sloten en greppels aangetroffen. In WP 2 ligt een circa 2,2 m brede sloot die van oost naar west door het vlak loopt (S 4). Er zijn drie vullingen onderscheiden. De binnenste vulling betreft donkerbruingrijs, zwak siltig zand met grijze vlekken Langs

⁵⁸ Niekus, 2006

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 17. Kuil S 168 in WP 11.

spoor	put	vlak	diameter (m)	diepte (m)	monster	vondst
11	3	1	0,75	0,30		
14	4	1	0,55	0,18		V 34
15	4	1	1	0,26		V 31
16	4	1	1,50 x 0,65	0,08		
24	4	1	1,15	0,22		
118	7	1	1,15	0,10		
129	5	1	1,15 x 0,5	0,11		V 133
139	5	2	0,8 x 0,5	0,10		
150	6	2	0,75 x 0,65	0,34		
168	11	2	1,4		M 7, M 8	V 213, V 214, V 218
217	13	1	0,70	0,09	M 11	

Tabel 11. Overzicht van de kuilen.

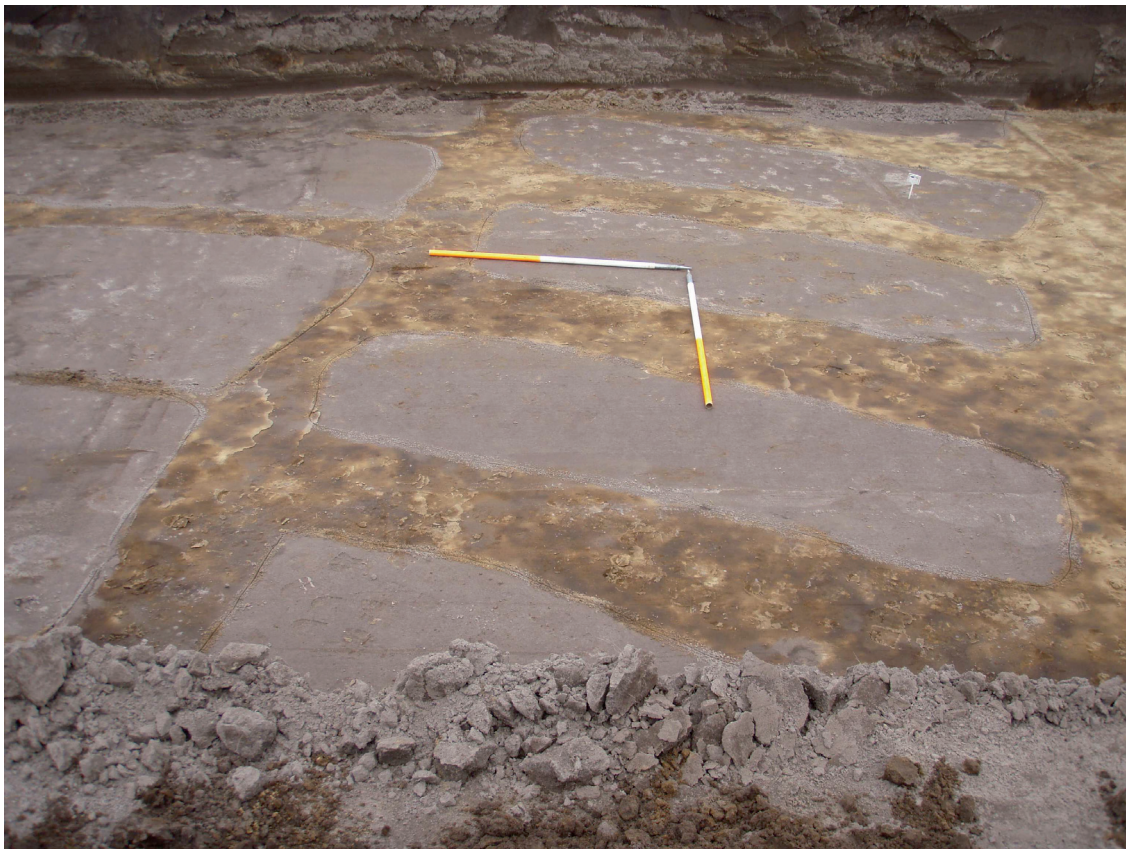
RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

de noordrand van de sloot is een bruine, venige laag aangesneden. Daaronder ligt een dunne laag donkergrijs, zwak siltig zand. Aan het zuidelijke uiteinde van WP 3 zijn twee elkaar oversnijdende sloten aangetroffen. De oudste sloot (S 13) is een oost-west georiënteerde sloot met een breedte van circa 0,9 m. Deze sloot wordt oversneden door een noordwest-zuidoost georiënteerde sloot (S 10). Deze sloot heeft een breedte van circa 1,5 m. Deze sloot was circa 0,3 m diep. Deze sloot is opgevuld met bruin, zwak siltig zand waarin enkele kleine fragmentjes roodbakkend aardewerk zijn gevonden (V 20). In WP 4 is een circa 0,85 m brede sloot of greppel (S 26) aangetroffen, die van oost naar west door het vlak loopt. Het spoor is opgevuld met donkerbruingrijs zand, waarin een fragment handgevormd aardewerk is gevonden ((V 66). Daarnaast zijn in deze put enkele mogelijke greppels aanwezig (S 17, S 22 en S 27). Hiervan is het onduidelijk of het daadwerkelijk greppels betreft of dat het sporen zijn van (sub)recente grondbewerking. In WP 13 is een circa 0,9 m brede sloot of greppel aangetroffen (S 219). De oriëntatie van dit spoor staat haaks op de put. De vulling van het spoor bestaat uit bruingrijs, zwak siltig zand.

7.3.4 Esgreppels en spitsporen

In het onderzoeksgebied zijn in vrijwel elke werkput zogenaamde 'esgreppels' aangetroffen. Dit zijn greppels of langgerekte sleuven die op essen worden gegraven om de bouwvoor te verrijken. Hierbij werd de onvruchtbare, zure bovengrond deels ondergewerkt en deels gemengd met 'vers' zand uit de ondergrond.⁵⁹ Vaak gaat het om rijen parallelle greppels, zoals S 74 in WP 8 (figuur 18).

Figuur 18. Esgreppels (S 74) in WP 8.

⁵⁹ Spek, 2004

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

De breedte van de greppels varieert van 0,4 tot 1,2 m. De oriëntatie van de greppels is oost-west zoals in WP 6 (S 144) of noord-zuid zoals in WP 8 (S 74). In WP 8 is de inhoud van één van de esgreppels met behulp van de mechanische zeef doorzocht op vondsten. Dit leverde meer dan 50 kogelpotscherven op, één fragment Pingsdorfaardewerk, een metaalslak en enkele stukken steen. Uit de overige esgreppels is bij de aanleg van het vlak kogelpotaardewerk, handgevormd aardewerk, Pingsdorfaardewerk, steengoed en roodbakkend aardewerk verzameld. Deze laatste vondsten dateren waarschijnlijk de esgreppel. De rest zal opspit zijn.

Andere sporen die met ontginningen te maken hebben, zijn rijen spitsporen (figuur 19). Deze zijn waargenomen in WP 4, WP 6, WP 7 en WP 13.

Figuur 19. Spitsporen op het vlak van WP 7.

8 Vondsten

Het archeologisch onderzoek heeft in totaal 1.726 vondsten opgeleverd met een totaalgewicht van circa 9,6 kg (tabel 12). Een uitgebreide vondstenlijst is opgenomen als bijlage 3.

vondstcategorie	aantal	gewicht (g)
aardewerk	1.193	4.373
bouwmateriaal	39	309
verbrande leem (hutteleem)	2	11
pijp	2	2
keramische objecten	2	12.6
metaal	128	1.495
oer	31	140
teer?	15	14
natuursteen	208	3.019
vuursteen	97	484
glas	3	11
bot	6	11
houtschool	niet geteld	644
totaal	1.726	9.580

Tabel 12. Vondsten: aantal en gewicht per materiaalcategorie.

8.1 Aardewerk

Tijdens de opgraving zijn 1.193 fragmenten aardewerk verzameld met een totaalgewicht van meer dan 4,3 kilo. Het aardewerk is op verschillende manieren verzameld: bij de aanleg van het vlak uit het plaggendek en onderliggende antropogene lagen, bij het couperen en afwerken/doorspitten van grondsporen en met een machinale zeef uit het plaggendek en onderliggende lagen. Het gaat om aardewerk uit de periode Prehistorie tot en met de Nieuwe tijd. Het grootste deel hiervan betreft handgevormd aardewerk. Vanwege de hoge fragmentatiegraad van het materiaal is het moeilijk en vaak zelfs onmogelijk om het handgevormde aardewerk aan een specifieke periode toe te wijzen. Ook komt het in een aantal gevallen, met name in de antropogene bodemlagen, voor dat aardewerk uit verschillende perioden door elkaar is gemengd binnen een context. De volgende perioden zijn onderscheiden in het aardewerkcomplex: IJzertijd/Romeinse tijd, Vroege Middeleeuwen, Volle-Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Het aardewerk wordt hieronder zo veel mogelijk per onderscheiden periode beschreven. Per vondstnummer zijn de volgende kenmerken beschreven en in een overzicht verwerkt (bijlage 4): vondstnummer, aardewerktype, rand/wand/bodem/oor, versiering, wandbewerking, aantal en gewicht.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

IJzertijd/Romeinse tijd

Een groot deel van het handgevormde aardewerk is toegeschreven aan de IJzertijd/Romeinse tijd. Daarnaast is handgevormd aardewerk uit de Vroege Middeleeuwen in het vondstmateriaal aanwezig. Als het wandscherven zijn zonder nadere kenmerken zoals wandafwerking of versiering dan is het aardewerk uit deze periode niet of nauwelijks te onderscheiden van het oudere, handgevormde aardewerk. Een deel van het handgevormde aardewerk dat nu onder IJzertijd/Romeinse tijd wordt beschreven, zou dus uit de Vroege Middeleeuwen kunnen dateren. Ook bestaat er een kleine kans dat er ouder, prehistorisch materiaal in deze groep aanwezig is. Omdat duidelijke aanwijzingen ontbreken voor aardewerk dat ouder is dan de IJzertijd, wordt hier niet verder op ingegaan.

Het handgevormde aardewerk is matig hard tot hard gebakken. De kleur van het aardewerk is overwegend bruin en grijs. Om het aardewerk te versralen, is aan de klei vaak gebroken witte kwarts of granietgruis toegevoegd. Daarnaast komt ook organisch gemagerd aardewerk voor. Incidenteel zijn scherven met spikkels botgruis in de magering aangetroffen. Botgruismagering komt incidenteel al voor in de 1e en 2e eeuw, maar pas later (3e/4e eeuw) in wat grotere hoeveelheden.⁶⁰ Het oppervlak van de meeste potten is geglad. Daarnaast komt besmeten aardewerk voor. Hierbij is het oppervlak van de pot ruw gemaakt door er een kleipapje op te smeren. Ook zijn er potten waarvan de wand glad gepolijst is.

De potvormen die in deze periode voorkomen, zijn kook- en voorraadpotten en schalen. Vanwege de grote mate van fragmentatie van het aardewerk is het voor de meeste (rand)scherven niet mogelijk om de oorspronkelijke potvorm te bepalen.

vondst	spoor	versiering	plaats	aantal	datering
116	4005	vingertopindrukken	op de rand	1	IJzertijd
116	4005	vingertopindrukken	op de rand	1	IJzertijd
116	4005	vingertopindrukken	wand	1	
134	5003	vingertopindrukken	op de rand	1	IJzertijd
138	5004	vingertopindrukken	buitenrand	1	Romeinse tijd
142	5004	nagelindrukken	wand	1	
171	5003	nagelindrukken	wand	1	
187	11003	nagelindrukken	wand	1	
187	11003	vingertopindrukken	binnenrand	1	
190	11003	vingertopindrukken	buitenrand	1	Romeinse tijd
192	11003	vingertopindrukken	buitenrand	1	Romeinse tijd
192	11003	nagelindrukken	wand	1	
195	11003	vingertopindrukken	op de rand	1	IJzertijd
200	11003	vingertopindrukken	op de rand	1	IJzertijd
229	206	vingertopindrukken	op de rand	1	IJzertijd
257	6008	golfrand	op de rand	1	IJzertijd

Tabel 13. Versiering op handgevormd aardewerk.

⁶⁰ Fontijn, 1996; Groenewoudt e.a., 1998

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Een aantal rand- en wandscherven vertoont versiering in de vorm van vingertopindrukken (tabel 13; figuur 20). Deze versiering komt zowel voor op de rand (N=7) als aan de buitenzijde van de rand (N=3). Bij vier wandfragmenten zijn nagelindrukken of vingertopindrukken op de wand waargenomen. Vingertopindrukken op de rand komen globaal voor in de Late Bronstijd en IJzertijd. Potten met deze versiering worden door Taayke voor het Drentse aardewerk uit de IJzertijd beschreven als typen V1 en V2.⁶¹ Type V1 betreft middelgrote tot grote, wijdmondige, zwak dubbelconische potten met vingertopindrukken (soms nagelindrukken) op de rand. De rand is vaak afgeplat. Het baksel is hard en met steengruis gemagerd. De potten zijn vaak besmeten. Type V2 betreft middelgrote tot grote, wijdmondige potten met vingertopindrukken op de rand. De rand is meestal afgeplat, met een vloeiende overgang van hals naar schouder. Het baksel is hard en met steengruis gemagerd. Ook type V2 is vaak besmeten. Zeven randscherven zijn niet tot een specifiek type gerekend.⁶² Omdat het om kleine fragmenten gaat, is niet te bepalen of het om type V1 of type V2 gaat. Door Taayke wordt het type V1 in de 7e-4e eeuw voor Chr. geplaatst. Type V2 plaatst hij in de 4e-2e eeuw voor Chr. Vingertopindrukken aan de buitenzijde van de rand komen meer in de Romeinse tijd voor. Potten van het type V3 onderscheiden zich door hun bolle vorm, een relatief lange gebogen hals en versiering door middel van (losse) vingertopindrukken of kerwen aan de buitenzijde van de rand.⁶³ Het type V4 heeft een kortere hals/rand dan type V3 en een verdikte rand. In het vondstmateriaal zijn twee scherven aanwezig die tot één van beide typen gerekend kunnen worden.⁶⁴ Het type V3 komt in Drenthe voor vanaf de 2e eeuw voor Chr., maar het merendeel van de Drentse vondsten dateert uit de Vroeg Romeinse tijd: de 1e eeuw na Chr. Het type V4 beperkt zich tot de Vroeg Romeinse tijd. Een versierde randscherf in V 192 kan worden toegeschreven aan type Overijssel 1.2.13.⁶⁵ De scherf is van een pot met een rechtopstaande, verdikte rand. Aan de buitenzijde van de rand is versiering in de vorm van vingertopindrukken aangebracht. Type 1.2.13 dateert uit de 1e en 2e eeuw na Chr.

Een enkele keer is versiering van nagelindrukken op de wand aangetroffen.⁶⁶ Bij V 171 betreft het een wandscherf met dicht op elkaar geplaatste vingerindrukken boven en naast elkaar (figuur 20c). Deze scherf is te dateren in de Romeinse tijd. Hetzelfde vondstnummer bevat ook een randscherfje dat uit de Romeinse tijd dateert. V 116 bevat een gebogen wandscherf met een enkele vingertopindruk. Mogelijk betreft het een scherf van een kookpot met vingertopindrukken op de grootste buikomvang, van het type Overijssel 1.2.15.⁶⁷ Dit type pot verschijnt in de 2e eeuw na Chr. en blijft in gebruik tot het begin van de 5e eeuw na Chr.⁶⁸

Het handgevormde aardewerk is vooral veel aangetroffen in antropogene lagen boven het opgravingsvlak (N=882). Vooral in WP 5, WP 8 en WP 11 is veel handgevormd aardewerk gevonden. Een veel kleiner aandeel (N=107) is in grondsporen gevonden.

⁶¹ Taayke, 1996: Teil II: Nord-Drenthe: 30 en 31

⁶² V 134, V 195, V 116 (2x), V 200, V 229 en V 257

⁶³ Taayke, 1996: teil II: Nord-Drenthe: 33

⁶⁴ V 138 en V 190

⁶⁵ Van Es & Verlinde, 1977: 51, figuur 37

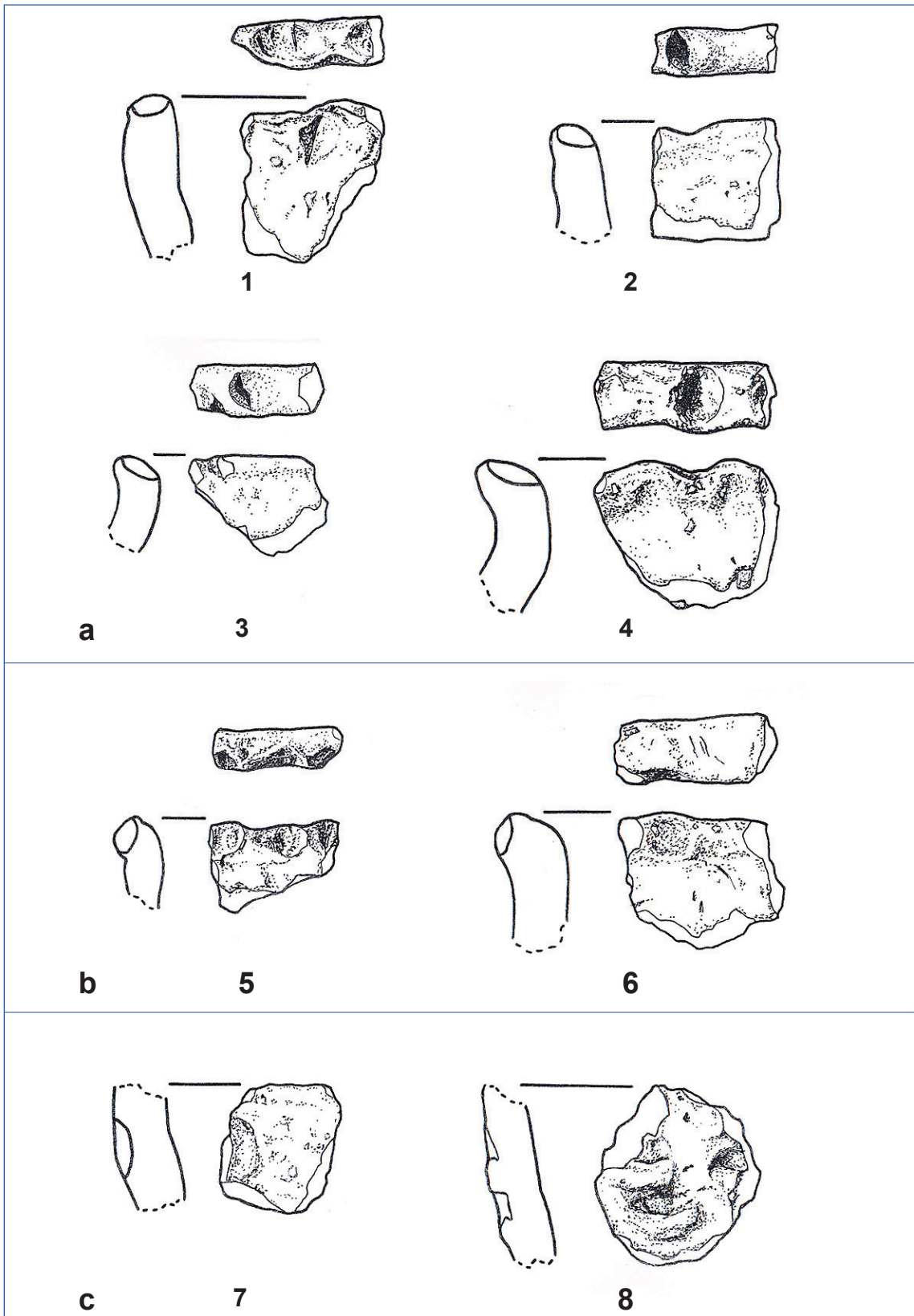
⁶⁶ V 116, V 142, V 171 en V 187

⁶⁷ Van Es & Verlinde, 1977: 52

⁶⁸ In Almen en Apeldoorn verschijnt dit type al in de 1e eeuw na Chr. (persoonlijke mededeling drs. H.B.G. Scholte Lubberink)

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 20. Handgevormd aardewerk (schaal 1:1). Legenda: a = randscherven versierd met vingertopindrukken op de rand (1 = V 116I; 2 = V 116III; 3 = V 134; 4 = V 195); b = randscherven versierd met vingertopindrukken aan de buitenrand (5 = V 138; 6 = V 190); c = wandscherven met nagelindrukken of vingerindrukken (7 = V 116III; 8 = V 171II).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Gedraaid aardewerk uit de Romeinse tijd

Drie wandfragmenten behoren toe aan een pot van gedraaid aardewerk uit de Romeinse tijd (V 217). Het betreft scherven van een zacht, fijn baksel, voorzien van een grijze sliblaag. Deze scherven zijn gevonden op de stort bij WP 11.

Vroege Middeleeuwen

Het aardewerkcomplex bevat weinig fragmenten die met zekerheid toe te wijzen zijn aan de Vroege Middeleeuwen. Enkele fragmenten handgevormd aardewerk worden beschouwd als lokaal vervaardigd Hessens-Schortensachtig aardewerk. Het betreft dikke wandscherven met een geglad oppervlak (V 103 en V 121). Deze scherven zijn gevonden in WP 8 in een laag (S 8004) en in een paalkuil (S 40) in dezelfde werkput. Het is goed mogelijk dat er meer scherven uit deze periode in het aardewerkcomplex aanwezig zijn, maar het is moeilijk te onderscheiden van het overige handgevormde aardewerk. Vroeg-middeleeuws, inheems aardewerk is aangetroffen bij onderzoeken op het nabijgelegen, zuidelijke deel van de Varseneres in 1965 en 1972.⁶⁹ Hierbij ging het om hardgebakken, met steengruis gemagerd aardewerk met een ruw, bobbelig oppervlak. De potten kenmerken zich door een wijde mondopening, een weinig ontwikkeld profiel en een vlakke bodem.

Een fragment Badorf-achtig aardewerk is afkomstig uit het Duitse Rijnland (V 261). Het betreft gedraaid aardewerk (8e-9e eeuw) van een geelwit baksel dat krijtig aanvoelt. Het wordt in tijd opgevolgd door Pingsdorfaardewerk. Het fragment Badorf-achtig aardewerk is gevonden in laag S 11003 in WP 11.

Volle-Late Middeleeuwen

Kogelpotaardewerk vormt het grootste deel van het middeleeuwse aardewerk. Het onderzoek heeft 51 kogelpotfragmenten opgeleverd. Het betreft fragmenten handgevormd aardewerk van een lokaal of regionaal baksel. Kogelpotaardewerk heeft zijn naam te danken aan de vaak kogelronde vorm van de potten. In het vondstcomplex komen twee bodems met standring voor.

Van grijs aardewerk zijn vier wandfragmenten gevonden. Deze fragmenten hebben aan de buitenzijde een grijze kleur en een metaalachtige glans. Op de breuk vertonen de scherven een bruine kern. Het aardewerk is gemagerd met zand en chamotte.

Pingsdorfaardewerk is gedraaid, matig tot hard gebakken aardewerk met een fijne zandmagering. De kleur varieert van geelwit tot grijs. Pingsdorfaardewerk werd voornamelijk geproduceerd in het Duitse Rijnland (in het plaatsje Pingsdorf). Ook werd het lokaal vervaardigd in Zuid-Limburg. De meest voorkomende potvormen zijn tuitpotten en drinkbekers, maar ook bolpotjes komen voor. Op de schouder van de pot komt vaak een geschilderde decoratie van ijzerengobe voor. Over het algemeen wordt voor Pingsdorfaardewerk een datering aangehouden vanaf de 10e eeuw tot het begin van de 13e eeuw.⁷⁰ Van dit aardewerktype zijn 32 scherven gevonden.

Zeven scherven zijn van protosteengoed uit de Late Middeleeuwen. Protosteengoed is de voorloper van het echte steengoed. Het werd onder andere geproduceerd in het Duitse Rijnland (Siegburg) en het Eifelgebied (Mayen) vanaf circa 1225 tot het eind van de 13e eeuw. Het wordt gekenmerkt door een hard baksel dat echter nog niet geheel versinterd is zoals bij echt steengoed. Steengoed komt voor vanaf 1300 tot in de 19e eeuw. Hiervan zijn negentien fragmenten gevonden.

⁶⁹ Van Beek, 1973

⁷⁰ Verhoeven, 1998: 69

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Nieuwe tijd

Van grijsbakkend aardewerk zijn zes fragmenten gevonden. Het grijsbakkend aardewerk wordt meestal gedateerd tot in de 15e-16e eeuw, daarna werd het vervangen door roodbakkend aardewerk. In Oost-Nederland loopt het gebruik van grijsbakkend aardewerk nog door tot in het begin van de 17e eeuw.⁷¹ Van roodbakkend, geglazuurd aardewerk zijn 68 fragmenten gevonden. Het gaat om fragmenten van borden, potten en kommen. Roodbakkend aardewerk werd vanaf de 13e eeuw tot en met de 19e eeuw geproduceerd. Drie fragmenten zijn van borden van majolica. Kenmerkend voor majolica is dat het aan de bovenzijde tinglazuur heeft en onderzijde (minder mooi) loodglazuur. Majolica is tussen 1500 en 1700 te dateren. Van faience zijn twee fragmenten gevonden. Bij faience wordt tinglazuur zowel aan de voor als aan de achterzijde van het aardewerk aangebracht. Van industrieel wit aardewerk zijn acht fragmenten gevonden. Er is één fragmentje porselein gevonden. Het aardewerk uit de Nieuwe tijd is vooral afkomstig uit het plaggendek.

Keramische artefacten

Er zijn een compleet spinklosje (figuur 21: V 157) en een fragment van een spinklos (V 42) van gebakken klei gevonden. De complete spinklos heeft een donutvorm, met een centrale doorboring. De diameter van het klosje is circa 3 cm. Het fragment van het andere spinklosje is te klein om de vorm te kunnen bepalen. V42 is gevonden in S 8003 en V157 in S 6002.

Figuur 21. Spinklos van aardewerk, diameter 3 cm (V 157).

⁷¹ Bente, zonder jaar

8.2 Natuursteen

Door drs. F. van Oosterhout

Tijdens de opgraving op het noordelijk deel van de Varseneres zijn 208 stukken natuursteen verzameld met een totaalgewicht van 3.018,7 gram (tabel 14). De stukken zijn macroscopisch onderzocht. Alle stukken zijn geteld en gewogen en waar mogelijk zijn de stenen gedetermineerd. Hierbij is naast het vaststellen van de gesteentesoort gekeken naar eventuele bewerkings- of gebruikssporen. De meeste stukken zijn verzameld bij de aanleg van het archeologisch vlak en zijn afkomstig uit de bouwvoor of het plaggendek. De context waarin deze stukken zijn gebruikt, is niet meer te achterhalen. Een ander deel van de vondsten is afkomstig uit de oude akkerlaag of uit archeologische sporen. Van deze vondsten is het gerechtvaardigd om aan te nemen dat ze zijn gebruikt of bewerkt ten tijde van de bewoning van de vindplaats.

Verreweg de grootste groep natuursteen bestaat uit vulkanisch en metamorf gesteente, waaronder granieten, porfieren en enkele stukken kwarts, gneis, schist en myloniet. Deze stenen zijn afkomstig uit de glaciële afzettingen uit de directe omgeving van het onderzoeksgebied. De oorsprong van deze zwerfstenen ligt in Scandinavië en de stenen zijn met het landijs naar Noord-Nederland verplaatst. Het komt over een groot gebied in Noord- en Midden-Nederland voor in de pakketten keileem die daar door het landijs zijn afgezet. De samenstelling van de verschillende gesteenten binnen een pakket keileem worden gebruikt om het oorsprongsgebied van deze pakketten te kunnen achterhalen. Determinatie op dit detailniveau is voor de archeologie echter niet relevant. Het landijs heeft ook grote hoeveelheden sedimentaire stenen meegevoerd. Tijdens de opgraving zijn ook diverse stukken kwartsiet en zandsteen aangetroffen, die afkomstig zullen zijn van bronnen uit de directe omgeving van de vindplaats.

gesteentesoort	aantal	gewicht (gram)
graniet	93	966,5
kwartsiet/zandsteen	46	943,7
tefriet	36	281,9
porfieren	12	363,8
kwarts	7	189,1
schist	1	71,7
gneis	1	22,5
myloniet	2	155,1
niet nader gedetermineerd	10	24,4
totaal	208	3.018,7

Tabel 14. Gesteentesoort: aantal en gewicht.

Een groot deel van de stenen bestaat uit door verhitting of verbranding gebroken stukken. De meest waarschijnlijke verklaring hiervoor is dat de stukken zijn gebruikt als haard- of kooksteen. Dit wordt bijvoorbeeld ook verondersteld voor de verbrande stenen die zijn aangetroffen bij opgravingen

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

van de vindplaats Holsloot op het Hoolingerveld.⁷² Het zou ook kunnen dat stenen zijn verhit om vervolgens verder te worden vergruisd om als magering in aardewerk te worden opgenomen.

Het tefriet is van verderaf geïmporteerd, omdat het van nature niet in de omgeving van de Varseneres voorkomt. De stukken die zijn aangetroffen bij de opgraving zijn sterk gefragmenteerd; het grootste stuk (V 65) weegt slechts 50 gram. Dit is tevens het enige stuk waarop duidelijke bewerkingsporen zijn te herkennen. Het betreft een fragment van een maalsteen met aan één zijde een duidelijk maalvlak. Het stuk is te klein om het type maalsteen vast te stellen. De overige fragmenten zijn hoogstwaarschijnlijk ook afkomstig van maalstenen. Tefriet is een bekende grondstof voor de fabricage van maalstenen en is afkomstig uit het gebied rondom het Duitse Mayen en Niedermendig in de Duitse Eifel. Mayen is vanaf de Late Bronstijd een belangrijke productieplaats van maalstenen.⁷³ Door de poreuze structuur is het erg gevoelig voor erosie en breuk. Dat verklaart de grote fragmentatie van de stukken.

Het herkenbare maalsteenfragment (V 65) is aangetroffen in een spoor dat is geïnterpreteerd als greppel behorend bij een spieker (structuur 5); een ander fragment (V 229) is afkomstig uit een paalkuil (S 206) die deel uitmaakt van een huisplattegrond (structuur 13).

Er is één natuurstenen werktuig aangetroffen. Het gaat om een zandstenen wrijfsteentje (V 38) dat afkomstig is uit een laag die op basis van de aanwezigheid van fragmenten handgevormd aardewerk wordt gedateerd in IJzertijd (S 4009). Het is heel gebruikelijk om op vindplaatsen uit de IJzertijd wrijfstenen aan te treffen.⁷⁴ Het is goed mogelijk dat het steentje is gebruikt voor het polijsten van aardewerk.

8.3 Vuursteen

Door drs. H.W. Veenstra (determinatie)

Het onderzoek heeft 97 stukken vuursteen opgeleverd. Deze vondsten zijn verzameld bij de aanleg van het vlak, uit sporen en bij het machinaal zeven van het plaggendek. Ook zijn enkele stukken op het maaiveld gevonden. Veel vuursteen is gevonden in het stuifzandpakket (met name in S 4005, S 5003 en S 13003) of in de onderliggende akkerlaag (S 5004 en S 8003). Het vuursteen is macroscopisch gedetermineerd en per vondstnummer beschreven (bijlage 5). Bij het determineren is onderscheid gemaakt tussen onbewerkte stukken (N=3), bewerkingsafval (N=81) en werktuigen (N=13). Van elk stuk is genoteerd of het compleet is of gebroken en of er sporen zijn van verbranding. Daarnaast is de soort/herkomst van het vuursteen bepaald. Het betreft vrijwel allemaal stukken morenevuursteen. Daarnaast is één afslag van fijnkorrelig kwartsiet en een brokje kwarts herkend. Het kwartsfragment heeft mogelijk te maken met de magering van aardewerk.

Tot het afval behoren brokken, afslagen, klingen zonder verdere bewerking, afslagkernen en kernpreparatiestukken. De aanwezigheid van deze stukken duidt op vuursteenbewerking ter plaatse. Eén van de kernstukken is gedetermineerd als een microlithische kern.

⁷² Kars, 2003

⁷³ Kars, 1980 & 1983

⁷⁴ Kars, 2002 & 2003

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Bij de werktuigen is een onderscheid gemaakt in het uitgangsmateriaal. De werktuigen zijn gemaakt op klingen, op afslagen en op kernvernieuwing- of kernpreparatiestukken, zoals geretoucheerde brokken. Geretoucheerde stukken kunnen voor verschillende doeleinden gebruikt zijn. In een enkel geval kon het gebruik worden vastgesteld. Eén van de werktuigen op kling vertoont een sterke gebruiksglans en is gebruikt als snijwerktuig (V 84). Ook zijn een mesje (V 149) en een schrabber (V 107) geïdentificeerd. Een opmerkelijke vondst is een verbrand klingfragment met slijpsporen (V 8). Vermoedelijk is dit een stuk van een gepolijste bijl. Eén van de afvalstukken zou mogelijk een proximaal deel van een A-spits kunnen zijn (V 2). Van de 97 stukken vertonen er 30 sporen van verbranding.

De vondstaantallen zijn te gering om uitspraken te kunnen doen over datering en fasering van de vindplaats. In ieder geval wijst het vermoedelijke bijlfragment op een neolithische datering, maar de microlithische kern en het mogelijk A-spitsfragment duiden ook op bewoning in het Mesolithicum. Bewoning in deze periode is aangetoond door de ¹⁴C-datering van houtskool uit een haardkuil (S 217 in WP 13). Het vermoedelijke bijlfragment is gevonden in het plaggendek in WP 10, de mogelijke A-spits in het plaggendek in WP 2 en de microlithische kern in een akkerlaag in WP 13.

metaal	vorm	specifiek	datering	aantal
ijzer	spijker	hoefnagel?		1
ijzer	spijker (?)			16
ijzer	mes	lemmetfragment		1
ijzer	zaag	zaagblad		1
ijzer	laselektrode		recent	13
ijzer	ondetermineerbaar	strip/stift		6
ijzer	ondetermineerbaar	plaatje		2
ijzer	ondetermineerbaar	brok		2
ijzer	ondetermineerbaar	haak		1
ijzer	ondetermineerbaar			3
koper/ijzer	ondetermineerbaar	samengestelde plaat		2
lood/koper	vaatwerk	grape	Nieuwe tijd	1
koper	munt	duit	Nieuwe tijd	5

Tabel 15. Metaal.

8.4 Metaal

Door drs. E.M.P. Verhelst & R. Reijnen

Het onderzoek op het noordelijke deel van de Varseneres heeft 54 stukken metaal opgeleverd (tabel 15). Het gaat om vijf stukken van een koperlegering, 46 fragmenten ijzer en drie samengestelde stukken van ijzer met een koperlegering en lood met een koperlegering. Vanwege de beperkte informatiewaarde is besloten om alleen de kopervondsten, een loden grapevoet met koperlaag en een fragment van een ijzeren zaagblad te conserveren. De andere stukken zijn gedeselecteerd. De kopervondsten zijn alle vijf munten. Deze zijn gedetermineerd en beschreven door Rob Reijnen.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 22. Loden voet met drie tenen, waarschijnlijk van een kookpot op drie poten, breedte circa 4,5 cm (V67).

Munten

Tijdens het onderzoek zijn vijf munten gevonden, die alle gemaakt zijn van een koperlegering. De munten zijn zo sterk afgesleten dat ze moeilijk te identificeren zijn. V 197 uit S 6002 is vermoedelijk een duit, in 1523 in opdracht van en in de stad Utrecht geslagen. Deze munt is bijzonder omdat het de eerste koperen munt is die op Nederlands grondgebied ná de Romeinse tijd sinds lange tijd weer werd vervaardigd. Ze zijn betrekkelijk zeldzaam, mede omdat ze slechts kort aangemunt werden.⁷⁵ Twee provinciale duiten van respectievelijk Gelderland en Overijssel zijn te dateren in

⁷⁵ Pietersen, 1978: 12-13; Reijnen, 2008: 8

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

de tweede helft van de 18e eeuw. De twee andere munten (beide V 275) zijn eveneens duiten. De kleinste dateert waarschijnlijk uit 1606 en is van de Staten van Friesland, de andere is zo sterk afgesleten dat die niet nader te determineren is. Bij beide valt op dat ze duidelijk kleiner zijn dan een duit gewoonlijk is. De munt uit Friesland is vermoedelijk rondom afgeknipt, zodanig dat het wapen op de voorzijde en de tekst op de keerzijde nog maar moeilijk te zien zijn. De oorspronkelijke diameter bedroeg circa 21 mm, waarvan nog 10 mm resteert.

Lood/koper

Een massief loden voet met drie tenen is aan de buitenkant bekleed met een laagje van een koperlegering (figuur 22). Zeer waarschijnlijk betreft het een fragment van een grote kookpot op drie poten (een grape). Uit het grote formaat van de voet (50 x 45 mm) blijkt dat de pot een forse omvang heeft gehad.

IJzer en koper/ijzer

De ijzervondsten zijn sterk gecorrodeerd; rond de voorwerpen is een dikke roestkorst ontstaan, waardoor de oorspronkelijke vorm in veel gevallen niet meer zichtbaar is. Om die reden is van acht stukken ijzer een röntgenopname gemaakt door restauratieatelier Restaura. Dit levert in slechts twee gevallen herkenbare voorwerpen op: een spijkerfragment en een deel van een zaagblad (V 269). Beide zijn ongedateerd. De spijker heeft een afgerond driehoekige kop die even dik is als de spijkerstift. Op basis van die vorm zou het kunnen gaan om een hoefnagel uit de Middeleeuwen.⁷⁶ Het zaagblad is een klein fragment dat aan één zijde tanden heeft die nog 0,5 mm diep zijn en 1,7 mm uit elkaar staan (figuur 23). Op basis van het bewaard gebleven deel kan niet bepaald worden of het om een enkelzijdige handzaag gaat of om een fragment van een grote zaag met tanden aan twee lange zijden. Twee samengestelde stukken V 10 en V 11 zijn vlakke plaatfragmenten met een onregelmatige vorm die bestaan uit samengevouwen stukken koper- en ijzerblik. De röntgenfoto's geven geen aanwijzingen over de oorspronkelijke vorm.

Context van de metaalvondsten

In de 'ijzertijdlaag' is geen enkele metaalvondst gedaan. Van de gegraven sporen leverde slechts S 123, een alleen in het profiel herkend spoor, vier stukken ijzer op: een spijker en drie niet nader gedetermineerde stiftfragmenten (mogelijk delen van spijkers).

De samengestelde plaatfragmenten, twee onregelmatig gevormde brokjes ijzer, het zaagblad en de duit uit de 16e eeuw zijn afkomstig uit de 'vuile laag', een vermoedelijke akkerlaag die in de Volle Middeleeuwen gedateerd is. De vondst van de Utrechtse duit lijkt hiermee in tegenspraak. Het gaat daarbij echter om een dermate klein fragment (resterende breedte 18 mm) dat dit eventueel door het graven van esgreppels of bioturbatie in de desbetreffende laag kan zijn geraakt. Voor de andere vondsten uit deze laag geldt dat het zowel zou kunnen gaan om verloren of opgebrachte stukken uit de Middeleeuwen als om ouder materiaal dat is opgeploegd uit de onderliggende 'ijzertijdlaag'. In dat laatste geval dient ook een datering van de vondsten in de Romeinse tijd overwogen te worden.

⁷⁶ Koch, 1984: cf. tafel 57 en tafel 58, 1-6

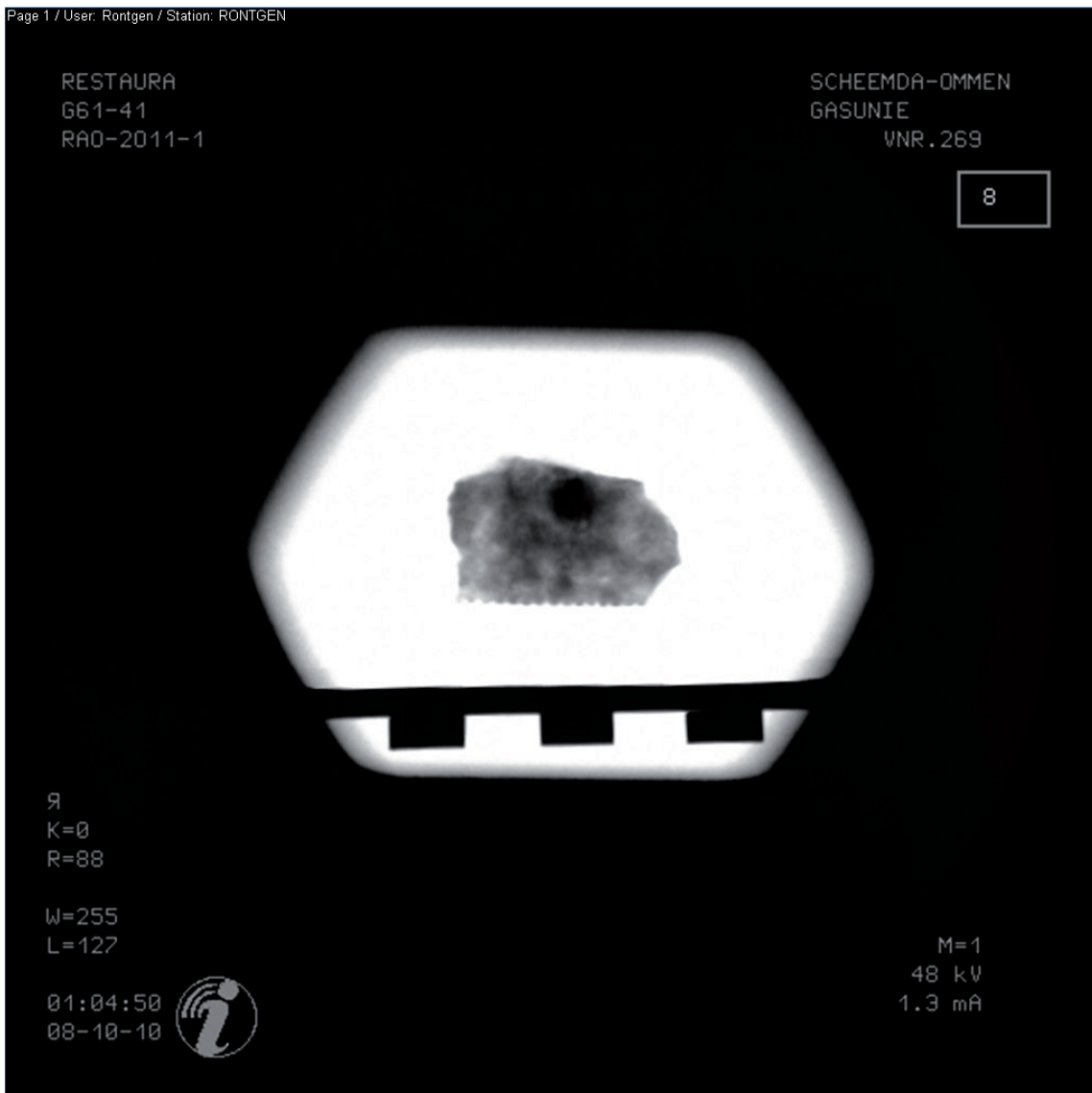
RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Vier andere vondsten (een lemmetfragment van een mes, een spijker, een ijzeren plaatje en de mogelijke hoefnagel) komen uit de onderste twee lagen van het plaggendek, op basis van het aardewerk gedateerd in respectievelijk de Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd en de Volle Middeleeuwen.

De bovenste lagen van het plaggendek, uit de Nieuwe tijd, hebben naast de loden/koperen grapevoet alleen fragmenten van ijzeren spijkers of niet nader te determineren fragmenten ijzer (in totaal zestien stuks) opgeleverd.

De overige dateerbare vondsten uit de Nieuwe tijd, alle vier munten, hebben geen duidelijke context. Drie ervan zijn gevonden na het afzetten van de teelaarde in de werkstrook en komen of uit de bouwvoor of uit de bovenste lagen van het plaggendek. De duit van Overijssel is in de stort aangetroffen.

Figuur 23. Röntgenfoto van een fragment van een ijzeren zaagblad (V 269), lengte circa 3 cm (foto: Restaura).

8.5 Overige vondsten

Het proefsleuvenonderzoek heeft zes botfragmenten opgeleverd met een gewicht van 11 gram. Deze botfragmenten zijn verbrand/gecalcineerd. Drie van deze botfragmentjes zijn afkomstig uit zeefvakken (V 23 en V 269). Eén van de fragmentjes is gevonden bij de aanleg van het vlak in WP 8 (V 48). De laatste twee fragmentjes (V 243) zijn afkomstig uit een paalspoor van een huisplattegrond (S 179 van structuur 8).

Het onderzoek heeft twee groene stukjes glas van flessen opgeleverd en klein stukje helder glas. Deze vondsten dateren uit de Nieuwe tijd. Ze zijn gevonden bij het zeven van het plaggendek in WP 9 (V 5), de aanleg van het vlak in WP 7 (V 61) en op het maaiveld in de omgeving van WP 3 (V 19).

Van kleipijpen zijn een steeltje en een stukje van de ketel van een pijp gevonden. Deze vondsten zijn gevonden bij het machinaal zeven van het plaggendek en dateren uit de Nieuwe tijd.

Tijdens het onderzoek zijn 39 fragmenten bouw materiaal verzameld. Deze vondsten omvatten vijf fragmenten van dakpannen en een baksteen. De overige fragmenten zijn te klein om te kunnen bepalen of ze van dakpannen of bakstenen afkomstig zijn.

8.6 Ruimtelijke verspreiding van de vondsten

De vondsten zijn op verschillende manieren verzameld. Bij het aanleggen van de vlakken zijn vondsten uit het plaggendek en daaronder liggende vondstlagen in vakken van 6 x 5 m verzameld. Het gaat om 893 vondsten met een gewicht van circa 5,5 kilo. Dit is bijna de helft van het totaal aantal vondsten (43%). Hierbij valt op dat in WP 4, WP 5, WP 8 en WP 11 relatief veel vondstmateriaal is aangetroffen. Vooral WP 5 heeft veel vondstmateriaal opgeleverd (N=251). Dit zijn met name de werkputten waar een dik plaggendek aanwezig is met onderliggende vondstlagen (stuifzand en akkerlaag).

Het machinaal zeven van vierkante meter vakken uit het plaggendek naast elke werkput heeft 677 vondsten opgeleverd met een gewicht van circa 2,8 kilo gram. Vooral de vakken in WP 7 en WP 8 hebben veel vondsten opgeleverd.

Bij het couperen en doorspitten van de grondsporen zijn in totaal 476 vondsten gedaan met een gewicht van circa 1,9 kilo (22 % van het totaal aantal vondsten).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

9 Bodemmicromorfologisch onderzoek

Door drs. R.P. Exaltus (EGM)

9.1 Inleiding

Het archeologische onderzoek heeft ten oosten van Ommen een door een plaggende afgedekte vindplaats uit de IJzertijd-Romeinse tijd opgeleverd. Ten behoeve van nader onderzoek naar de opbouw van de gelaagdheid binnen deze nederzetting zijn door RAAP twee pollenbakken geslagen ten behoeve van bodemmicromorfologisch onderzoek. Het betreft de monsters M 1 en M 2. Het bodemmicromorfologisch onderzoek was gericht op het verkrijgen van inzicht in de aard van de aangetroffen gelaagdheid (bijvoorbeeld akkerlaag of betredingslaag en dergelijke). Monster M 1 had specifiek tot doel om te bepalen of spoor S 4005 een oude akkerlaag onder het plaggende (S 4004), betreft. Monster M 2 had tot doel om te bepalen wat de aard is van de prehistorische vondstlaag (S 4009).

9.2 Bemonstering en monsterverwerking

Door de opdrachtgever zelf zijn twee pollenbakken aangeleverd van 50 cm hoogte en 10 cm breedte. Uit deze pollenbakken is door EGM tweemaal een 30 cm hoog profieldeel bemonsterd. Dit is gedaan door telkens monsters te nemen van elk 3 cm breed en 15 cm hoog. Telkens zijn twee van dergelijke monsters gezamenlijk verwerkt tot één slijpplaat. Hiertoe zijn de monsters klimaatgedroogd en daarna geïmpregneerd met een kleurloze, onverzadigde polyesteroplossing.

Na verdamping van het grootste gedeelte van de aceton uit deze oplossing is het monster verhard. De slijpplaten van 15 x 3 cm met een dikte van 25 µm is gemaakt uit de kern van het verharde blok om verstoringen zoveel mogelijk uit te sluiten. De preparatiemethode is beschreven in Jongerius en Heintzberger.⁷⁷ De slijpplaten zijn augustus 2010 beschikbaar gekomen voor analyse.

9.3 Analyse

De analyse is uitgevoerd door R. Exaltus (bodemmicromorfoloog bij EGM) en heeft plaatsgevonden in augustus 2010. De slijpplaten zijn geanalyseerd met een polarisatie lichtmicroscop met vergrotingen tot 200 maal. Bij de analyse is gebruik gemaakt van de hiervoor gangbare handboeken.⁷⁸ De resultaten zijn per profiel weergegeven in een schematische figuur (figuren 24 en 25).

⁷⁷ Jongerius & Heintzberger, 1975

⁷⁸ Bullock e.a., 1985; Courty e.a., 1989

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

cm-top bak	traject met nummer	zand	raakpunten	weefselresten	moder	stof humus	coatings	doorworteling	houtskool	poriën
01	1	70% plaggenbodem	2	0%	15%	--	--	--	--	15%
02										
03										
04										
05										
06	2	65% plaggenbodem	1	0%	20%	--	--	--	15%	
07										
08										
09										
10										
11	3	70% plaggenbodem	2	0%	15%	--	±	--	15%	
12										
13										
14										
15										
16	4	70% onderkant plaggenbodem	2	0%	10%	--	--	±	20%	
17										
18										
19										
20										
21	5	70% onderkant plaggenbodem	2 à 3	0%	5%	±	±	--	25%	
22										
23										
24										
25										
26										
27										
28										
29										
30										
31										

RAAP
2011

Figuur 24. Resultaten bodemmicromorfologisch onderzoek M1.

Hierin is voor elk onderscheiden traject een zoveel mogelijk gekwantificeerde weergave opgenomen van de aangetroffen materialen en verschijnselen. Onder de figuren 24 en 25 is een beschrijving gegeven de aangetroffen verschijnselen. De in de figuur genoemde percentages zijn volumepercentages en gebaseerd op de volumeschattingkaarten zoals weergegeven in Bullock e.a.⁷⁹

⁷⁹ Bullock e.a., 1985

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Van niet als percentage te kwantificeren verschijnselen is het voorkomen als volgt gekwantificeerd:

- ++ komt veel voor / sterk ontwikkeld;
- + komt regelmatig voor / matig ontwikkeld;
- + - komt hier en daar voor / zwak ontwikkeld;
- ontbreekt nagenoeg / hier en daar enigszins zichtbaar;
- volledig afwezig/ niet ontwikkeld.

Monster M 1 (figuur 24)

Het zand bestaat uit matig tot sterk afgeronde korrels. Qua grootte ligt ongeveer 40% van de korrels tussen 105 en 150 μm $\emptyset$ (zeer fijn), 30% tussen 150 en 210 μm $\emptyset$ (matig fijn) en ongeveer 20% tussen 210 en 300 μm $\emptyset$ (matig grof). Ongeveer 10% behoort tot een fijnere of een grovere klasse met uitlopers tot 40 en 800 μm $\emptyset$. Samenstelling: voornamelijk kwarts.

Het aantal raakpunten tussen de zandkorrels loopt uiteen van gemiddeld 1 in laag 2 tot 2 á 3 in laag 5 en is vooral afhankelijk van de hoeveelheid tussenliggend moderhumus. Dergelijke moderhumus vormt vaak de vulling van graafgangen en scheidt zandkorrels van elkaar. De hoeveelheid moderhumus loopt uiteen van 20% in laag 2 tot 5% in laag 5. Naarmate de hoeveelheid moderhumus groter is, is het poriënvolume geringer. Weefselresten zijn nergens aangetroffen. Ook wortelresten ontbreken volledig. In de lagen 4 en 5 komen zwak ontwikkelde coatings van stofhumus voor rond de zandkorrels. Nergens is enige sedimentaire gelaagdheid aangetroffen.

Sporadisch komen houtskooldeeltjes voor in de zandmassa. Deze zijn matig tot sterk afgerond en ongeveer van hetzelfde formaat als de zandkorrels. In de lagen 3 en 4 komen duidelijk meer van dergelijke houtskooldeeltjes voor dan in de overige lagen. Ook in deze lagen betreft het echter slechts sporadisch voorkomende deeltjes die willekeurig door de zandmassa verspreid zijn.

Monster M 2 (figuur 25)

Het zand dat in de bovenste helft van dit monster is aangetroffen, komt overeen met het zand dat in monster M 1 is aangetroffen. Het zand in de onderste helft van monster M 2 is iets fijner. Ongeveer 15% van de korrels ligt tussen 105 en 150 μm $\emptyset$ (uiterst fijn), 40% van de korrels tussen 105 en 150 μm $\emptyset$ (zeer fijn), 20% tussen 150 en 210 μm $\emptyset$ (matig fijn) en ongeveer 15% tussen 210 en 300 μm $\emptyset$ (matig grof). Ongeveer 10% behoort tot een fijnere of een grovere klasse met uitlopers tot 40 en 800 μm $\emptyset$. Samenstelling: voornamelijk kwarts.

Het aantal raakpunten tussen de zandkorrels loopt uiteen van 1 tot 3 en varieert sterk in laag 1. Deze laag bestaat afwisselend uit brokken van dicht opeen gepakte en brokken van los opeen gepakte zandkorrels. Tussen de zandkorrels zijn humusbolletjes aanwezig die als het ware zijn vervloeid. Dergelijke humus vormt vaak de vulling van graafgangen en scheidt zandkorrels van elkaar. De hoeveelheid humus loopt uiteen van 10% in laag 1 tot 20% in laag 2. Naarmate de hoeveelheid humus groter is, is het poriënvolume geringer. Weefselresten zijn nergens aangetroffen. Ook wortelresten ontbreken volledig. Overal komen zwak ontwikkelde coatings van stofhumus voor rond de zandkorrels. Bovenin laag 2 worden de zandkorrels vaak van elkaar gescheiden door tussenliggende humus. Onderin deze laag liggen de humusbolletjes overwegend in de pakkingsholten tussen de zandkorrels. Nergens is enige sedimentaire gelaagdheid aangetroffen.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

Sporadisch komen houtskooldeeltjes voor in de zandmassa. Deze zijn matig tot sterk afgerond en ongeveer van hetzelfde formaat als de zandkorrels. Onderin laag 2 komen duidelijk meer van dergelijke houtskooldeeltjes voor dan in de overige lagen. Ook hier betreft het echter slechts sporadisch voorkomende deeltjes die willekeurig door de zandmassa verspreid zijn.

cm -top bak	traject met nummer	zand	raak- punten	weefsel- resten	moder	stof humus	coa- tings	door- worteling	houts- kool	poriën									
11	2	60% opgehoogd en vergraven/verploegd	1	0%	10%	5	±	--	--	25%									
12																			
13																			
14																			
15																			
16																			
17																			
18	2	65% opgehoogd en vergraven/verploegd	3	0%	15%	5	±	--	--	15%									
19																			
20																			
21																			
22																			
23																			
24																			
25																			
26																			
27											3 geploegde A1	65% geploegde A1	0%	20%	5	±	--	--	10%
28																			
29																			
30																			
31																			
32																			
33																			
34	2 à 3 geploegde moder-B	65% geploegde moder-B	0%	15%	5	±	--	+	15%										
35																			
36																			
37																			
38																			
39																			
40																			
41																			

RAAP
2011

Figuur 25. Resultaten bodemmicromorfologisch onderzoek M2.

9.4 Interpretatie

De onderste helft van monster M2 wordt gevormd door grondspoor S4009. In het zand waaruit S4009 bestaat, lijkt oorspronkelijk een moderpodzol te zijn gevormd. Dergelijke bodems zijn kenmerkend voor gronden met relatief veel verweerbare mineralen. De homogenisatie en de opname van houtskooldeeltjes in deze laag komt niet overeen met de verschijnselen zoals deze ontstaan onder invloed van betreding op zand. In dat geval ontstaat een kenmerkende fragmentatie van houtskooldeeltjes en groottesortering waarbij de grootse deeltjes bovenin voorkomen en de onderste deeltjes op 10 tot 15 cm -Mv liggen.⁸⁰ In dit geval lijkt de homogenisatie van de grondmassa en de opname en afronding van de houtskooldeeltjes het gevolg te zijn van grondbewerking. Dat bovenin laag S4009 de zandkorrels vaker van elkaar worden gescheiden door tussenliggende humus dan onderin deze laag, lijkt er op te wijzen dat zowel de A1- als de moder-B-horizont zijn vergraven of verploegd zonder dat volledige homogenisatie heeft plaatsgevonden.

Dat de bolletjes moderhumus als het ware vervloeid zijn, betekent dat de moderhumus deels is afgebroken door bacteriële activiteit. Hieruit blijkt dat de bodemomstandigheden uiteindelijk nat en tenminste enigszins zuur zijn geworden.⁸¹ Dit verklaart mogelijk ook de iets grovere samenstelling van het boven S4009 aangetroffen zand. Wellicht is dit zand opgebracht om vochtiger bodemomstandigheden het hoofd te kunnen bieden. Dit zou ook de brokkelige opbouw van grondspoor S4006 verklaren. In het zuurder geworden milieu vond podzolering plaats. Hierdoor ontstonden de huidjes van vervloeide humus die in met name onderin het zand zijn aangetroffen.

Het zand waaruit met name S4004 bestaat, is typerend voor plaggenbodems. De verschillen in dichtheid tussen de moderhumus in S4004 en S4005 kunnen eenvoudigweg het gevolg zijn van zeer lokale verschillen in de aard en de intensiteit van de opgebrachte plaggen. Het is echter ook mogelijk dat S4005 deel uitmaakt van pakketten zand die zijn opgebracht om het maaiveldniveau te verhogen en dat de aanwezigheid van moderhumus hierin het gevolg is van verploeging bij de bewerking van de plaggen waaruit S4004 is opgebouwd. De aanwezigheid van iets meer houtskooldeeltjes bovenin S4005 dan in de bovenliggende grondsporen, vormt mogelijk een aanwijzing dat dit niveau gedurende enige tijd het bodemoppervlak heeft gevormd.

9.5 Conclusies

Aan de hand van de resultaten van het bodemmicromorfologisch onderzoek kunnen de door de opdrachtgever gestelde vragen (zie § 9.1) als volgt worden beantwoord:

S4005 in monster M1 lijkt niet zozeer een oude akkerlaag onder het plaggendeck te betreffen, als wel de basis van de plaggenbodem die naar boven toe doorloopt in S4003. De donkere kleur van dit grondspoor wordt veroorzaakt door het hogere percentage moderhumus hierin: 20% tegenover 15% in de onder- en bovenliggende lagen S4005 en S4003.

⁸⁰ Exaltus, 1992

⁸¹ Kooistra & Pulleman, 2007

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

S 4009 in monster M 2 lijkt uit de door grondbewerking gehomogeniseerde A- en B-horizont te bestaan van een moderpodzol. Deze (bewerkte) bodem heeft na verloop van tijd aan vernatting en verzuring blootgesteld gestaan. Hierdoor is de moderhumus deels vervloeid.

Mogelijk vormde de vernatting en verzuring de aanleiding om de bodem op te hogen. Hierbij lijken de lagen S 4006, S 4005 en (mogelijk ook) S 4014 te zijn ontstaan. De top hiervan is opgenomen in het plaggendeck dat bovenin monster M 1 is aangetroffen.

10 Botanische macroresten en houtskool

Door drs. W. van der Meer (BIAX Consult)

10.1 Inleiding

In opdracht van N.V. Nederlandse Gasunie heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau onderzoek uitgevoerd bij de aanleg van het aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen. De opgraving op het noordelijke deel van de Varseneres (catalogusnummer 41) was hier onderdeel van.⁸² De vindplaats bestond uit een reeks langgerekte, circa 7 m brede putten in de hartlijn van het tracé.

De Varseneres bevindt zich op een relatief hoge dekzandrug in het dal van de Overijsselse Vecht. Het Vechtdal kenmerkte zich in het verleden door smalle stroken dekzand aan weerszijden van de Vecht, die vanaf het Atlanticum tot de Moderne tijd in het noorden werd begrensd door een uitgestrekt veengebied. Ter hoogte van Varsen bestond het gebied ten noorden van de Vecht uit versnipperde, kleinere veengebieden tussen dekzandruggen. De bodem ter plekke bestaat uit een dik plaggendek, op oude akkerlagen, op dekzand.

Een aantal sporen is bemonsterd om de botanische inhoud ervan te onderzoeken. Dit onderzoek is uitgevoerd door BIAX *Consult*, voorliggend schrijven is het rapport van dit onderzoek. De vraagstelling betrof de landbouweconomie van de vindplaats, de landschappelijke ontwikkeling en de datering van enkele sporen.

10.2 Methodes

Macroresten

Er zijn negen grondmonsters van G61-41 geleverd aan BIAX *Consult*. De monsters zijn gezeefd en verdeeld in vijf fracties, met als fijnste fractie 0,50-0,25 mm. Na het zeven zijn de monsters gewaardeerd met een opvallend-lichtmicroscop (Wild M8Z) met vergroting tot 10x5. Hierbij zijn notities gemaakt van de aantallen botanische resten, de aantallen soorten, de conservering van de resten en de eventuele aanwezigheid van andere, mogelijk interessante archeologische materiaalgroepen. Zie bijlage 6 voor de resultaten van de macrorestenwaardering. De waardering is uitgevoerd door W. van der Meer.

Uit de waardering bleek dat de meeste monsters geen macroresten bevatten. Samen met de opdrachtgever is besloten om twee monsters (M5 en M10) van vindplaats G61-41 te analyseren (tabel 16). Bij de analyse is eveneens gebruik gemaakt van een opvallend-lichtmicroscop (Wild M8Z) met vergrotingen tot 10x5. De grotere fracties zijn in hun geheel onderzocht, van de kleinste

⁸² Centrumcoördinaten G61-41: 222970/504080

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

is een representatief deel onderzocht. De macroresten zijn gedetermineerd met behulp van de gebruikelijke determinatieliteratuur en de vergelijkingscollectie van BIAX *Consult*.⁸³ De nomenclatuur volgt de 22e druk van de Heukels' flora van Nederland.⁸⁴ De analyse is uitgevoerd door de auteur, de resultaten staan weergegeven in tabel 19 en bijlage 5.

vindplaats	monster	spoor	put	volume (liter)	context	datering ($\sigma 1$)
G61-41	M 5	60	8	5,8	paalspoor	IJzertijd?
G61-41	M 10	168	11	9,0	kuil	IJzertijd?

Tabel 16. Gegevens van de geanalyseerde macrorestenmonsters.

Houtskool

In tabel 17 staan de gegevens van de onderzochte monsters. Het houtskool is onderzocht door de structuur te bekijken onder een opvallend-lichtmicroscop met vergrotingen tot 10x40 (Olympus BH). Hiervoor zijn (breuk)vlakken gemaakt die dwars, radiaal en tangentiaal ten opzichte van de groeirichting van de boom lopen.⁸⁵ Tevens is informatie verzameld over het gebruikte boomdeel en de aanwezigheid van schimmeldraden en scheuren door gasexpansie ('pofeffecten'). Er is gekozen voor een steekproefgrootte van 50 determinaties per monster. De determinatieresultaten zijn opgenomen in bijlage 7.

vindplaats	monster	spoor	put	volume (liter)	context	datering ($\Sigma 1$)
G61-41	11	217	13	?	kuil	6.606-6.498 voor Chr.

Tabel 17. Gegevens van de geanalyseerde houtskoolmonsters.

Dateringen

Ter datering van enkele sporen en structuren is van vijf grondmonsters van vindplaats G61-41 materiaal ingestuurd voor ¹⁴C-datering. De dateringen zijn uitgevoerd door het Poznan Radiocarbon Laboratory onder leiding van prof.dr. hab. T. Goslar. De kalibratie is uitgevoerd met OxCal v4.1.5⁸⁶ aan de hand van atmosferische gegevens van Reimer.⁸⁷ In bijlage 8 zijn de resultaten van de dateringen opgenomen.

10.3 Resultaten en discussie

Dateringen

Zie tabel 18 voor een beknopt overzicht van de resultaten van de datering. De ingestuurde resten bestaan uit wortelstokjes van de heidefamilie (Ericaceae), diverse verkoolde zaden en houtskool van takken, van spinthout of van kortlevende soorten. De resulterende dateringen lopen sterk uiteen en beslaan de periode van het Midden Mesolithicum tot eb met de Vroege Middeleeuwen.

⁸³ Berggren, 1969 & 1981; Anderberg, 1994; Cappers e.a., 2006

⁸⁴ Van der Meijden, 2005

⁸⁵ Schweingruber 1982

⁸⁶ Bronk Ramsey, 2010

⁸⁷ Reimer e.a., 2009

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vindplaats	monster	spoor	materiaal	¹⁴ C-ouderdom (BP)	kalibratie 68,2% (1σ)	datering
G61-41	6	65	Ericaceae, rizoom	3520 ± 35	1896-1774 voor Chr.	Vroege/Midden Bronstijd
G61-41	7	138	Ericaceae, rizoom	2825 ± 35	1016-922 voor Chr.	Late Bronstijd
G61-41	11	217	<i>Pinus</i> , hk-tak	7730 ± 50	6606-6498 voor Chr.	Midden Mesolithicum
G61-41	12	205	diverse zaden	1130 ± 30	888-971 na Chr.	Vroege Middeleeuwen
G61-41	13	187	Ericaceae, rizoom	4950 ± 35	3770-3669 voor Chr.	Midden Neolithicum

Tabel 18. Beknopt overzicht van de resultaten van de 14C-dateringen. Alle ingestuurde resten zijn verkoold (legenda: hk = houtskool).

Macroresten

Zie tabel 19 voor de resultaten van de analyse. De macroresten zijn alle verkoold. Het materiaal is redelijk goed geconserveerd. De resultaten worden, voor zover zinvol geacht, toegelicht in de discussie met behulp van enkele standaardwerken.⁸⁸

	monster	5	10	
	spoor	60	168	
	put	8	11	
	context	paalkuil	kuil	
	datering	IJzertijd	IJzertijd	
Wetenschappelijke naam	aantal	aantal	Nederlandse naam	
granen				
<i>Hordeum vulgare</i> var. <i>vulgare</i>	1	.	Bedekte gerst	
<i>Panicum miliaceum</i>	1	.	Pluimgierst	
<i>Triticum dicoccon</i>	1	.	Emmer	
<i>Triticum dicoccon</i> , kafbasis	.	1	Emmer	
wilde soorten				
<i>Chenopodium album</i>	1	.	Melganzenvoet	
Ericaceae, rizoom	aanwezig	1-10	heifamilie	
Poaceae	1	.	grassenfamilie	
<i>Rumex acetosella</i>	1	.	Schapenzuring	
overig				
<i>Cenococcon geophilum</i>	aanwezig	aanwezig	bodemschimmel	
houtskool	aanwezig	aanwezig	houtskool	

Tabel 19. Resultaten analyse macroresten; alle resten zijn verkoold.

De monsters zijn afkomstig uit sporen die in de IJzertijd zijn gedateerd. Eén van deze monsters is afkomstig uit een paalspoor behorend bij een spieker (M 5 uit structuur 1) en de andere is afkomstig uit een kuil (M 10).

⁸⁸ Schaminée e.a., 1995, 1996, 1998 & 1999; Weeda e.a., 1985, 1987, 1988, 1991 & 1994

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Er zijn drie cultuurgewassen aangetroffen: bedekte gerst (*Hordeum vulgare* var. *vulgare*), pluimgierst (*Panicum miliaceum*) en emmertarwe (*Triticum dicoccon*). Dit zijn de drie meest gebruikte granen in de IJzertijd in Nederland.⁸⁹ Van emmertarwe zijn niet alleen graankorrels gevonden, maar ook een kafbasis. Het kaf van emmertarwe wordt, anders dan bij de meeste, vrijdorsende granen niet van de korrels gescheiden bij het dorsen. Hiervoor is nog een tweede bewerking nodig, die meestal kort voor de maaltijdbereiding werd uitgevoerd. Deze bewerking kon bestaan uit wrijven of stampen, eventueel voorafgegaan door eesten of weken.

Er zijn zaden van enkele soorten wilde planten aangetroffen: melganzenvoet (*Chenopodium album*), schapenzuring (*Rumex acetosella*) en een soort uit de grassenfamilie (Poaceae). Schapenzuring is een soort die voorkomt in heide en schraal grasland, maar ook op akkers op zure, matig voedselarme zandbodem.

In de monsters van de vindplaats Varseneres zijn veel verkoalde fragmenten van wortelstokken van de heifamilie (Ericaceae) aanwezig. Waarom juist de ondergrondse delen van heiplanten verkoold zijn aangetroffen, is onduidelijk. Mogelijk werden heideplaggen gebruikt om een vuur af te dekken en zuurstofarme omstandigheden te creëren. Resten van heisoorten wijzen op een gedegenerende bodem rond de vindplaats, met als oorzaak veeteelt en akkerbouw.

Houtskool

Er is één monster op houtskool onderzocht (M 11). De conservering van het houtskool is redelijk goed, slechts in een enkel geval kon een stuk niet worden gedetermineerd ('indet.'). Het monster bevatte houtskool van den (*Pinus*) en eik (*Quercus*), telkens in ongeveer gelijke hoeveelheden. Van eik is voornamelijk hout van de stam of van dikke takken aangetroffen, in een enkel geval betreft het mogelijk hout van een dunnere tak. Van het dennenhout was dit meestal niet te achterhalen; mogelijk betreft het in een enkel geval hout van een dunnere tak. Den en eik leveren beide een goede kwaliteit brandhout.

Van het houtskoolrijke spoor is een stuk houtskool gedateerd met de ¹⁴C-methode. Het spoor is op deze manier gedateerd aan het eind van het Midden Mesolithicum (G61-41, M 11: 6.606-6.498 voor Chr.). Het eind van het Midden Mesolithicum valt in de klimaatperiode van het Atlanticum (circa 7.270 tot 3.710 voor Chr.). In de periode die hieraan voorafgaat, het Boreaal (8.690 tot 7.270 voor Chr.), was Oost-Nederland bedekt door uitgestrekte dennenbossen waar ook berk (*Betula*) aanwezig was. In het Atlanticum maakten deze dennenbossen plaats voor loofbossen waar eik en els (*Alnus*) dominant waren. In het Vroeg Atlanticum was het aandeel van pollen van den in de Oost-Nederlandse bossen echter nog hoog.⁹⁰ De twee aangetroffen soorten zullen dus hoogstwaarschijnlijk de meest voorkomende boomsoorten rond de vindplaats zijn geweest aan het eind van het Midden Mesolithicum.

⁸⁹ Van Wijngaarden-Bakker & Brinkkemper, 2005: 510

⁹⁰ Van Haaster, 2009

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

10.4 Conclusies

Van de opgraving op de vindplaats Varseneres (catalogusnummer 41) zijn negen grondmonsters onderworpen aan waarderend macrorestenonderzoek. Twee van deze grondmonsters zijn geanalyseerd op botanische macroresten en van één is de houtskoolsamenstelling onderzocht. Daarnaast is uit een aantal grondmonsters materiaal verzameld voor ¹⁴C-datering.

De dateringen plaatsen de haardkuil in het eind van het Midden Mesolithicum. De twee aangetroffen houtsoorten zijn eik en den. Dit waren in deze periode waarschijnlijk de meest voorkomende boomsoorten op de droge gronden rond de vindplaats.

De macromonsters zijn gedateerd in de IJzertijd. In deze periode werd behalve gerst en pluimgierst ook emmertarwe verbouwd. De akkers waren waarschijnlijk nog altijd op de dekzandrug gesitueerd. Veel resten van heidesoorten wijzen op verarmde bodems rond de vindplaats.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

11 Synthese

Door dr. N.W. Willemse & drs. J.B. Hielkema

11.1 Landschap en bodem

De vindplaats Varseneres ligt ten noorden van de Overijsselse Vecht. In het stroomdal van de Vecht werd aan het eind van de laatste ijstijd een dik pakket stuifzand afgezet. Langs de randen van de dalvlakte ontstonden langgerekte duincomplexen die een hoogte van enkele meters konden bereiken. In het Holoceen raakten grote gebieden bedekt met moerasbossen en hoogveenkussens. Zowel ten noorden als zuiden van de Vecht kwamen grote, onbegaanbare veengebieden voor. Het oude rivierdal van de Vecht, met zijn opgestoven duinen, fungeerde als een natuurlijke, hooggelegen verbindingzone. Vanaf de 17e eeuw na Chr. werd het hoogveen afgegraven en ontgonnen, zodat er tegenwoordig niets meer van deze ooit uitgestrekte veencomplexen over is. Op de hoge zandruggen, die aan weerszijden van de Vecht enkele tientallen kilometers lang zijn, zijn vanaf de Late Middeleeuwen plaggendekken ontstaan. Deze ontstonden door systematisch bemesten van het akkerland met bosstrooisel en plaggen. Zo vormden zich uitgestrekte essen rondom en tussen de buurtschappen en dorpen.

Zowel het noordelijke onderzoeksgebied (WP 1/WP 2 en WP 9/WP 10) als het zuidelijke onderzoeksgebied (WP 3 t/m WP 8 en WP 11 t/m WP 14) ligt op hoger gelegen ruggen. De twee ruggen worden van elkaar gescheiden door een dalvormige laagte. Deze laagte, die tussen WP 3 en WP 10 ligt, maakt deel uit van de overstromingsvlakte van de Vecht. In het westen sluit dit dal aan op het huidige stroomdal van de Vecht. De noordelijke rug bereikt een hoogte van maximaal 5,9 m +NAP; de zuidelijke rug is aanmerkelijk hoger en bereikt in het zuidelijke deel van WP 6 een hoogte van 8,2 m +NAP. De dalvormige laagte ligt op 4,7 m +NAP.

Tijdens de opgraving is van elke werkput het oostprofiel gedocumenteerd. Op deze manier is een dwarsdoorsnede van de bodem ontstaan over (vrijwel) de hele lengte van het onderzoeksgebied. Door bestudering van de profielen is de bodemopbouw in het onderzoeksgebied beschreven. Daarnaast is bodemmicromorfologisch onderzoek uitgevoerd om inzicht te krijgen in de aard van enkele specifieke lagen. Hieronder worden de belangrijkste bodemlagen beschreven, waarbij vooral de nadruk ligt op de datering van de akkerlaag, stuifzandakkers en het plaggendek.

Dekzand

De natuurlijke ondergrond in het gebied wordt gevormd door dekzand. Uit het golvende verloop van de top van het dekzand (aangetroffen tussen 0,25 m -Mv in WP 13 en 1,7 m -Mv in WP 4 en WP 11) blijkt dat het landschap voorafgaand aan de ophoging met een bemestingsdek anders was dan tegenwoordig. Het dekzand ligt het hoogst in WP 12 (7,5 m +NAP), maar het oppervlak vertoont naar het noorden toe een bijna 2 m diepe en 110 m brede depressie (WP 5 en WP 11). Het

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

diepste punt van deze depressie - of laagte - bedraagt circa 5,6 m +NAP. Ter hoogte van WP 13 komt een tweede, maar lagere rug voor, waarvan de top op circa 6,3 m +NAP ligt. De noordelijke flank van deze rug is vrij steil en daalt af naar de halvemaanvormige depressie tussen WP 4 en WP 3 (en de noordelijke werkputten WP 1, WP 2, WP 9 en WP 10). In de top van het dekzand is een podzolbodem gevormd. Vaak is deze aangeploegd en opgenomen in de lagen erboven. In WP 12 gaat het om een zogenaamde haarpodzol en in WP 4 om een moderpodzol. In het gebied ten noorden van de N34 is sprake van een oud landbouwdek op een lage zandrug. In WP 2 is een oude beekbedding aangesneden.

Vol-middeleeuwse akkerlaag

In de dunne akkerlaag die in de top van de dekzandbodem is gevormd, is naast fragmentjes houtskool en handgevoerd prehistorisch aardewerk (IJzertijd/Romeinse tijd) ook vroeg- en vol-middeleeuws aardewerk aanwezig (zie tabellen 4a en 4b). Het aardewerk in de laag heeft dus een zeer ruime datering. Het aardewerk kan door (herhaaldelijk) aanploegen van sporen onder de akkerlaag door het jongere materiaal vermengd zijn geraakt. De fase van de akkerlaag die wordt afgedekt door het erosiepakket in WP 4/WP 13 en WP 5/WP 11 dateert waarschijnlijk uit de Ottoonse tijd (Vroege Middeleeuwen D). Daarvoor zijn enkele concrete aanwijzingen. Op de eerste plaats de datering van de vierpalige spieker structuur 7 die onder de akkerlaag tevoorschijn kwam. Uit paalspoor S 205 van deze structuur zijn enkele verkoolde zaden verzameld (M 12) en door middel van de ¹⁴C-methode gedateerd in de Vroege Middeleeuwen (zie tabel 6: 1.130 ± 30 ¹⁴C jaar BP). Ten tweede dateert het jongste materiaal in de akkerlaag zelf ook uit deze periode. In S 11003 is een fragment geïmporteerd Rijnlands Badorfaardewerk aangetroffen (V 261, Vroege Middeleeuwen D) en in de vervolglag S 6003 komt kogelpotaardewerk voor. In laag S 4009 (WP 4), die stratigrafisch gezien ook de toplaag van de dekzandbodem vormt, komt vol-middeleeuws Pingsdorfaardewerk voor (V 39) evenals in laag S 8003 (V 116). Het materiaal uit de late Prehistorie en Romeinse tijd dat in de daaronder gelegen B/BC-horizont is aangetroffen (bijvoorbeeld S 6008: V 257) is naar alle waarschijnlijkheid afkomstig uit de top van de akkerlaag en moet gezien worden als intrusief (bioturbatie?). Akkerlagen waarop later het bemestingsdek is terechtgekomen, dateren in de regel wat jonger. Hier is vaker sprake van vermenging met jonger materiaal, onder andere door het graven van esgreppels, maar ook door de bewerking van de nog dunne bemestingslaag. Dit is bijvoorbeeld aangetoond in S 4005 (micromorfologie: M 1) waar bijvoorbeeld vroeg roodbakkend aardewerk is aangetroffen (V 9) naast een vol-middeleeuws spectrum met Pingsdorfaardewerk (V 9, V 15 en V 73).

Stuifzandakkers

Als de door het stuifzand afgedekte akkerlagen uit de Volle Middeleeuwen dateren (S 4009 en S 13010), hoe oud is dan dit afdekkende pakket? De akkerlaag S 4005 is gedateerd middels het Pingsdorfaardewerk (11e-13e eeuw), maar de datering van het daaronder gelegen pakket S 4014 is wat vaag. De enige daterende aanwijzing is een mogelijk middeleeuwse nagel in de aangrenzende laag S 13003 (V 269). Laag S 4014 lijkt overeen te komen met de lager in de helling gelegen vuile afzetting S 4006 waarin steengoed (met golfrand) is aangetroffen (V 25), wat een globale datering in de Latere Middeleeuwen rechtvaardigt. De aanwezigheid van iets meer houtskooldeeltjes bovenin S 4005 vormt, zoals gezegd, een aanwijzing voor het feit dat dit niveau gedurende

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

enige tijd, dus voor de eerste plaggenbemesting, het bodemoppervlak heeft gevormd. Dit betekent dan dat op dat moment de fase van erosie is opgehouden. Uit de voortgaande bewerking van de bodem in M 2 (S 4009 en S 4014) en M1 (S 4005 en S 4004) blijkt dat men waarschijnlijk nooit is opgehouden met beakkering van het erosiepakket, hetgeen uiteindelijk moet hebben bijgedragen aan het vuile karakter en de bijmenging met nederzettingafval.

Het gehele erosiepakket zal dus zijn gevormd vanaf de Karolingische tijd tot ergens in de Volle Middeleeuwen, een periode waarin de meeste grote stuifzandgebieden in Oost-Nederland zijn gevormd.⁹¹ Terwijl reeds in de late Prehistorie op lokale schaal winderosie en vorming van stuifduinen optrad, met name bij het aanleggen van akkers,⁹² vonden grootschalige zandverstuivingen pas plaats vanaf de 10e en 11e eeuw.⁹³ Verder is bekend dat hun uitbreiding in de 14e en 15e eeuw in een stroomversnelling moet zijn gekomen door de groeiende schapenhouderij.⁹⁴ Daarnaast kan de bodemverstoring door de Hessenweg voor verstuiving hebben gezorgd. Het maaiveld werd over een grote breedte stuk gereden en kon gaan verstuiven. Er zijn echter ook plaatsen waar de verstuiving door natuurlijke oorzaken is begonnen. De stuifzandpakketten die door Verlinde op het meer zuidelijke deel van de Varseneres werden aangetroffen, zijn veel ouder (zie figuur 10). De eerste stuifzandfase dateert hier uit de Late Bronstijd (cal. ¹⁴C: 1.016-922 voor Chr.) terwijl de grootste accumulatie archeologisch gedateerd wordt als Midden tot Late IJzertijd (circa 500 voor Chr. tot 0).⁹⁵

Plaggendekken

In aanvang lijkt het plaggendek binnen de onderzoekslocatie te dateren uit de Volle Middeleeuwen (bijvoorbeeld S 8012, V 112; zie § 6.2.3), maar dit is zo goed als onwaarschijnlijk omdat op de eerste plaats de laag met esgreppels veel opspit bevat vanuit de onderliggende akkerlaag en het daaronder gelegen spoorniveau.⁹⁶ Ten tweede lijken de Oost-Nederlandse plaggendekken relatief jonge verschijnselen en worden in de bestaande literatuur gedateerd vanaf de 16e eeuw.⁹⁷ In WP 8 is de inhoud van één van de esgreppel (S 74) met behulp van de mechanische zeef doorzocht op vondsten. Dit leverde meer dan 50 kogelpotscherven op, een fragment Pingsdorfaardewerk, een metaalslak en enkele stukken steen (V 81, V 105 en V 106). Uit de overige esgreppels is bij de aanleg van het vlak kogelpotaardewerk, handgevormd aardewerk, Pingsdorfaardewerk, steengoed en roodbakend aardewerk verzameld.

Boven de laag met esgreppels komt de tweede plaggenlaag (Aa4) voor. Deze laag heeft bijzonder weinig diagnostisch vondstmateriaal opgeleverd, behalve in S 4004 en S 7007 waar, naast kogelpotaardewerk, als jongste daterende vondst roodbakend geglazuurd aardewerk is aangetroffen (V 30, V 100, V 101 en V 91) met een zeer globale datering in de Late Middeleeuwen-vroege Nieuwe tijd. In WP 13 en WP 11 komt de derde plaggenlaag voor (Aa3), met als oudste vondst

⁹¹ Koster, 1978 & 2009

⁹² Willemse & Groenewoudt, 2012

⁹³ Heidinga, 1984; Koster, 1978 & 2009; Tolksdorf & Kaiser, 2012

⁹⁴ Uit de paardenbelasting van 1602 is bekend dat in Vilsteren meer dan 300 schapen rondliepen (Borsen, 2012). Het klooster in Sibculo (Twente) had in de Late Middeleeuwen een grote schaapskuddes (persoonlijke mededeling B. Groenewoudt).

⁹⁵ Verlinde, 1972

⁹⁶ Zie de discussie in Groenewoudt & Scholte Lubberink (2007: 57-58) en Groenewoudt e.a., 2000

⁹⁷ Spek, 2004: 965

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

protosteengoed (S 13006, V 270; circa 11e tot 13e eeuw) en als jongste vondst V 262 (S 11005) met roodbakend geglazuurd aardewerk. In de als Aa3-horizont beschouwde laag S 3005 en S 2005 is eveneens (spaarzaam) geglazuurd roodbakend aardewerk gevonden (V 74), wederom met een globale datering in de Late Middeleeuwen/vroege Nieuwe tijd.

Plaggenlaag Aa2 is een laag met aardewerk uit de Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd, samen met wat handgevoerd aardewerk. In WP 4 betreft het bijvoorbeeld laag S 4003 met grijs- en roodbakend aardewerk en een fragment Faience uit de Nieuwe tijd (V 26, V 72), en in WP 7 laag S 7003 met roodbakend versierd aardewerk, majolica en geglazuurd roodbakend aardewerk (V 21, V 71 en V 90). In WP 8 betreft het laag S 8006 met faience en zoutgeglazuurd, roodbakend aardewerk (V 117).

De bovenste laag Aa1 betreft bruingrijs of grijsbruin, zwak tot matig humeus zwak siltig zand. Het vele vondstmateriaal uit deze laag (vijftien vondstnummers) dateert wederom uit een brede periode. Het bestaat uit zowel slecht determineerbaar handgevoerd aardewerk als uit vol-middeleeuws Pingsdorfaardewerk, protosteengoed en faience alsmede industrieel witbakend aardewerk uit de Nieuwe tijd C.⁹⁸ Het moet gezien worden als de laatste fase in de plaggenbemesting op dit deel van het terrein. Dankzij de komst van kunstmest en andere meststoffen zoals guano in de tweede helft van de 19e eeuw werd deze specifieke bemestingsvorm overbodig. Een deel van deze plaggenlaag is opgenomen in de 15 tot 40 cm dikke bouwvoor.

11.2 De vindplaats

De resultaten van de opgraving worden in deze paragraaf aan de hand van de sporen en vondsten per onderscheiden periode beschreven. Er zijn aanwijzingen voor (kortstondige?) activiteiten in de Steentijd en bewoning in de IJzertijd/Romeinse tijd. De akkers uit de Middeleeuwen zijn hierboven reeds uitvoerig beschreven.

Steentijd

Verspreid in het onderzoeksgebied is bewerkt vuursteen aangetroffen. In de verspreiding van het vuursteen zijn geen clusters herkenbaar. Het meeste materiaal is afkomstig uit archeologische lagen en het plaggendek. Enkele stukken zijn aangetroffen in de C-horizont en in grondsporen. Uit de datering van het vuursteen blijkt dat zowel neolithisch materiaal (verbrand klingfragment met slijpsporen) als mesolithisch materiaal (o.a. een microlithische kern en een mogelijke A-spits) op de vindplaats voorkomt. Een haardkuil (S 217 in WP 13) dateert uit het Mesolithicum. Het is een ondiepe, ronde kuil met een donkergrijszwarte vulling. Houtskool uit deze kuil (voornamelijk afkomstig van den en eik) is door middel van een ¹⁴C-ouderdomsbepaling gedateerd in het eind van het Midden Mesolithicum (zie tabel 6: 7.730 ± 50 ¹⁴C jaar BP). Haardkuilen komen algemeen voor op mesolithische vindplaatsen die zich in de Vechtstreek vaak langs de dalrand bevinden.⁹⁹ Op de Varseneres zijn meerdere mesolithische vondsten bekend uit de literatuur en uit ARCHIS.¹⁰⁰ Ook het onderzoek op het AMK-terrein ten zuiden van de huidige onderzoekslocatie heeft aanwij-

⁹⁸ Van onder naar boven zal er een trend zichtbaar zijn dat het merendeel van het materiaal in de es steeds jonger wordt. Er kan/zal echter oud materiaal in jonge lagen voorkomen en vice versa.

⁹⁹ Van de vele tientallen mesolithische vindplaatsen zijn er maar enkele professioneel onderzocht. Verreweg het belangrijkste onderzoek heeft plaatsgevonden in Mariënberg. Tussen 1975 en 1993 vonden hier diverse opgravingscampagnes plaats op een hoge zandrug direct ten zuiden van de Vecht (Verlinde, 2005; Verlinde & Newell, 2006).

¹⁰⁰ Verlinde, 1973. Zie ook ARCHIS waarnemingen 12756 en 12758

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

zingen voor mesolithische bewoning opgeleverd in de vorm van enkele haardkuilen en vuursteen-artefacten. Ook zijn reeds eerder vondsten uit het Neolithicum gedaan. Het gaat hierbij om losse vondsten van aardewerkscherven van de Trechterbekercultuur.¹⁰¹

IJzertijd/Romeinse tijd

Het onderzoek heeft twee incomplete huisplattegronden en enkele spiekers opgeleverd (hoofdstuk 7). Deze structuren liggen met name in WP 12, WP 13 en WP 14 alsmede het gebied ten zuiden daarvan. De akkerlaag die in de top van de dekzandbodem is aangetroffen, sluit in vrijwel alle gevallen dit sporenniveau af en vormt daarmee een belangrijke chronostratigrafische (grens) laag. In paalsporen van deze structuren is aardewerk gevonden dat op typologische gronden uit de IJzertijd/Romeinse tijd dateert. Tegenstrijdig hiermee zijn de ¹⁴C-ouderdomsbepalingen, op basis waarvan deze structuren in de Bronstijd, IJzertijd en Vroege Middeleeuwen gedateerd worden (§ 7.2). Aan de zuidelijke grens van het onderzoeksgebied ligt een achtpalige spieker (structuur 1; zie figuur 15). In een paalspoor (S 65) van deze spieker zijn verbrande heidewortels (M 6) aangetroffen, die middels de ¹⁴C-dateringsmethode een datering in de Vroege Bronstijd hebben opgeleverd (zie tabel 6: 3.520 ± 35 ¹⁴C jaar BP). Verkoolde heidewortels uit een paalspoor van spieker structuur 12 (S 138, M 7) hebben een ¹⁴C-datering opgeleverd in de Late Bronstijd (zie tabel 6: 2.825 ± 35 ¹⁴C jaar BP).

Eén van de twee incompleet bewaard gebleven huisplattegronden in WP 12 (structuur 8) heeft een ¹⁴C-datering in het Midden Neolithicum (zie tabel 6: 4.950 ± 35 ¹⁴C jaar BP). Het is opvallend dat de dateringen van verkoolde heidetakjes een te oude datering geven ten opzichte van het vondstmateriaal (aardewerk) uit dezelfde structuren. Het is hierbij van belang goed in het oog te houden op welke manieren vondsten in sporen terecht kunnen komen. Vondsten die in paalkuilen worden aangetroffen, zijn in de kuil terechtgekomen doordat de kuil een oudere vondstlaag doorsnijdt (*opspit*) of doordat materiaal dat aan het oppervlak lag, bij het dichtgooien in de kuil terecht is gekomen (*zwerfvuil*). Bij diepere sporen speelt nazakking een rol: een bovenliggende vondstlaag zakt na in het spoor. Verder kan vermenging van materiaal plaatsvinden door bioturbatie (diërgangen). Vooral kleinere vondsten kunnen in diërgangen makkelijk verplaatst worden.¹⁰² In het geval van de verkoolde heidetakjes zal vermoedelijk sprake zijn van bioturbatie van klein materiaal (zwerfvuil) uit de nabije omgeving van de betreffende sporen.

Bij de aanleg van een gasleiding in 1991 is door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek een cluster spiekers opgetekend in het gebied ten oosten van deze werkputten.¹⁰³ Op kaartbijlage 2 zijn de resultaten van beide onderzoeken ten opzichte van elkaar afgebeeld. Hieruit blijkt dat op het noordelijke deel van de Varseneres in de IJzertijd/Romeinse tijd vele spiekertjes stonden met daarnaast een enkele boerderij. In de IJzertijd en Vroeg Romeinse tijd was sprake van zwerfende erven. Nederzettingen bestonden uit één of slechts enkele boerderijen die 'rondzwierven' binnen een uitgebreid akkercomplex. Spiekers komen vaak voor op nederzettingsterreinen uit de IJzertijd. Ze komen voor als bijgebouw binnen een nederzetting.

¹⁰¹ Zie onder andere Van Beek, 1970

¹⁰² Willemse & Verhelst, 2011

¹⁰³ Het betreft een niet nader uitgewerkt onderzoek bij de aanleg van een gasleiding in 1991

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Daarnaast zijn vindplaatsen bekend waar groepjes spiekers tussen de akkers stonden, zonder dat in de omgeving huizen stonden.¹⁰⁴ Ook in de Romeinse tijd en Middeleeuwen komen spiekers voor. Aangenomen wordt dat ze een overdekt platform hebben gedragen, waarop graan en hooi kon worden opgeslagen. Uit het macrobotanisch onderzoek dat door BIAAX Consult is uitgevoerd, blijkt dat in deze periode behalve gerst en pluimgierst ook emmertarwe werd verbouwd. Het voorkomen van kaf van emmertarwe duidt op een bewerking (wrijven of stampen), die meestal kort voor de maaltijdbereiding werd uitgevoerd. In de botanische monsters zijn veel verkoolde resten van heidesoorten gevonden. Verondersteld wordt dat deze wijzen op verarmde bodems rond de vindplaats, veroorzaakt door veeteelt en akkerbouw. Uit de ¹⁴C-dateringen van heidewortels uit drie monsters blijkt echter dat deze uit het Laat Neolithicum en de Vroege en Late Bronstijd dateren. Het voorkomen van deze heidewortels heeft daarom geen directe betekenis voor de reconstructie van het landschap in de IJzertijd/Romeinse tijd. Welke dieren op deze vindplaats werden gehouden, is niet bekend. In de bodem is geen botmateriaal bewaard gebleven.

Het vondstmateriaal uit deze periode betreft handgevormd aardewerk en enkele stukken geïmporteerd Romeins aardewerk. De datering op basis van de versiering die op een aantal scherven is aangebracht, geeft een ruime periode aan. Enerzijds komen aardewerktypen voor die vanaf de 7e eeuw tot in de 2e eeuw voor Chr. dateren. Daarnaast komen randtypen voor uit de (Vroeg) Romeinse tijd: 1e en 2e eeuw na Chr. Uit eerdere onderzoeken blijkt dat regelmatig aardewerk uit de IJzertijd en verspreid liggen de grondsporen op de Varseneres zijn gevonden.¹⁰⁵

Direct ten zuiden van deze vindplaats ligt een terrein van zeer hoge archeologische waarde.¹⁰⁶ Het betreft een locatie waar gedurende meerdere jaren archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden bij de aanleg van aardgastransportleidingen en de aanleg van de provinciale weg N340. Deze onderzoeken zijn in diverse publicaties behandeld.¹⁰⁷ Op deze vindplaats ligt een urnenveld uit de Late Bronstijd. Daarna heeft op dezelfde locatie bewoning plaatsgevonden in de Romeinse tijd en in de Vroege en Volle Middeleeuwen. Uit vroegere perioden dateert mesolithisch vuursteen en midden-neolithisch Trechterbekeraardewerk. De vindplaats op het noordelijke deel van de Varseneres heeft ongetwijfeld één geheel gevormd met de vindplaats op het zuidelijke deel. Binnen een groot gebied op de dekzandruggen ten noorden van de Vecht vond bewoning plaats en lagen akkers. De bewoning zal, zoals in die tijd gebruikelijk was, bestaan hebben uit één of enkele boerderijen met bijbehorende akkers. Deze erven verplaatsten zich periodiek als de akkers uitgeput raakten. Nederzettingen uit de IJzertijd en Romeinse tijd komen veel voor op de zandruggen aan weerszijden van de Vecht.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Voorbeelden van dergelijke groepjes spiekers zijn onder andere aangetroffen in Hijken, Zeijen en Peelo (Waterbolk, 2009: 125). Vooral in de Late IJzertijd en Vroeg Romeinse tijd is sprake van omvangrijke spiekerclusters. Zie o.a. Borne en Dalfsen-Gernermarke (persoonlijke mededeling drs. H.B.G. Scholte-Lubberink).

¹⁰⁵ Verlinde, 1992

¹⁰⁶ Het betreft AMK-terrein 1326: de Varseneres (catalogusnummer 42). In RAAP-rapport 2322 wordt het onderzoek van deze vindplaats nader behandeld.

¹⁰⁷ Onder andere Van Es & Verlinde, 1977; Verlinde, 1973; Van Beek, 1970

¹⁰⁸ Van Beek, 2009; Van Beek & Groenewoudt, in voorbereiding

Middeleeuwen

In de Middeleeuwen werd het noordelijke deel van de Varseneres voornamelijk gebruikt als akker-areaal. In de profielen zijn een akkerlaag en een stuifzandakkerlaag waargenomen die op basis van de stratigrafie en vondstmateriaal uit de Karolingische tijd - Volle Middeleeuwen dateren (zie § 11.1). Een spieker die in WP 12 is gevonden, dateert op basis van een ¹⁴C-datering van houtskool uit een van de sporen uit de Vroege Middeleeuwen (1.130 ± 30 BP). Deze datering is echter onzeker omdat in de sporen van deze spieker aardewerk uit de IJzertijd/Romeinse tijd is gevonden. Het vondstmateriaal uit deze periode betreft naast lokaal geproduceerd kogelpotaardewerk ook import-aardewerk uit het Duitse Rijnland. Uit de Vroege Middeleeuwen dateert Hessen-Schortens aardewerk en een enkel fragmentje Badorfaardewerk. Het kogelpotaardewerk, Pingsdorfaardewerk en proto-steengoed dateert uit de Volle Middeleeuwen.

In het westelijke deel van het meer zuidelijk gelegen monument Varseneres zijn resten van een nederzetting uit de Merovingische tijd gevonden.¹⁰⁹ Ook zijn hier laat-middeleeuwse resten aangetroffen, waaronder een boomstamput met kogelpotaardewerk.¹¹⁰ In het oostelijke deel zijn in het verleden een bootvormige middeleeuwse huisplattegrond alsmede grondsporen en vondsten uit de Late Middeleeuwen aangetroffen.¹¹¹

11.3 Evaluatie van het vooronderzoek

Tijdens het voorgaande onderzoek zijn in de boringen aanwijzingen gevonden voor een plaggen-dek met een dikte tot 1,2 m. Ter hoogte van een terrein dat als weiland staat weergegeven op de kaart van Huguenin uit de vroege 19e eeuw,¹¹² bij boringen 2377 en 2384, is geen plaggendek aangetroffen. Ook in de profielen ontbreekt het plaggendek. Mogelijk heeft hier nooit een plaggen-dek gelegen. Ook in het gebied ten zuiden van de vindplaats ontbreekt het plaggendek, vermoedelijk door de aanleg van een weg op deze plaats. In boringen 2383, 2491 t/m 2494, 2497 en 2498 komt een archeologische laag voor (geelbruin tot donkergrijsgeel, zwak siltig, matig fijn zand). Deze laag komt globaal overeen met een stuifzandakkerlaag en de onderliggende akkerlaag uit de Ottoonse tijd in WP 5, WP 11, WP 6, WP 1 en WP 7. Opmerkelijk is dat de stuifzandakkerlaag in WP 4 en WP 13 in de boringen niet is waargenomen. Nabij de boringen 2382, 2582, 2583 en 2584 bevindt zich een depressie. Deze depressie is in WP 2 aangesneden.

11.4 Gaafheid en conservering van de vindplaats

De vindplaats is afgedekt door een plaggendek met een dikte variërend van 0,4 tot 1,2 m. Hierdoor zijn de grondsporen goed bewaard gebleven. De vindplaats wordt aan de westzijde verstoord door eerder aangelegde aardgastransportleidingen. Verder zijn hier en daar recente verstoringen aanwezig in de vorm van sloten. In het noordelijke deel van de vindplaats, ter hoogte van WP 1 en WP 2, is de bodem verstoord tot 0,9 m -Mv. De grondsporen zijn goed geconserveerd. Het vondstmateriaal is sterk gefragmenteerd en matig/slecht geconserveerd. Vanwege de zandcontext en de

¹⁰⁹ Van Beek, 1973; Verlinde 1983

¹¹⁰ Verlinde, 1987

¹¹¹ Verlinde, 1973

¹¹² Versfelt & Schroor, 2005

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

lage grondwaterstand is geen onverkoold organisch materiaal aanwezig. De botanische monsters bevatten weinig zaden. Er zijn negen monsters geanalyseerd waarvan de meeste geen botanische macroresten bevatten. Van de twee monsters die geselecteerd zijn voor analyse zijn de macroresten redelijk goed geconserveerd.

waarde	criteria	scores		
		hoog	midden	laag
beleving	schoonheid	wordt niet gescoord		
	herinneringswaarde	wordt niet gescoord		
fysieke kwaliteit	gaafheid		2	
	conservering			1
inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid		2	
	informatiewaarde	3		
	ensemblewaarde	3		
	representativiteit	n.v.t.		

Tabel 20. Scoretabel waardering van de vindplaats (tabel 5 uit de KNA).

11.5 Waardering

De waardestelling is uitgevoerd conform de KNA versie 3.2. In de KNA worden de criteria genoemd voor de waardering van archeologische vindplaatsen. Men maakt hierbij onderscheid in criteria voor de belevingswaarde, de fysieke kwaliteit en de inhoudelijke kwaliteit van een vindplaats. Aan de criteria wordt een score toegekend. Deze scores, waarbij de 1, 2 en 3 staan voor 'laag', 'midden' en 'hoog', zijn weergegeven in tabel 20. Vindplaatsen worden op basis van hun fysieke kwaliteit als 'in principe behoudenswaardig' aangemerkt als de criteria gaafheid en conservering samen bovengemiddeld (vijf of zes punten) scoren. Vindplaatsen die op grond van hun fysieke kwaliteit als 'in principe behoudenswaardig' zijn aangemerkt, worden vervolgens gewaardeerd op hun inhoudelijke kwaliteit. Bij een bovengemiddelde score van zeven punten of meer wordt de vindplaats als behoudenswaardig aangemerkt. Bij vindplaatsen met een lagere inhoudelijke waardering (minder dan zeven punten) wordt nagegaan of het criterium representativiteit van toepassing is. Zo ja, dan wordt een voorstel gedaan voor een als behoudenswaardig aan te merken steekproef per criterium. De belevingswaarde is slechts van belang voor zichtbare archeologische monumenten en is derhalve voor dit onderzoek niet relevant.

De fysieke kwaliteit van de vindplaats is gemiddeld. De gaafheid is gemiddeld en de conservering is laag. De inhoudelijke kwaliteit van de vindplaats is hoog. Binnen de regio zijn meerdere vindplaatsen uit de IJzertijd/Romeinse tijd aanwezig. De vindplaats heeft een sterke samenhang met de nabijgelegen vindplaats op het zuidelijke deel van de Varseneres. De informatiewaarde en ensemblewaarde zijn daarom hoog. De zeldzaamheid is gemiddeld.

Op basis van deze bevindingen is de vindplaats behoudenswaardig. Binnen de leidingsleuf is de vindplaats voldoende onderzocht (de sporen zijn gecoupeerd en doorzocht op vondsten).

12 Conclusies en aanbevelingen

12.1 Conclusies

Het archeologische onderzoek op het noordelijke deel van de Varseneres heeft delen van twee huisplattegronden opgeleverd en negen spiekers. De huizen en spiekers dateren uit de IJzertijd-Romeinse tijd. Een van de spiekers is waarschijnlijk jonger en dateert uit de Vroege Middeleeuwen. In deze paragraaf worden de overige conclusies gegeven in de vorm van de antwoorden op de specifieke onderzoeksvragen (zie hoofdstuk 3) uit het PvE.¹¹³

1. *In welke mate is de vindplaats verstoord?*

De vindplaats is aan de westzijde verstoord door eerder aangelegde aardgastransportleidingen. Verder zijn hier en daar recente verstoringen aanwezig in de vorm van sloten. In het noordelijke deel van de vindplaats, ter hoogte van WP 1 en WP 2, is de bodem verstoord tot 0,9 m -Mv.

2. *Zijn in het plaggendek niveaus te onderscheiden (stratigrafie binnen het plaggendek)? Zo ja: zijn deze nader te dateren aan de hand van vondsten? Zijn er verschillen in datering en opbouw tussen het deel ten noorden van de N34 en ten zuiden ervan?*

Binnen het plaggendek zijn vijf niveaus onderscheiden. Aan de hand van de vondsten zijn de lagen gedateerd. De bovenste lagen (lagen Aa1 en Aa2) dateren uit de Nieuwe tijd. Daaronder liggen de lagen Aa3 en Aa4 die uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe tijd A dateren. De onderste laag van het plaggendek dateert waarschijnlijk uit de Late Middeleeuwen.

3. *Wat is de aard en datering van de archeologische laag?*

Uit de bestudering van de profielen komt naar voren dat sprake is van meerdere archeologische lagen. Onder het plaggendek is (alleen in WP 4) een laat-middeleeuwse akkerlaag aanwezig. In WP 4, WP 13, WP 6, WP 12 en WP 14 komt een stuifzandpakket voor waarop in de middeleeuwen is geakkerd. Hieronder ligt een akkerlaag uit de Ottoonse tijd, die in de top van het dekzand is gevormd.

4. *Wat is de aard, datering, diepteligging, kwaliteit en ruimtelijke verspreiding van de aangetroffen grondsporen? Laten deze zich tot structuren herleiden? Wat is de aard van die structuren?*

De aard van de sporen betreft: paalkuilen, kuilen, greppels/sloten, esgreppels en spitsporen. Het grootste deel van de grondsporen dateert uit de IJzertijd-Romeinse tijd. Daarnaast is een mesolithische haardkuil aangetroffen. Eén van de spiekers dateert mogelijk uit de Vroege Middeleeuwen. De esgreppels en spitsporen horen bij het plaggendek dat vanaf de Late Middeleeuwen over de vindplaats is aangelegd. De grondsporen liggen onder de bouwvoor,

¹¹³ Ten Anscher, 2008

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

het plaggendek en akkerlagen op een diepte variërend van 0,6 tot 1,8 m -Mv. De kwaliteit van de grondsporen is goed. Er zijn twee incomplete huisplattegronden en negen spiekers herleid uit de grondsporen.

5. *Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig, wat is de vondstdichtheid/ruimtelijke verspreiding, hoe is de conserveringstoestand en wat is de typologische datering?*

De aanwezige materiaalcategorieën zijn aardewerk, natuursteen, vuursteen, metaal, bouwmetaal, glas en bot. Een groot deel van het vondstmateriaal is aangetroffen in het plaggendek en de daaronder gelegen akkerlagen. Hierbij valt op dat in WP 4, WP 5, WP 8 en WP 11 relatief veel vondstmateriaal is aangetroffen. Vooral WP 5 heeft veel vondstmateriaal opgeleverd. De conserveringstoestand van het vondstmateriaal is matig/slecht. Het aardewerk is sterk gefragmenteerd. Er zijn geen onverkoelde organische resten bewaard gebleven. De typologische datering van het aardewerk is IJzertijd, Romeinse tijd, Vroege/Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Metaalvondsten dateren in de Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Het vuursteen dateert uit het Mesolithicum en Neolithicum.

6. *Zijn op basis van de grondsporen en het vondstmateriaal uitspraken te doen over de aard van de activiteiten, de gebruiksduur van de vindplaats en eventuele veranderingen door de tijd heen?*

In de Steentijd was (sporadisch) sprake van menselijke activiteiten. Uit het Mesolithicum dateren een haardkuil en vuursteen artefacten. Een verbrand klingfragment met slijpsporen, vermoedelijk een fragment van een geslepen vuurstenen bijl, dateert uit het Neolithicum. De aard van de activiteiten in deze perioden is onduidelijk. In de IJzertijd/Romeinse tijd was sprake van bewoning. Deze bewoning bestond uit huizen en spiekers. Uit macrobotanisch onderzoek blijkt dat in deze periode behalve gerst en pluimgierst ook emmertarwe werd verbouwd. Het voorkomen van kaf van emmertarwe duidt op een bewerking (wrijven of stampen), die meestal kort voor de maaltijdbereiding werd uitgevoerd. De akkers waren waarschijnlijk op dekzandruggen gesitueerd. Het vondstmateriaal bestaat voor een groot deel uit sterk gefragmenteerd handgevormd aardewerk uit de IJzertijd-Romeinse tijd. Dit wordt beschouwd als nederzettingsafval. Vervolgens is sprake van akkers vanaf de Ottoonse tijd. Vanaf de Late Middeleeuwen werden de akkers opgehoogd en ontstond een dik plaggendek. Uit de akkerlagen en het plaggendek is veel vondstmateriaal verzameld, vooral aardewerk uit de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd.

7. *Is sprake van een behoudenswaardige vindplaats?*

De vindplaats, dat wil zeggen de resterende delen buiten het gastleidingtracé, wordt als behoudenswaardig beschouwd.

12.2 Aanbevelingen

Het onderzoek heeft aanwijzingen opgeleverd voor de aanwezigheid van waardevolle archeologische resten in het onderzoeksgebied. Derhalve zijn voor de inrichting van de werkstraat de volgende beperkende maatregelen aanbevolen.

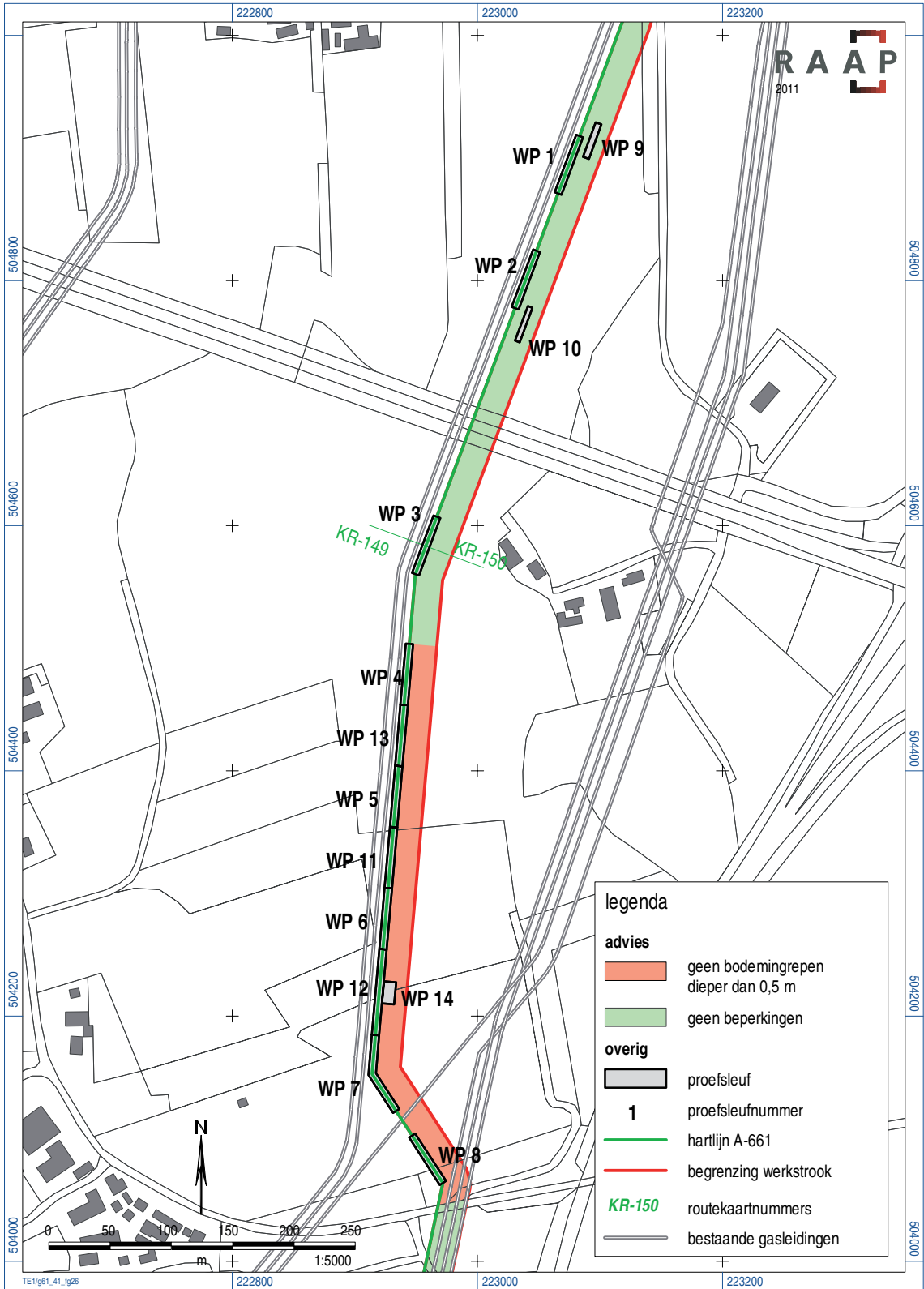
RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Ten noorden van de N34 kan de werkstrook zonder bezwaar worden aangelegd. In het gebied ten zuiden van de N34 zijn de resten van een vindplaats uit de IJzertijd/Romeinse tijd aangetroffen. Deze zijn afgedekt door een plaggendeck, waarvan de basis tussen 0,3 en 1 m -Mv ligt. Het gebied waar het sporenniveau binnen de werkstrook dicht onder het maaiveld ligt, is reeds onderzocht. Om te voorkomen dat de vindplaats in de oostelijke werkstrook verloren gaat, dienen hier geen bodemingrepen (het verwijderen van de bouwvoor, spitten en/of vrezes) dieper dan 0,5 m -Mv plaats te vinden. Indien aan bovenstaande voorwaarden wordt voldaan, wordt de vindplaats niet bedreigd en is vervolgonderzoek niet nodig. Op basis van het uitgevoerde onderzoek kan het gebied waarvoor deze maatregelen gelden, worden ingeperkt tot het gebied ten zuiden van de N34, vanaf WP 4 tot aan de Varsenerweg. In het overige deel van het plangebied zijn beschermende maatregelen niet nodig (figuur 26).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

Figuur 26. Aanbevelingen ten aanzien van de inrichting van de werkstraat .

Literatuur

- Alterra**, 2008. *Geomorfologische Kaart van Nederland, schaal 1:50.000*. Alterra, Wageningen.
- Anderberg, A.-L.**, 1994. *Atlas of Seeds and Small Fruits of Northwest-European Plant Species, Part 4: Resedaceae-Umbelliferae*. Swedish Museum of Natural History, Stockholm.
- Anscher, T.J., ten**, 2008. Programma van Eisen: Aardgastransportleidingtracés Scheemda-Ommen (A-661), KR-149/150, catalogusnummer 41, gemeente Ommen; inventariserend veldonderzoek proefsleuven. *RAAP-PvE* 543. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Bakker, H. de & J. Schelling**, 1966. *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland*. Pudoc, Wageningen.
- Balen, R.T. van, R.F. Houtgast & S.A.P.L. Cloetingh**, 2005. Neotectonics of The Netherlands: a review. *Quaternary Science Reviews* 24: 439-454.
- Beek, J.L.**, 2007. Aardgastransportleidingtracé Midwolda-Ommen (A-661 en A-671); archeologisch vooronderzoek: een bureaustudie ten behoeve van de MER-procedure. *RAAP-rapport* 1377. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Beek, J.L. van, B.I. van Hoof & J.E.A. Jans**, 2008. Aardgastransportleidingtracés Scheemda-Ommen (A-661); archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek. *RAAP-rapport* 1653. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Beek, R. van**, 1965. Nieuwe sporen van een Frankische nederzetting in Salland. *Westerheem* 14: 152-158.
- Beek, R. van**, 1970. TRB en andere neolithische vindplaatsen langs de Overijsselse Vecht. *Westerheem* 19: 76-100.
- Beek, R. van**, 1973. Tussen Dagobert en Karel Martel: Merovingisch aardewerk uit Varsen. *Westerheem* 22: 19-28.
- Beek, R. van**, 2009. *Reliëf in Tijd en Ruimte. Interdisciplinair onderzoek naar bewoning en landschap van Oost-Nederland tussen Vroege Prehistorie en Middeleeuwen*. Proefschrift Wageningen Universiteit, Wageningen.
- Beek, R. van & B. Groenewoudt**, 2013. An Odyssey along the River Vecht in the Dutch-German border area. A Regional Analysis of Roman-period Sites in Germania Magna. *Germania* 2013.
- Bente, D.**, zonder jaar. *Het aardewerk van de voormalige havezate de Hagmolen: een zestiende-eeuws vondstcomplex uit Twente*. Ongepubliceerde doctoraalscriptie, Instituut voor Prae- en Protohistorische archeologie, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.
- Berendsen, H.J.A.**, 2000. *Landschappelijk Nederland. Fysische geografie van Nederland*. Van Gorcum, Assen.
- Berggren, G.**, 1969. *Atlas of Seeds and Small Fruits of Northwest-European Plant Species, Part 2: Cyperaceae*. Swedish Natural Science Research Council, Stockholm.
- Berggren, G.**, 1981. *Atlas of Seeds and Small Fruits of Northwest-European Plant Species, Part 3: Salicaceae-Cruciferae*. Swedish Museum of Natural History, Stockholm.
- Borsen, O.**, 2012. *landschapsopbouw en landgebruik van de groenlanden langs de middenloop van de Overijsselse Vecht tussen 1800 en 1850*. Masterscriptie landschapsgeschiedenis, Groningen.
- Bronk Ramsey, C.**, 2010. *OxCal v.4.1.5 software*. Oxford University, Oxford.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

- Bullock, P., N. Federoff, A. Jongerius, G.J. Stoops & T. Turstina**, 1985. *Handbook for thin section description*. Wolverhampton.
- Castel, I.L.Y.**, 1991. *Late Holocene eolian drift sands in Drenthe (The Netherlands)*. PhD thesis, Universiteit van Utrecht, Utrecht.
- Courty, M.A., P. Goldberg & R. Macphail**, 1989. *Soils and micromorphology in archaeology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Doesburg, J. van, M. de Boer, J. Deeben, B.J. Groenewoudt & T. de Groot (red.)**, 2007. Essen in zicht: essen en plaggendecken in Nederland: onderzoek en beleid. *Nederlandse Archeologische Rapporten (NAR)* 34. Amersfoort.
- Es, W.A. van & A.D. Verlinde**, 1977. Overijssel in Roman and Early Medieval Times. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 27: 7-90.
- Exaltus, R.P.**, 1992. *Voeten in de aarde. een micromorfologische ontleding van neolithische vondstlagen uit Noord- en Zuid-Holland*. Afstudeerscriptie Rijksuniversiteit Leiden, Leiden.
- Fontijn, D.**, 1996. Aardewerk uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd. In: H. Demodé & M. Groothedde (red); *Leesten en Eme. Archeologisch en historisch onderzoek naar verdwenen buurschappen bij Zutphen* (pag. 57-65). Stichting Archeologie IJssel/Vechtstreek, Kampen.
- Fowler, P.**, 2002. *Farming in the First Millenium AD. British agriculture between Julius Caesar and William the Conqueror*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gans, W. de & E. Duin**, 2010. Steenzout, oppervlaktevormen en landijs. *Grondboor & Hamer* 4/5: 120-126.
- Gerrets, D.A., M. Opbroek & G.L. Williams**, 2012. Onvoltooid verleden: Sporen van meer dan 10.000 jaar menselijke activiteiten langs de Regge bij Nijverdal. *ADC-monografie 13/ADC-rapport* 2800. ADC Archeoprojecten, Amersfoort.
- Groenewoudt, B.J. & H.B.G. Scholte Lubberink**, 2007. Essen en plaggendecken in Oost Nederland vanuit een archeologisch perspectief. In: J. van Doesburg, M. de Boer, J. Deeben, B.J. Groenewoudt, & T. de Groot (red.); Essen in zicht: essen en plaggendecken in Nederland: onderzoek en beleid. *Nederlandse Archeologische Rapporten (NAR)* 34. Amersfoort.
- Groenewoudt, B.J., J.H.C. Deeben & H.M. van der Velde**, 2000. Raalte-Jonge Raan 1998: De afronding van de opgraving en het esdekonderzoek. *Rapportages Archeologische Monumentenzorg (RAM)* 73. Amersfoort.
- Groenman-van Waateringe, W. & M. Robinson (red)**, 1988. Man-made soils. *BAR International Series* 410/ *Symposia of the Association for Environmental Archaeology* 6.
- Haaster, H. van**, 2009. Archeobotanisch onderzoek op de vindplaats Hattemerbroek-Zuid (bedrijventerrein), deelrapport palynologie. *BIAXiaal* 410. BIAX Consult, Zaandam.
- Heidinga, H.A.**, 1984. *De Veluwe in de Vroege Middeleeuwen. Aspecten van de nederzittingsarcheologie van Kootwijk en zijn burenen*. Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.
- Hielkema, J.B.**, in voorbereiding. Sporen op de Varseneres, aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 42, gemeente Ommen; archeologisch onderzoek: een opgraving. *RAAP-rapport* 2322. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Huisink, M.**, 1998. *Changing River styles in response to climate change: Examples from the Maas and Vecht during the Weichselian Pleni - and Lateglacial*. Academisch Proefschrift, Vrije Universiteit, Amsterdam.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

- Jongerijs, A. & G. Heintzberger**, 1975. Methods in soil micromorphology; a technique for the preparation of large thin sections. *Soil survey papers* 10. Soil Survey Institute, Wageningen.
- Kars, H.**, 1980. Early-Medieval Dorestad3 an Archaeo-Petrological Study. Part 1: General Introduction. The Tephrite Querns. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 30. Amersfoort.
- Kars, H.**, 1983. Het maalsteenproductiecentrum bij Mayen in de Eifel. *Grondboor en Hamer* 37(3/4): 10-120. Oldenzaal.
- Kars, E.A.K.**, 2002. Natuursteen. In: E.E.B. Bulten, F.J.G. van der Heijden & T. Hamburg (red.); Emmeloord, Prehistorische viswieren en fuiken. *ADC Rapport* 140. Archeologisch Diensten Centrum, Bunschoten.
- Kars, E.A.K.**, 2003. Natuursteen. In: H.M. van der Velde e.a. (red.); Archeologisch onderzoek langs de snelweg. Opgravingen in het kader van de aanleg van de Rijksweg 37: Het Hoolingerveld bij Knooppunt Holsloot. *ADC Rapport* 156. Archeologisch Diensten Centrum, Bunschoten.
- Koch, U.**, 1984. Der runde Berg bei Urach V: Die metallfunde der frühgeschichtlichen Perioden aus den Plangrabungen 1967-1981. *Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Kommission für Alamannische Altertumskunde, Schriften* 10. Heidelberg.
- Kooistra, M.J. & M.M. Pulleman**, 2007. Soil Organisms and Soil organic Matter. In: G. Stoops e.a. (red.); *Micromorphological features of soils and regoliths*. Elsevier Science, Amsterdam.
- Koster, E.A, I.I.Y. Castel & R.L. Nap**, 1993. Genesis and sedimentary structures of late Holocene aeolian drift sands in Northwest Europe. In: K. Pye (red.); The dynamics and environmental context of aeolian sedimentary systems. *Geological Society Special Publication* 72: 247-267. Geological Society Publishing House, London.
- Koster, E.A.**, 1978. De stuifzanden van de Veluwe: een fysisch-geografische studie. *Publicaties van het fysisch geografisch en bodemkundig laboratorium van de Universiteit van Amsterdam* 27. Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.
- Koster, E.A.**, 2009. The 'European Aeolian Sand Belt': Geoconservation of Drift Sand Landscapes. *Geoheritage* 1, 93-110.
- Meijden, R. van der**, 2005. *Heukels' flora van Nederland*. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff & Th. E. Wong (red.)**, 2003. *De ondergrond van Nederland*. Wolters-Noordhoff/Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, Groningen/Utrecht.
- Neefjes, J., O. Brinkkemper & L. Jehee (red.)**, 2011. *Cultuurhistorische Atlas van de Vecht. Nederlands grootste kleine rivier*. Provincie Overijssel/Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/ WBooks, Zwolle.
- Niekus, M.J.L.Th.**, 2006. A geographically referenced 14C-database for the Mesolithic. *Palaeohistoria* 47/48: 41-99.
- Pietersen, F.**, 1978. *Munten van de stad Utrecht*. Centraal Museum, Utrecht.
- Rappol, M. (red.)**, 1992. *In de bodem van Drenthe. Geologische gids met excursies*. Lingue Terrae, Amsterdam.
- Reimer, P.J. e.a.**, 2009. IntCal09 and Marine09 radiocarbon age calibration curves, 0-50,000 years cal BP. *Radiocarbon* 51(4): 1111-1150.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

- Reijnen, R.W.**, 2008. Een munt van bisschop Hendrik II van Beieren (1524-1528). In: M.C. Diepeveen (red.); Archeologisch onderzoek aan de Schependomlaan te Nijmegen. *Archeologische Berichten Nijmegen - Briefrapport 25*: 8-9.
- Schaminée, J.H.J. e.a.**, 1995-1999. *De vegetatie van Nederland* (vijf delen). Alterra, Wageningen.
- Schokker, J., F.D. de Lang, H.J.T. Weerts, C. den Otter & S. Passchier**, 2005. *Beschrijving lithostratigrafische eenheid: de Formatie van Boxtel*. TNO-NITG, Utrecht.
- Schweingruber, F.H.**, 1982. *Mikroskopische Holzanalyse*. Eidgenössische Anstalt für das forstliche Versuchswesen, Birmensdorf.
- Spek, Th.**, 2004. *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie*. Dissertatie, Wageningen.
- Staring Centrum**, 1989. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Blad 22 West Coevorden*. Staring Centrum, Wageningen.
- Taayke, E.**, 1996. *Die Einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n.Chr.* Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, Heerhugowaard.
- Tolksdorf, J.F. & K. Kaiser**, 2012. Holocene aeolian dynamics in the European sand-belt as indicated by geochronological data. *Boreas* 41(3): 408-421.
- Velde, H.M. van der**, 2011. *Germanen op de Borchert. Een oude opgraving in Denekamp opnieuw belicht*. ADC RoelBrandt Stichting, Amersfoort.
- Verhoeven, A.A.A.**, 1998. Middeleeuws gebruiksaardewerk in Nederland (8ste-13de eeuw). *Amsterdam Archaeological studies (AAS)* 3. Amsterdam.
- Verlinde, A.D. & M. Erdrich**, 2006. Het Germaanse grafveld te Deventer-Colmschate, opgraving 1984. In: B.J. Groenewoudt, R.M. van Heeringen & G.H. Scheepstra (red.); Het zandeilandenrijk van Overijssel: bundel verschenen ter gelegenheid van de pensionering van A.D. Verlinde als archeoloog in, voor en van Overijssel. *Nederlandse Archeologische Rapporten (NAR)* 22. Amersfoort.
- Verlinde, A.D. & R.R. Newell**, 2006. A Multi-component Complex of Mesolithic Settlements with Late Mesolithic Grave Pits at Marienberg in Overijssel. In: B.J. Groenewoudt, R.M. van Heeringen & G.H. Scheepstra (red.); Het zandeilandenrijk van Overijssel. Bundel verschenen ter gelegenheid van de pensionering van A.D. Verlinde als archeoloog in, voor en van Overijssel. *Nederlandse Archeologische Rapporten (NAR)* 22: 83-270.
- Verlinde, A.D.**, 1972. Ommen, Archeologisch Nieuws. *Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond (NKNOB)* 11: 128.
- Verlinde, A.D.**, 1973. Varsen, gem. Ommen (Ov.) Urneveld Late Bronstijd, Nederzettingssporen uit IJzertijd, Romeinse IJzertijd en Late Middeleeuwen. *ROB Jaarverslag* 1971: 12. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Verlinde, A.D.**, 1983. Ommen. *ROB Jaarverslag* 1981: 104. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Verlinde A.D.**, 1987. Varsen, gem. Ommen. *ROB Jaarverslag* 1986: 104. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Verlinde, A.D.**, 1992. Ommen, Varsen. Urneveld Late Bronstijd, nederzetting Romeinse tijd. In: D. Hallewas e.a. (red.); *ROB Jaarverslag* 1991: 72. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

- Verlinde, A.D.**, 2005. Mesolithicum langs de Overijsselse Vecht. Kampplaatsen en grafkuilen bij Mariëberg. In: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van den Broeke, H. Fokkens & A. van Gijn (red.); *Nederland in de prehistorie* (pag. 179-182). Uitgeverij Bert Bakker Amsterdam.
- Versfelt, H.J.**, 2003. *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland*. Heveskes uitgevers, Groningen.
- Versfelt, H.J. & M. Schroor**, 2005. *De atlas van Huguenin: militair-topografische kaarten van Noord-Nederland 1819-1829*. Heveskes uitgevers, Groningen/Veendam.
- Vries, G.E. de & H.T. Waterbolk**, 2005. *200 jaar Veenkoloniën van Borger en Odoorn*. Stichting 400 jaar Veenkoloniën/Profiel Uitgeverij, Bedum.
- Waterbolk, H.T.**, 2009. Getimmerd verleden. Sporen van voor- en vroeghistorische houtbouw op de zand- en kleigronden tussen Eems en IJssel. *Groninger Archaeological Studies* 8 (i.e. volume 10). Universiteit Groningen/ARC bv, Groningen.
- Weeda, E.J. e.a.**, 1985-1994. *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties* (vijf delen). IVN, Deventer.
- Wijngaarden-Bakker, L. van & O. Brinkkemper**, 2005. Het veelzijdig boerenbedrijf. De voedselproductie in de metaaltijden. In: L.P. Louwe-Kooijmans e.a. (red.); *Nederland in de prehistorie* (pag. 491-512). Bert Bakker, Amsterdam.
- Willemse, N.W. & E.M.P. Verhelst**, 2011. Hersenkrakers: zwerfvuil, opspit, nazakking en intrusie. In fysische Geografie in hapklare woorden. *RAAP-Samenraapsel* 1. Interne publicatie RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Willemse, N.W. & B.J. Groenewoudt** 2012. Resilience of Meta-Stable Landscapes? The non-linear response of Late Glacial Aeolian landforms to prehistoric reclamation along Dutch river valleys. *eTopoi - Journal for ancient studies special volume* 3: 245-255.
- Willemse, N.W.**, 2011. Ontstaan van het Vechtdal. In J. Neefjes, O. Brinkkemper & L. Jehee (red.); *Cultuurhistorische Atlas van de Vecht. Nederlands grootste kleine rivier*. Provincie Overijssel/Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed/WBooks, Zwolle.
- Wolfert, H.P., G.J. Maas & G.H.P. Dirks**, 1996. Het meandergedrag van de Overijsselse Vecht; historische morfodynamiek en kansrijkdom voor natuurontwikkeling. *SC-DLO rapport* 408. Staring Centrum - Dienst Landbouwkundig Onderzoek, Wageningen.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Gebruikte afkortingen

AMK	Archeologische Monumenten Kaart
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
BP	Before present (voor 1950; zie verklarende woordenlijst)
EGM	Exaltus Ground and Man
GPS	Global Positioning System
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
M	monster
-Mv	beneden maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil
PvE	Programma van Eisen
S	spoor
SIKB	Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer
V	vondst
WP	werkput

Verklarende woordenlijst

antropogeen

Ten gevolge van menselijk handelen (door mensen gemaakt/veroorzaakt).

artefact

Alle door de mens gemaakte of gebruikte voorwerpen.

bioturbatie

Verstoring van bodemlagen door dieren (graven, woelen, eten).

BP

Before Present, gebruikt voor ouderdomsbepalingen op grond van het meten van de hoeveelheid radio-actieve koolstof in organisch materiaal (de C14- of ¹⁴C-methode) worden gewoonlijk opgegeven in jaren voor heden (=1950); jaarringen-onderzoek heeft vastgesteld dat deze dateringen af kunnen wijken van de werkelijke ouderdom.

¹⁴C-datering

(Ook wel C14- of C¹⁴-datering.) Bepaling van gehalte aan radio-actieve koolstof ¹⁴C van organisch materiaal (hout, houtskool, veen, schelpen e.d.) waaruit de ¹⁴C-ouderdom kan worden afgeleid. Deze ouderdom wordt opgegeven in jaren vóór 1950 na Chr. (jaren BP) met daaraan toegevoegd de aan de meting verbonden mogelijke afwijking (standaarddeviatie).

dekzand

Fijnzandige afzettingen die onder periglaciale omstandigheden voornamelijk door windwerking ontstaan zijn; de dekzanden van het Weichselien vormen in grote delen van Nederland een 'dek'.

E-horizont

Uitspoelingslaag van een podzol.

enkeerdgronden

Dikke eerdgrond (= laag met donkere, min of meer rulle grond, met organische en anorganische bestanddelen) ontwikkeld op zandgrond onder invloed van de mens; ook wel essen genoemd.

es

Oud bouwland, door eeuwenlange bemesting opgehoogd en dat daardoor een relatief hoge ligging en een humeuze bodem (enkeerdgrond) heeft.

genese

Wording, ontstaan.

geomorfologie

Verklarende beschrijving van de vormen van de aardoppervlakte in verband met de wijze van hun ontstaan.

glaciaal

A) IJstijd: koude periode uit het Pleistoceen; b) betrekking hebbende op het landijs.

grondmorene

Het door het landijs aangevoerde en na afsmelten achtergebleven mengsel van leem, zand en stenen. De afzetting wordt vaak aangeduid als keileem.

grondsporen

Sporen van menselijke werkzaamheden in het verleden (kuilen, greppels, paalgaten), herkenbaar als verkleuringen en verstoringen van de bodemstructuur.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

horizont

Een bodemlaag waarin zich bepaalde bodemkundige processen afspelen.

hutkom

Kuil die werd gegraven om er een hut overheen te bouwen (hut met in de bodem ingegraven vloer).

keileem

Grondsoort bestaande uit een mengsel van leem, zand, grind en stenen (in het spraakgebruik gekoppeld aan het begrip *grondmorene*).

meander

Min of meer regelmatige lusvormige rivierbocht (**meanderen** = zich bochtig door het landschap slingeren).

meiler

Kuil voor het maken van houtskool.

paleobotanie

Wetenschap die zich bezighoudt met de bestudering van fossiele planten en plantengemeenschappen.

periglaciaal

Heeft betrekking op de stroken rondom het door landijs bedekte gebied, op het daarop heersende klimaat en op kenmerkende verschijnselen in dit gebied.

podzol

Bodem met een uitspoelingslaag (E-horizont) en een inspoelingslaag (B-horizont). Het proces van het uitloggen van de E-horizont en de vorming van een B-horizont door inspoeling van amorfe humus en ijzer wordt podzolering genoemd.

sediment

Afzetting gevormd door het bijeenbrengen van losse gesteentefragmentjes (zoals zand of klei) en eventueel delen van organismen.

silt

Gronddeeltjes ter grootte van 2 tot 50 µm.

spieker

Op palen geplaatst opslaghuisje voor granen.

stratigrafie

Opeenvolging van lagen.

stuifzanden

Eolische (wind-)afzetting in de vorm van vrij steile duinen welke door verstuiving van dekzand is ontstaan onder invloed van vernietigen van de vegetatie door de mens.

stuwwal (bekken)

Door de druk van het landijs in het Saalien opgedrukte rug van scheefgestelde preglaciale sedimenten.

textuur

Innerlijke structuur; bodemtextuur: de innerlijke structuur is bepaald door de grootte en de vorm van de samenstellende deeltjes.

vindplaats

Plaats waar archeologisch materiaal is verzameld of te verzamelen is.

Overzicht van figuren, tabellen en (losse kaart-)bijlagen

- Figuur 1.** Overzicht aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661) met de globale ligging van het onderzoeksgebied (rode ster); inzet: overzicht projecten Noord-Zuid Route Gasunie.
- Figuur 2.** Ligging van het onderzoeksgebied Varsen - Varseneres-Noord (rood gearceerd), het aardgastransportleidingtracé (groene lijn), de begrenzing van de werkstrook (rode lijn) en reeds bekende archeologische informatie: AMK-terreinen (blauwe arcering) en ARCHIS-waarnemingen (rode driehoeken).
- Figuur 3.** Ligging werkputten en resultaten vooronderzoek.
- Figuur 4.** Om vondstmateriaal uit het esdek te verzamelen, is gebruik gemaakt van een zeefmachine van het type Warrior 1400.
- Figuur 5a.** Geomorfogenetische kaart van het gebied rondom aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661) met de globale ligging van het onderzoeksgebied (rode ster).
- Figuur 5b.** Geologische doorsnede (noord-zuid) door het Oerstroombdal van de Overijsselse Vecht tussen de Holtberg, Ommen-Arrien en de Besthmenerberg. De doorsnede is slechts enkele kilometers stroomopwaarts gesitueerd en toont de diepteligging en verbreiding van afzettingen uit verschillende perioden. De rode pijl geeft globaal de landschappelijke ligging weer van de catalogusnummers 41 en 42.
- Figuur 6.** Landschappelijke situatie met de ligging van de werkputten (zwart: catalogusnummer 41: WP 1 t/m WP 14; blauw: catalogusnummer 42: WP 1) op uitsneden van (a:) de topografische kaart van Nederland; (b:) het AHN (bron: www.ahn.nl); en (c:) de geomorfogenetische kaart van de Vecht (bron: Wolfert e.a., 1996).
- Figuur 7.** Het oostprofiel van WP 6.
- Figuur 8.** Samengesteld lithogenetisch profiel van de gedocumenteerde oostelijke profielwand in WP 4 t/m WP 8 (catalogusnummer 41) op basis de laaginterpretatie (profielen met verticale schaaloverdrijving). Rechtsonder is het lithogenetische westprofiel voor catalogusnummer 42 (direct zuidelijk van WP 8, zie figuur 6a) op dezelfde wijze als noord-zuid profiel (dus gespiegeld) weergegeven.
- Figuur 9.** De noordelijk putrand van WP4 met een lage veldpodzolbodem/beekeerdgrond en een moerige Ah-horizont.
- Figuur 10.** De gasleidingsleuf over de Varseneres in 1971. Laag a is een fossiele akkerlaag in stuifzand die door middel van een ¹⁴C-oudersomsbepaling is gedateerd in de Vroege IJzertijd (cal. ¹⁴C: 740-415 voor Chr.). De bleke laag daaronder is eveneens stuifzand en dateert uit de Late Bronstijd (cal. ¹⁴C: 1016-922 voor Chr.). Laag b betreft de grootste accumulatie van stuifzand; deze is archeologisch gedateerd in de Midden-Late IJzertijd (circa 500 voor Chr. tot 0) en wordt afgesloten door een akkerlaag (laag c) uit de Romeinse tijd, waarna een volgende stuifzandfase te herkennen is die wordt afgesloten door een cultuurlaag (bron: Verlinde, 1972).

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

- Figuur 11.** Overzicht van de structuren 7, 8, 9 en 13 in WP 12 en WP 14.
- Figuur 12.** Huisplattegrond structuur 8 (plattegrond: schaal 1:200; doorsneden: schaal 1:100).
- Figuur 13.** Huisplattegrond structuur 13 (plattegrond: schaal 1:200; doorsneden: schaal 1:100).
- Figuur 14a.** Spiekers (plattegrond: schaal 1:200; doorsneden: schaal 1:100); zie figuur 14b voor de legenda.
- Figuur 14b.** Spiekers (plattegrond: schaal 1:200; doorsneden: schaal 1:100).
- Figuur 15.** De gecoupeerde paalkuilen van een achtpalige spieker (structuur 1) in het vlak.
- Figuur 16.** De structuren 4 en 5 in WP 7.
- Figuur 17.** Kuil S 168 in WP 11.
- Figuur 18.** Esgreppels (S 74) in WP 8.
- Figuur 19.** Spitsporen op het vlak van WP 7.
- Figuur 20.** Handgevormd aardewerk. Legenda: a = randscherven versierd met vingertopindrukken op de rand (1 = V 116I; 2 = V 116III; 3 = V 134; 4 = V 195); b = randscherven versierd met vingertopindrukken aan de buitenrand (5 = V 138; 6 = V 190); c = wand-scherven met nagelindrukken of vingerindrukken (7 = V 116III; 8 = V 171II).
- Figuur 21.** Spinklos van aardewerk, diameter 3 cm (V 157).
- Figuur 22.** Loden voet met drie tenen, waarschijnlijk van een kookpot op drie poten, breedte circa 4,5 cm (V 67).
- Figuur 23.** Röntgenfoto van een fragment van een ijzeren zaagblad (V 269), lengte circa 3 cm (foto: Restaura).
- Figuur 24.** Resultaten bodemmicromorfologisch onderzoek M1.
- Figuur 25.** Resultaten bodemmicromorfologisch onderzoek M2.
- Figuur 26.** Aanbevelingen ten aanzien van de inrichting van de werkstraat .
- Tabel 1.** Geologische en archeologische tijdschaal.
- Tabel 2.** Afmetingen van de werkputten.
- Tabel 3.** Overzicht van de monsters.
- Tabel 4a.** Laaginterpretatie van de werkputten in G61-41.
- Tabel 4b.** Laagdateringen (*terminus post quem*) en stratigrafie voor G61-41 (legenda: vet = lagen/sporen met vondstmateriaal; vet+cursief = ¹⁴C-gedateerde sporen).
- Tabel 5.** Sporen: aantallen per interpretatie.
- Tabel 6.** Overzicht van de resultaten van de ¹⁴C-dateringen. Alle ingestuurde resten zijn verkoold (legenda: hk = houtskool).
- Tabel 7.** Afmetingen van de paalkuilen van structuur 8.
- Tabel 8.** Omschrijving van de paalkuilen van structuur 13.
- Tabel 9.** Vondsten uit de paalkuilen van twee huisplattegronden (structuur 8 en 13).
- Tabel 10.** Afmetingen van de spiekers.
- Tabel 11.** Overzicht van de kuilen.
- Tabel 12.** Vondsten: aantal en gewicht per materiaalcategorie
- Tabel 13.** Versiering op handgevormd aardewerk.
- Tabel 14.** Gesteentesoort: aantal en gewicht.
- Tabel 15.** Metaal.
- Tabel 16.** Gegevens van de geanalyseerde macrorestenmonsters.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

- Tabel 17.** Gegevens van de geanalyseerde houtskoolmonsters
- Tabel 18.** Beknopt overzicht van de resultaten van de ¹⁴C-dateringen. Alle ingestuurde resten zijn verkoold (legenda: hk = houtskool).
- Tabel 19.** Resultaten van de analyse van de macroresten; alle resten zijn verkoold.
- Tabel 20.** Scoretabel waardering van de vindplaats (tabel 5 uit de KNA).

- Bijlage 1.** Sporenlijst.
- Bijlage 2.** Structurenlijst.
- Bijlage 3.** Vondstenlijst.
- Bijlage 4.** Determinatie van het aardewerk.
- Bijlage 5.** Determinatie van het vuursteen.
- Bijlage 6.** Resultaten macrorestenwaardering.
- Bijlage 7.** Resultaten houtskoolbepaling.
- Bijlage 8.** Rapport ¹⁴C-dateringen.

- Kaartbijlage 1.** Alle sporenkaart.
- Kaartbijlage 2.** Overzicht structuren.
- Kaartbijlage 3.** Profielen.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

Bijlage 1: Sporenlijst

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Legenda

textuur	
Zs1	zand, zwak siltig
Zs2	zand, matig siltig
bijmenging	
h1	zwak humeus
h2	matig humeus
laaginterpretatie	
BK	beekafzetting
GE	geulafzetting
Eb	begraven E-horizont
AB	afgedekte A-horizont
Aa	A-horizont bestaand uit opgebracht pakket
Ap	regelmatig geploegde A-horizont
B	B-horizont
BC	BC-horizont
C	C-horizont
Fe/Mn	ijzer/mangaan
FE1	enkele ijzervlekken
FE2	veel ijzervlekken
FE9	ijzerconcreties
FM2	veel ijzer en mangaanvlekken
MN2	veel mangaanvlekken

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
1	1	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h2	donkergrijs	bruingeel	-	10	FE1	3	boomval
2	1	102	natuurlijke verstoring	0	Zs1	-	grijs	donkergrijs	-	65	FE1	0	boomval
2	1	102	natuurlijke verstoring	1	Zs1	-	lichtgrijs	lichtbruin	-	65	-	0	-
3	2	1	greppel	0	Zs1	h2	grijs	donkerbruingrijs	-	12	-	0	esgreppels
4	2	1	sloot	0	Zs2	h2	donkerbruingrijs	grijs	BK	0	-	0	beekafzetting met plantenresten
4	2	1	sloot	1	Vkm	-	bruin	-	GE	0	-	0	mineraalalarm bosveen, verlanding
4	2	1	sloot	2	Zs2	h2	donkergrijs	-	GE	0	-	2	mineraalalarm bosveen, verlanding
5	2	1	natuurlijke laag	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	grijs	-	0	-	0	-
6	2	102	sloot	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	geelbruin	-	43	-	0	sloot?
7	2	1	plantaardige verstoring	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	-	-	24	-	0	-
8	9	1	plantaardige verstoring	0	Zs1	h2	donkerbruin	grijs	-	8	-	0	boomval
8	9	1	plantaardige verstoring	1	Zs1	h1	bruin	-	-	8	-	0	-
9	10	1	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	lichtgrijs	-	Eb	110	-	0	met veel kevergangen
9	10	1	natuurlijke laag	1	Zs1	h1	donkergrijs	-	-	110	-	0	natuurlijke verstoring, boomval?
9	10	1	natuurlijke laag	2	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	110	-	0	natuurlijke verstoring, bodemvor- ming na boomval?
9	10	1	natuurlijke laag	3	Zs1	h1	bruingrijs	-	AB	110	-	0	-
9	10	1	natuurlijke laag	4	Zs1	-	lichtgroengrijs	-	Eb	110	-	0	natuurlijke verstoringen
9	10	1	natuurlijke laag	5	Zs1	-	donkerbruin	-	-	110	-	0	natuurlijke verstoringen
9	10	1	natuurlijke laag	6	Zs1	hb1	lichtgrijs	-	-	110	-	0	lemig
9	10	1	natuurlijke laag	7	Zs1	h2	donkerbruin	-	-	110	-	0	gelaagd
9	10	1	natuurlijke laag	8	Zs1	-	lichtwitgrijs	-	-	110	-	0	natuurlijke verstoringen, gelaagd
10	3	1	greppel	0	Zs1	-	bruin	-	-	30	FE1	0	-
11	3	1	kuil	0	Zs1	-	grijsbruin	geel	-	30	FE1	0	redelijk rec

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlekt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
12	3	1	greppel	0	Zs1	h2	donkergrijs	-	-	0	FE1	0	esgreppels
13	3	1	greppel	0	Zs1	-	donkerbruingrijs	bruin	-	0	FE1	0	-
14	4	1	kuil	0	Zs1	-	grijs	-	-	18	-	2	-
15	4	1	kuil	0	Zs1	-	donkergrijs	-	-	26	-	3	-
15	4	1	kuil	1	Zs1	-	grijsbruin	-	-	26	-	1	-
16	4	1	kuil	0	Zs1	-	donkergrijsbruin	-	-	8	-	0	-
17	4	1	greppel	0	Zs1	-	grijsbruin	-	-	34	-	0	-
18	4	1	paalkuil	0	Zs1	-	grijsbruin	-	-	2	-	0	paalkuil?
19	4	1	onbekend	0	Zs1	-	grijsbruin	-	-	0	-	0	-
20	4	1	paalkuil	0	Zs1	-	grijsbruin	-	-	6	-	0	paalkuil?
21	4	1	onbekend	0	Zs1	-	grijsbruin	-	-	0	-	0	-
22	4	1	greppel	0	Zs1	-	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
23	4	1	paalkuil	0	Zs1	-	donkergrijs	-	-	4	-	0	-
24	4	1	kuil	0	Zs1	-	donkergrijs	-	-	22	-	0	-
25	4	1	spitspoor	0	Zs1	-	lichtgrijs	bruin	-	4	FE1	0	-
26	4	1	greppel	0	Zs1	-	donkerbruingrijs	-	-	0	-	0	-
27	4	1	greppel	0	Zs1	-	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
28	4	2	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h2	donkergrijs	lichtgrijs	-	0	-	1	boomval
29	4	2	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h2	donkergrijs	-	-	0	-	0	boomval
30	4	2	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h2	donkergrijs	-	-	0	-	0	-
31	4	2	natuurlijke laag	0	Zs1	h2	donkergrijszwart	-	-	6	-	0	-
32	4	2	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	grijs	-	5	FE1	0	-
33	4	2	natuurlijke laag	0	Zs1	h2	donkergrijszwart	-	-	6	-	0	-
34	4	102	greppel	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	-	-	0	-	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
35	4	102	cultuurlaag	0	Zs1	-	grijs	donkerbruingrijs	-	0	FE2	0	stort vanuit S35?
36	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	10	-	2	-
37	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	25	-	0	-
38	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	10	-	1	-
39	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	24	-	0	-
40	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	14	-	1	-
41	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	6	-	1	-
42	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	22	-	0	-
43	8	1	natuurlijke verstering	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	0	-	0	-
44	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	20	-	0	-
45	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	31	-	0	-
46	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	25	-	0	-
47	8	1	natuurlijke verstering	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
48	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	8	-	0	-
49	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	18	-	2	-
50	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	5	-	0	-
51	8	1	natuurlijke verstering	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
52	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
53	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	3	-	1	-
54	8	1	natuurlijke verstering	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
55	8	1	natuurlijke verstering	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	4	-	0	-
56	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	0	-	0	-
57	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	10	-	1	-
58	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	10	-	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
59	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	14	-	0	-
60	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	28	-	0	-
61	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	12	-	1	-
62	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	31	-	1	-
63	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	38	-	1	-
64	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	22	-	0	-
65	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	38	-	1	-
66	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	13	-	0	-
67	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	7	-	1	-
68	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	13	-	1	-
69	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	16	-	0	-
70	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	20	-	0	-
71	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	8	-	0	-
72	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	30	-	0	-
73	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	20	-	0	-
74	8	1	greppel	0	Zs1	h1	grijs	-	-	26	-	0	esgreppels
75	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	16	-	0	-
75	8	1	paalkuil	1	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	16	-	0	-
76	8	1	natuurlijke verstering	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	4	-	0	-
77	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	6	-	0	-
78	8	1	natuurlijke verstering	0	Zs1	h1	lichtbruin	-	-	0	MN2	1	-
79	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	16	-	0	-
80	8	1	natuurlijke verstering	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	5	-	0	-
81	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	14	-	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
82	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	8	-	0	-
83	8	1	paalkuil met paalgat	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	16	-	0	-
83	8	1	paalkuil met paalgat	1	Zs1	-	lichtbruingrijs	-	-	16	-	0	-
84	8	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	0	-	2	-
85	8	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
86	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	22	-	0	-
87	8	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
88	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	34	-	0	-
89	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	0	-	0	-
90	8	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	0	-	0	-
91	8	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	0	-	1	-
92	8	1	paalkuil	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	8	-	0	-
93	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	5	-	0	-
94	7	1	spitspoor	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	0	-	0	-
95	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	20	-	0	-
96	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	18	-	0	-
97	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	12	-	0	-
98	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	10	-	0	-
99	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	10	-	0	-
100	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	14	-	0	-
101	7	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
102	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	24	-	0	-
103	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	32	-	0	-
104	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	25	-	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
105	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	29	-	0	-
106	7	1	greppel	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	40	-	0	-
107	7	1	greppel	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	28	-	0	-
108	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	14	-	0	-
109	7	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	lichtgrijs	-	-	0	-	1	-
110	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	4	-	0	-
111	7	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
112	7	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
113	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	7	-	0	-
114	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	11	-	0	-
115	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	8	-	0	-
116	7	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
117	7	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	7	-	0	-
118	7	1	kuil	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	10	-	0	-
119	7	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	0	-	0	-
120	7	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
121	7	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
122	7	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
123	7	102	onbekend	0	Zs1	-	donkergrijsbruin	-	-	0	FE2	0	-
124	7	102	onbekend	0	Zs1	-	donkergrijsbruin	-	-	0	FE2	0	-
125	7	1	paalkuil	0	Zs1	-	donkerbruingrijs	-	-	0	-	0	-
126	7	1	onbekend	0	Zs1	-	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
127	7	102	greppel	0	Zs1	-	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
128	8	102	paalkuil	0	Zs1	-	bruingrijs	-	-	0	-	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
129	5	1	kuil	0	Zs1	h1	donkergrijs	-	-	11	-	2	-
130	5	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	15	-	0	-
131	5	2	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	32	-	0	-
132	5	2	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	grijs	-	-	0	-	0	-
133	5	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	30	-	0	-
134	5	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	18	-	0	-
134	5	2	paalkuil	1	Zs1	h1	lichtbruingrijs	grijs	-	18	-	0	-
135	5	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	6	-	0	-
136	5	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	30	-	0	-
137	5	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	24	-	0	-
138	5	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	32	-	0	-
138	5	2	paalkuil	1	Zs1	h1	lichtbruingrijs	grijs	-	32	-	1	-
139	5	2	kuil	0	Zs1	h1	lichtgrijs	-	-	10	-	1	-
140	5	2	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	donkerbruin	-	-	0	-	0	-
141	5	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	24	-	0	-
142	6	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
143	6	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	8	-	0	-
144	6	1	greppel	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	esgreppels
145	5	3	natuurlijke verstoring	0	Zs1	-	bruingrijs	lichtgeelgrijs	-	0	FM2	2	-
146	5	3	natuurlijke verstoring	0	Zs1	-	bruingrijs	lichtgeelgrijs	-	0	MIN2	2	-
147	5	3	natuurlijke verstoring	0	Zs1	-	bruingrijs	lichtgeelgrijs	-	0	FM2	1	-
148	6	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	10	-	0	-
149	6	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	16	-	0	-
150	6	2	kuil	0	Zs1	h1	grijs	-	-	34	-	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
150	6	2	kuil	1	Zs1	h1	lichtgeelgrijs	-	-	34	-	0	-
151	6	2	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	36	-	0	spieker
152	6	2	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	37	-	0	spieker
153	6	2	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	42	-	0	spieker
154	6	2	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	36	-	0	spieker
155	6	2	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	14	-	0	-
156	6	2	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	12	-	0	-
157	6	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	grijs	-	34	-	0	-
157	6	2	paalkuil	1	Zs1	h1	donkerbruin	-	-	34	-	0	-
158	6	2	spitspoor	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	zone met 6 banen spitsporen
159	6	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	28	FE1	2	-
160	11	1	vlek	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	grijs	-	6	-	3	-
161	11	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	14	FE1	1	-
162	11	2	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	14	-	2	-
163	11	2	natuurlijke verstering	0	Zs1	h1	grijs	-	-	0	-	0	-
164	11	2	paalkuil	0	Zs1	h1	donkergrijs	-	-	22	-	0	-
165	11	2	paalkuil	0	Zs1	h1	donkergrijs	-	-	20	-	0	-
166	11	2	paalkuil	0	Zs1	h1	donkergrijs	-	-	14	-	0	-
167	11	2	paalkuil	0	Zs1	h1	donkergrijs	-	-	10	-	0	-
168	11	2	kuil	0	Zs1	h1	grijs	-	-	0	-	0	doorsnijd S11003 (vme)
168	11	2	kuil	1	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
168	11	2	kuil	2	Zs1	h1	donkergrijs	-	-	0	-	0	-
169	11	2	natuurlijke verstering	0	Zs1	h1	lichtgrijs	lichtgeel	-	0	-	0	-
170	11	2	paalkuil	0	Zs1	h1	donkergrijs	bruingeel	-	22	-	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
170	11	2	paalkuil	1	Zs1	-	lichtgrijs	lichtgeel	-	22	-	0	-
171	11	2	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	donkergrijs	geelbruin	-	0	-	0	-
172	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkergrijs	-	-	10	-	0	-
173	12	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	0	-	0	-
174	12	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
175	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	8	-	0	-
176	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	8	-	0	-
177	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	grijs	-	16	-	0	-
178	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	grijs	-	25	-	0	-
179	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	grijs	-	25	-	0	-
180	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	grijs	-	15	-	0	-
181	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	bruin	-	25	-	0	-
182	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	14	-	0	-
183	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	20	-	0	-
184	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	= spoor 241!
185	12	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
186	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	5	-	0	-
187	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	17	-	0	-
188	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	25	-	1	-
189	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	8	-	1	-
190	12	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	1	-
191	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	15	-	0	-
192	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	27	-	0	-
193	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkergrijs	-	-	15	-	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
194	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	14	-	0	-
195	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	3	-	0	-
196	12	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
197	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	13	-	0	-
198	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	10	-	0	-
199	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	20	-	0	-
200	12	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
201	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	16	-	0	-
202	12	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
203	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	8	-	0	-
204	12	1	paalkuil met paalgat	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	22	-	0	-
204	12	1	paalkuil met paalgat	1	Zs1	-	bruin	lichtgrijs	-	22	-	0	-
205	12	1	paalkuil met paalgat	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	27	-	0	-
205	12	1	paalkuil met paalgat	1	Zs1	h1	bruin	lichtgrijs	-	27	-	0	-
206	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	14	-	0	-
207	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	3	-	0	-
208	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	28	-	0	-
208	12	1	paalkuil	1	Zs1	h1	bruin	lichtgrijs	-	28	-	0	-
209	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	18	-	0	-
209	12	1	paalkuil	1	Zs1	h1	lichtgrijs	-	-	18	-	0	-
210	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	32	-	0	-
211	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	9	-	0	-
212	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	8	-	0	-
213	12	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	28	-	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
214	13	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	grijs	lichtgrijsbruin	-	14	-	0	-
215	13	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	-	grijs	donkergrijs	-	15	-	0	-
216	13	1	paalkuil	0	Zs1	h1	grijs	-	-	8	-	0	-
217	13	1	haardkuil	0	Zs1	h1	donkergrijszwart	grijs	-	9	-	2	-
218	13	1	greppel	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	7	-	1	esgreppels
219	13	1	greppel	0	Zs1	h1	bruingsrijs	-	-	0	-	0	-
220	13	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	-	bruingsrijs	lichtgeel	-	0	-	0	-
221	13	1	spitspoor	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	0	-	0	-
222	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruin	-	-	11	-	1	-
223	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingsrijs	-	-	12	-	0	-
224	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruingsrijs	-	-	10	-	0	-
225	14	1	dierlijke verstoring	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	0	-	0	-
226	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	16	-	1	-
227	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	34	-	1	-
228	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingsrijs	-	-	26	-	1	-
229	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	18	-	0	-
230	14	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	0	-	0	-
231	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingsrijs	-	-	8	-	1	-
232	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	6	-	0	-
233	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingsrijs	-	-	11	-	1	-
234	14	1	dierlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingsrijs	-	-	0	-	0	-
235	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingsrijs	-	-	10	-	1	-
236	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	22	-	1	-
237	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	grijsbruin	geel	-	32	-	1	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	geklekt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
238	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	8	-	0	-
239	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	20	-	1	-
240	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruin	bruin	-	21	-	0	-
241	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	36	-	0	-
242	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruin	-	-	18	-	0	-
243	14	1	paalkuil met paalgat	0	Zs1	h1	donkerbruin	-	-	14	-	1	-
243	14	1	paalkuil met paalgat	1	Zs1	h1	bruin	lichtbruin	-	14	-	0	-
244	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	lichtbruin	-	20	-	0	-
245	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	20	-	0	-
246	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	lichtgrijsbruin	-	-	12	-	1	-
247	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	lichtbruin	-	-	8	-	0	-
248	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	donkerbruin	bruin	-	18	-	0	-
249	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	12	-	0	-
250	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	bruingrijs	-	20	-	0	-
251	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	4	-	0	-
252	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	bruingrijs	lichtgrijs	-	12	-	0	-
253	14	1	dierlijke verstoring	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
254	14	1	paalkuil	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	-	-	14	-	0	-
998	1	1	natuurlijke verstoring	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	0	-	0	-
999	1	1	verstoring recent	0	Zs1	h1	grijsbruin	geel	-	0	-	0	-
1001	1	1	bouwvoor, recent	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	-	-	0	FE1	0	-
1002	1	1	verstoring recent	0	Zs1	h2	geelbruin	donkerbruingrijs	-	0	FE1	0	verstoorde laag door aanleg eerste gasleiding
1003	1	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgeelgrijs	-	C	0	FE1	0	menglaag die net is aangeploegd

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
1004	1	1	bouwvoor, recent	0	Zs1	-	grijs	geelbruin	-	0	FE1	0	menglaag die net is aangeploegd
1005	1	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	geelbruin	lichtgeelgrijs	BC	0	-	0	-
1006	1	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtbruingrijs	-	C	0	-	0	-
2001	2	102	bouwvoor, recent	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	-	-	0	FE1	0	-
2002	2	102	verstoring recent	0	Zs1	-	geelbruin	donkerbruingrijs	-	0	FE1	0	recent verstoorde (gefreese) laag
2003	2	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgeelgrijs	bruin	C	0	FE1	0	-
2004	2	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtbruingrijs	-	C	0	-	0	-
2005	2	102	ophogingslaag	0	Zs1	h2	donkergrijs	-	Aa	0	-	0	plaggendek
2006	2	0	natuurlijke laag	0	Zs1	-	bruin	lichtbruin	B	0	FE2	0	-
2007	2	102	natuurlijke laag	0	Zs1	-	grijs	bruin	BK	0	-	0	beekafzetting, humusvlekken en plantenresten
3001	3	102	bouwvoor, recent	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	FE1	0	-
3002	3	102	verstoring recent	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	grijs	-	0	FE1	0	recent verstoorde (gefreese) laag
3003	3	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgeelgrijs	bruin	C	0	FE1	0	-
3004	3	102	ophogingslaag	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	-	Aa	0	FE1	0	plaggendek
3005	3	102	ophogingslaag	0	Zs1	h2	donkergrijs	-	Aa	0	FE1	0	plaggendek
3006	3	102	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtbruingrijs	-	-	0	FE9	0	-
3007	3	1	ophogingslaag	0	Zs1	h2	donkergrijs	lichtbruingrijs	Aa	0	FE9	0	plaggendek
4001	4	102	bouwvoor, recent	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	-	-	0	FE1	0	-
4002	4	102	ophogingslaag	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	donkergrijs	Aa	0	FE1	0	plaggendek
4003	4	102	ophogingslaag	0	Zs1	h2	donkergrijsbruin	-	Aa	0	FE1	0	plaggendek, nt
4004	4	102	cultuurlaag	0	Zs1	h2	donkergrijs	-	Ap	0	-	0	aangeploegde A-horizont
4005	4	1	cultuurlaag	0	Zs1	-	lichtbruingrijs	donkerbruingrijs	Ap	0	-	1	vuile laag/ akkerlaag xme
4006	4	1	cultuurlaag	0	Zs1	-	lichtbruingrijs	donkerbruingrijs	Ap	0	FE9	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vulling	textuur	bijmeting	kleur	gevlakt	laaginter-pretatie	diepte	Fe/Mn	HK	opmerking
4007	4	1	cultuurlaag	0	Zs1	-	bruingrijs	donkerbruingrijs	-	0	FE2	0	-
4008	4	1	cultuurlaag	0	Zs1	-	donkerbruingrijs	bruingrijs	-	0	FE2	0	-
4009	4	102	cultuurlaag	0	Zs1	h2	donkergrijs	grijs	A	0	FE1	1	stratigrafisch gelijk aan 13010, akkerlaag ME
4010	4	2	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgeelgrijs	bruin	BC	0	FE1	0	-
4011	4	2	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgeelgrijs	bruin	C	0	FE2	0	-
4012	4	2	natuurlijke laag	0	Zs1	-	wit	donkergrijs	Ab	0	FE1	0	Ab-horizont
4013	4	2	natuurlijke laag	0	Zs2	-	grijs	-	-	0	FE1	0	-
4014	4	102	cultuurlaag	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	lichtgrijs	Ap	0	FE2	0	A-horizont bodem S4014?
4015	4	102	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	grijsbruin	bruin	B	0	FE2	0	-
4016	4	102	ophogingslaag	0	Zs1	h2	donkergrijsbruin	bruin	Aa	0	FE1	0	plaggendek
4017	4	102	natuurlijke laag	0	Zs1	h2	zwart	-	A	0	-	0	begraven A-horizont
4018	4	102	kuil	0	Zs1	h2	donkergrijs	-	-	0	FE1	1	kuil vanuit S4005
4999	4	1	onbekend	0	Zs1	-	niet van toepassing	-	-	0	-	0	-
5001	5	102	bouwwoor, recent	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	Ap	0	-	0	-
5002	5	102	ophogingslaag	0	Zs1	h2	donkergrijsbruin	-	Aa	0	FE1	0	plaggendek, stratigrafische datering
5003	5	1	cultuurlaag	0	Zs1	h1	lichtgeelbruin	bruin	-	0	-	0	vuile laag, strat = S11007
5004	5	1	cultuurlaag	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	lichtgeelbruin	-	0	-	0	akkerlaag xme, strat=13007
5005	5	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	bruin	-	B	0	FE9	0	-
5006	5	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgeelgrijs	bruin	C	0	FE1	0	-
5007	5	2	ophogingslaag	0	Zs1	-	donkergrijsbruin	-	Aa	0	-	0	plaggendek, stratigrafische datering
5008	5	2	ophogingslaag	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	Aa	0	FE1	0	plaggendek
6001	6	1	bouwwoor, recent	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	0	-	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
6002	6	1	ophogingslaag	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	Aa	0	-	1	plaggendek
6003	6	1	cultuurlaag	0	Zs1	h1	lichtgrijs	lichtbruin	Ap	0	-	0	oude akkerlaag, vuile laag, strat. dat S 11003
6004	6	1	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	lichtgrijsgeel	-	C	0	-	0	-
6005	6	1	ophogingslaag	0	Zs1	h1	donkergrijs	-	Aa	0	-	0	plaggendek, strat. dat.
6006	6	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	donkergrijs	-	Aa	0	-	0	plaggendek, strat. dat.
6007	6	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	bruin	-	Aa	0	-	0	plaggendek met esgreppels, strat. dat. S 11006?
6008	6	102	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	geel	BC	0	-	0	top aangeploegd?
6009	6	102	cultuurlaag	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	grijs	Ap	0	-	0	oude akkerlaag, strat. dat.
7001	7	102	bouwvoor, recent	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
7002	7	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	Aa	0	-	0	plaggendek
7003	7	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	donkergrijsbruin	-	Aa	0	-	0	plaggendek
7004	7	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	grijs	-	Aa	0	-	0	plaggendek
7005	7	102	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgeelgrijs	-	C	0	-	0	-
7006	7	102	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgeel	bruin	BC	0	-	0	-
7007	7	102	ophogingslaag	0	Zs1	-	bruingrijs	-	Aa	0	-	0	plaggendek
7008	7	102	cultuurlaag	0	Zs1	-	lichtbruingrijs	-	Ap	0	-	0	vuile laag, middeleeuwse akker- laag met opspit?
8001	8	102	bouwvoor, recent	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	0	-	0	-
8002	8	102	verstoring recent	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	0	-	0	recente gasleiding '91
8003	8	102	cultuurlaag	0	Zs1	h1	grijs	-	-	0	-	0	vuile laag
8004	8	102	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	donkerbruin	grijs	BC	0	-	0	bodemvorming
8005	8	102	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	lichtgeelgrijs	-	C	0	-	0	dekszand C
8006	8	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	Aa	0	-	0	plaggendek

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Schemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
8007	8	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	donkergrijsbruin	-	Aa	0	-	1	plaggendek
8008	8	102	cultuurlaag	0	Zs1	h1	grijs	-	-	0	-	0	ijzertijd
8009	8	102	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	donkerbruin	-	B	0	-	0	-
8010	8	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	geelgrijs	-	Aa	0	-	0	plaggendek
8011	8	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	geelgrijs	donkerbruin	Aa	0	-	0	verspit
8012	8	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	Aa	0	-	1	plaggendek
9001	9	102	bouwwoor, recent	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	-	-	0	FE1	0	-
9002	9	102	ophogingslaag	0	Zs1	h2	donkergrijs	-	Aa	0	-	0	plaggendek
9003	9	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgeelgrijs	bruin	C	0	FE1	0	-
9004	9	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	bruin	geelbruin	BC	0	FE2	0	-
10001	10	102	bouwwoor, recent	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	-	-	0	FE1	0	-
10002	10	102	ophogingslaag	0	Zs1	h2	donkergrijs	-	Aa	0	-	0	plaggendek
10003	10	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgeelgrijs	bruin	C	0	FE1	0	-
10005	10	1	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgeelgrijs	bruin	C	0	FE1	0	dekszand
10006	10	102	natuurlijke laag	0	Zs1	-	bruingrijs	-	-	0	FE1	0	-
10007	10	102	cultuurlaag	0	Zs1	-	donkerbruin	-	Ap	0	FE1	0	-
10008	10	102	natuurlijke laag	0	Zs1	-	donkergrijsgeel	-	-	0	FE1	0	-
10009	10	102	natuurlijke laag	0	Zs1	-	bruingrijs	-	-	0	FE1	0	-
11001	11	102	bouwwoor, recent	0	Zs1	h2	bruingrijs	-	-	0	-	0	-
11002	11	102	ophogingslaag	0	Zs1	-	grijsbruin	-	Aa	0	-	0	plaggendek
11003	11	102	cultuurlaag	0	Zs1	-	bruingrijs	-	Ap	0	-	0	akkerlaag, strat. dat. S 6003 en S 11009
11004	11	2	natuurlijke laag	0	Zs1	-	lichtgrijsgeel	-	C	0	-	0	-
11005	11	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	donkergrijs	bruingeel	Aa	0	-	0	plaggendek, strat. dat.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put	vlak	interpretatie	vul- ling	tex- tuur	bijme- ning	kleur	gevlakt	laaginter- pretatie	diepte	Fe/ Mn	HK	opmerking
11006	11	1	ophogingslaag	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	Aa	0	-	0	vuile laag??. stratigrafische datering
11007	11	1	ophogingslaag	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	Aa	0	-	0	plaggendek, in WP 11-12 met esgreppels
11008	11	102	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	donkerbruin	geel	BC	0	-	0	aangeploegd? strat. dat.
11009	11	102	cultuurlaag	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	Ap	0	-	0	donkere (akker)laag, strat = S 11003
12001	12	102	bouwwoor, recent	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	0	-	0	bouwwoor
12002	12	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	Aa	0	-	0	plaggendek, stra. dat.
12003	12	102	cultuurlaag	0	Zs1	h1	lichtgrijs	lichtbruin	-	0	-	0	vuile laag met opspit, strat. dat. WP 14
12004	12	102	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	lichtgeel	-	C	0	-	0	esgreppels
12005	12	102	greppel	0	Zs1	h1	bruingrijs	geel	-	0	-	0	esgreppels, strat. dat.
12006	12	102	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	geel	B	0	-	0	stratigrafische datering , strat = S 6008
12007	12	102	verstoring recent	0	Zs1	h1	grijsbruin	geel	-	0	-	0	recent verstoorde(gefreesde) laag
12008	12	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	geel	Aa	0	-	0	plaggendek
12009	12	102	cultuurlaag	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	grijs	Ab	0	-	0	oude akker (ME) met ijzertijdscherven
13001	13	102	bouwwoor, recent	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	grijs	-	0	-	0	-
13002	13	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	Aa	0	FE1	0	plaggendek, gele brokjes, strat.dat.
13003	13	102	cultuurlaag	0	Zs1	h1	lichtbruingrijs	donkerbruingrijs	Ap	0	FE2	0	vuile laag, strat. dat. S 4014
13004	13	102	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	lichtgeelgrijs	bruin	C	0	-	0	-
13005	13	102	natuurlijke laag	0	Zs1	h1	lichtgeelgrijs	bruin	C	0	FE1	0	dekzand
13006	13	102	ophogingslaag	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	Aa	0	FE2	0	plaggendek, gele brokjes
13007	13	102	cultuurlaag	0	Zs1	h1	bruingrijs	geel	Ap	0	FE1	0	spitsporen, strat. dat.

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

spoor	put vlak	interpretatie	vulling	textuur	bijmerking	kleur	gevlakt	laaginterpretatie	diepte	Fe/Mn	HK	opmerking
13008	13	102	0	Zs1	h1	grijsbruin	geelbruin	BC	0	FE2	0	-
13009	13	102	0	Zs1	h1	bruingrijs	-	Aa	0	-	0	plaggendek, strat.dat.
13010	13	102	0	Zs1	h2	donkerbruingrijs	-	A	0	FE1	0	akkerlaag, strat. gelijk aan S4009
13011	13	102	0	Zs1	-	wit	-	E	0	-	0	uitspoeling
14001	14	102	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	-	0	-	0	bouwvoor
14002	14	102	0	Zs1	h1	grijsbruin	-	Aa	0	-	0	plaggendek
14003	14	102	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	geel	Aa	0	-	0	plaggendek
14004	14	102	0	Zs1	h1	lichtgrijs	lichtbruin	Ap	0	-	0	vuile laag, strat. dat. S 12009
14005	14	102	0	Zs1	h1	lichtgrijsgeel	-	C	0	-	0	-
99995	14	0	0	Zs1	-	grijsbruin	-	-	0	-	0	werkstrook oostelijk
99998	100	0	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	0	FE1	0	stort
99999	100	0	0	Zs1	h1	donkerbruingrijs	-	-	0	FE1	0	-

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Bijlage 2: structurenlijst

structuur	type	spoonnummers
1	spieker 8 palen	60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 71
2	mogelijk 4-palige spieker	75, 76, 77
3	4-palige spieker	96, 97, 98, 99
4	4-palige spieker	102, 103, 104, 105
5	mogelijke spieker	106, 107
6	mogelijk 4-palige spieker	113, 115, 117
7	4-palige spieker	204, 205, 208, 209
8	Huisplattegrond 3-schepig	176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 241, 242, 243
9	palenrij (algemeen)	210, 211, 228, 233, 244, 245, 246, 247, 248
10	4-palige spieker	151, 152, 153, 154
11	mogelijke spieker	164, 165, 166, 167
12	6-palige spieker	133, 134, 136, 137, 138, 141
13	Huisplattegrond 3-schepig	191, 194, 197, 199, 201, 203, 206, 213, 224, 226, 227, 229, 231, 236, 237

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

Bijlage 3: Vondstenlijst

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
1	2	1	4	2	0	-	hout/houtskool	houtskool	100	16,7
2	2	102	2005	0	10	4	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	5	10,3
2	2	102	2005	0	10	4	keramiek	pijp/pijpenkop/pijpensteel	1	1
2	2	102	2005	0	10	4	ijzer	-	2	12,1
2	2	102	2005	0	10	4	vuursteen	-	2	1,7
3	10	102	10002	0	0	-	vuursteen	-	1	10,7
4	10	102	10007	0	0	-	keramiek	kogelpot	1	18,8
5	9	102	9002	0	0	2	keramiek	bouwmateriaal	2	21,3
5	9	102	9002	0	0	2	glas	-	1	6,7
5	9	102	9002	0	0	2	keramiek	porselein	1	8,2
5	9	102	9002	0	0	2	ijzer	-	1	30
6	9	102	9002	0	0	3	keramiek	industrieel witbakend	1	2,8
6	9	102	9002	0	0	3	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	2	11,6
7	10	102	10002	0	6	-	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	6	10,5
7	10	102	10002	0	6	-	graniet/gneis	-	1	22,5
7	10	102	10002	0	6	-	vuursteen	-	3	4,2
7	10	102	10002	0	6	-	ijzer	-	5	104,2
8	10	102	10002	0	0	5	zandsteen/kwartsiet	-	1	6
8	10	102	10002	0	0	5	vuursteen	-	4	10,3
8	10	102	10002	0	0	5	ijzer	slak, ijzerslak	1	5
8	10	102	10002	0	0	5	keramiek	bouwmateriaal	1	1,2
9	4	1	4005	0	10	-	keramiek	kogelpot	5	42,3
9	4	1	4005	0	10	-	keramiek	Pingsdorf	7	18,1
9	4	1	4005	0	10	-	onbekend	oer	1	3,5
9	4	1	4005	0	10	-	graniet/gneis	-	5	188,2
9	4	1	4005	0	10	-	vuursteen	-	3	12
9	4	1	4005	0	10	-	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	1	2
10	4	102	4001	0	10	-	ijzer	-	1	47
11	4	1	4005	0	10	-	metaal, onbekend	-	7	59,5
12	4	1	4005	0	10	-	metaal, onbekend	-	8	35,8
13	4	1	4005	0	9	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	8,1
14	4	1	4005	0	7	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	22,7
15	4	1	4005	0	9	-	onbekend	oer	1	9,5
15	4	1	4005	0	9	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	8,9

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
15	4	1	4005	0	9	-	keramiek	kogelpot	1	7,7
15	4	1	4005	0	9	-	zandsteen/kwartsiet	-	2	74,2
15	4	1	4005	0	9	-	vuursteen	-	2	29,2
15	4	1	4005	0	9	-	keramiek	Pingsdorf	2	1,7
16	4	1	4005	0	8	-	vuursteen	-	1	0,5
16	4	1	4005	0	8	-	graniet/gneis	-	2	155,1
16	4	1	4005	0	8	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	3,5
17	4	1	4005	0	4	-	graniet/gneis	-	1	71,7
18	4	1	4005	0	7	-	keramiek	kogelpot	1	15,3
19	100	0	99999	0	0	-	keramiek	industrieel witbakkend	4	8,3
19	100	0	99999	0	0	-	keramiek	bouwmateriaal	1	54,8
19	100	0	99999	0	0	-	glas	-	1	0,3
19	100	0	99999	0	0	-	vuursteen	-	5	12,1
19	100	0	99999	0	0	-	keramiek	steengoed geglazuurd	1	2,7
20	3	1	10	0	0	-	keramiek	roodbakkend geglazuurd aardewerk	3	3,4
21	7	102	7003	0	0	8	keramiek	roodbakkend geglazuurd aardewerk	6	21,9
21	7	102	7003	0	0	8	keramiek	bouwmateriaal	4	100,6
22	7	102	123	0	0	9	keramiek	roodbakkend geglazuurd aardewerk	2	3,5
22	7	102	123	0	0	9	keramiek	bouwmateriaal	7	34,9
22	7	102	123	0	0	9	keramiek	steengoed geglazuurd	3	12,9
23	7	102	123	0	0	9	bot, onbekend	bot, onbekend	1	3,8
23	7	102	123	0	0	9	ijzer	-	5	37,1
24	7	102	123	0	0	9	zandsteen/kwartsiet	-	4	97,7
24	7	102	123	0	0	9	vuursteen	-	1	11,9
24	7	102	123	0	0	9	graniet/gneis	-	1	27,2
25	4	1	4006	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	11,2
25	4	1	4006	0	0	-	keramiek	steengoed geglazuurd	1	13
26	4	102	4003	0	2	-	keramiek	grijsbakkend gedraaid aardewerk	2	5,1
27	4	1	4999	0	4	-	keramiek	grijsbakkend gedraaid aardewerk	2	8,6
27	4	1	4999	0	4	-	ijzer	-	1	13,5
28	4	1	4007	0	2	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	35,4
29	4	1	4006	0	6	-	tufsteen	-	3	102,3
30	4	102	4004	0	6	-	graniet/gneis	-	1	8
30	4	102	4004	0	6	-	ijzer	-	3	16,4
30	4	102	4004	0	6	-	keramiek	roodbakkend geglazuurd aardewerk	1	2,1
31	4	1	15	0	10	-	hout/houtskool	houtskool	50	582,9
32	4	1	4007	0	1	-	graniet/gneis	-	13	19,2

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
33	4	1	26	0	5	-	keramiek	kogelpot	1	27,8
34	4	1	14	0	10	-	hout/houtskool	houtskool	50	22,4
35	4	1	4007	0	2	-	onbekend	oer	1	9,3
36	4	1	4006	0	7	-	keramiek	kogelpot	1	7,9
37	4	1	4005	0	8	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	1,6
37	4	1	4005	0	8	-	graniet/gneis	-	1	17,6
37	4	1	4005	0	8	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	7,3
37	4	1	4005	0	8	-	tefriet/basaltlava	-	1	2,1
37	4	1	4005	0	8	-	tufsteen	-	1	5,1
38	4	102	4009	0	8	-	onbekend	oer	2	8,5
38	4	102	4009	0	8	-	steen, onbekend	-	1	1
38	4	102	4009	0	8	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	4,5
38	4	102	4009	0	8	-	hout/houtskool	houtskool	20	0,1
38	4	102	4009	0	8	-	steen, onbekend	-	1	1
38	4	102	4009	0	8	-	zandsteen/kwartsiet	wrijfsteen	1	26,9
38	4	102	4009	0	8	-	zandsteen/kwartsiet	-	2	105,1
38	4	102	4009	0	8	-	tufsteen	-	1	19,5
39	4	102	4009	0	9	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	10,5
39	4	102	4009	0	9	-	onbekend	oer	1	14,6
39	4	102	4009	0	9	-	graniet/gneis	-	2	35,3
39	4	102	4009	0	9	-	vuursteen	-	1	1,4
39	4	102	4009	0	9	-	hout/houtskool	houtskool	7	2,3
39	4	102	4009	0	9	-	keramiek	Pingsdorf	1	0,6
39	4	102	4009	0	9	-	keramiek	kogelpot	2	9,7
40	4	102	4009	0	10	-	keramiek	handgevormd aardewerk	14	60,7
40	4	102	4009	0	10	-	ijzer	slak, ijzerslak	6	21,8
40	4	102	4009	0	10	-	graniet/gneis	-	6	42,3
41	8	102	8003	0	1	-	tefriet/basaltlava	-	2	32
42	8	102	8003	0	1	-	keramiek	Pingsdorf	1	1,2
42	8	102	8003	0	1	-	keramiek	handgevormd aardewerk	6	44
42	8	102	8003	0	1	-	keramiek	spinklosje	1	3,6
43	8	102	8003	0	2	-	keramiek	handgevormd aardewerk	13	49,1
44	8	102	8003	0	3	-	metaal, onbekend	slak, metaalslak	1	10,6
45	8	102	8003	0	3	-	keramiek	handgevormd aardewerk	16	40,5
46	8	102	8003	0	3	-	graniet/gneis	-	1	33,6
47	8	102	8003	0	3	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	26,5
48	8	102	8003	0	4	-	metaal, onbekend	slak, metaalslak	4	9,1

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
48	8	102	8003	0	4	-	graniet/gneis	-	4	66,4
48	8	102	8003	0	4	-	vuursteen	-	2	5,5
48	8	102	8003	0	4	-	bot, onbekend	bot, onbekend	1	0,3
48	8	102	8003	0	4	-	keramiek	handgevormd aardewerk	55	209,5
48	8	102	8003	0	4	-	zandsteen/kwartsiet	-	1	12,7
49	8	102	8003	0	5	-	metaal, onbekend	slak, metaalslak	1	7,3
50	8	102	8003	0	5	-	vuursteen	-	2	72
51	8	102	8003	0	5	-	keramiek	handgevormd aardewerk	9	35
51	8	102	8003	0	5	-	keramiek	steengoed geglazuurd	1	6
52	8	102	8003	0	6	-	keramiek	Pingsdorf	2	1
52	8	102	8003	0	6	-	keramiek	handgevormd aardewerk	10	31,9
52	8	102	8003	0	6	-	hout/houtskool	houtskool	1	0,4
53	8	102	8003	0	7	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	4,6
54	8	102	8003	0	8	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	12,3
55	8	102	8003	0	4	-	vuursteen	-	2	1,8
56	7	102	7004	0	7	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	0,8
56	7	102	7004	0	7	-	tefriet/basaltlava	-	4	23
57	7	102	7004	0	12	-	keramiek	kogelpot	3	69,7
58	7	102	7004	0	5	-	keramiek	Pingsdorf	1	8,4
59	7	102	7004	0	4	-	vuursteen	-	1	23,9
60	7	102	7004	0	1	-	hout/houtskool	houtskool	2	0,1
60	7	102	7004	0	1	-	keramiek	Pingsdorf	1	14,3
60	7	102	7004	0	1	-	keramiek	handgevormd aardewerk	7	7,7
60	7	102	7004	0	1	-	keramiek	kogelpot	1	14,3
61	7	102	7004	0	2	-	keramiek	steengoed geglazuurd	3	39,4
61	7	102	7004	0	2	-	glas	-	1	4,5
62	7	1	95	0	0	-	graniet/gneis	-	1	10,7
63	7	1	97	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	0,5
64	7	1	95	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	1,3
65	7	1	106	0	0	-	tefriet/basaltlava	maalsteen	1	50,4
66	7	102	7005	0	0	-	vuursteen	-	1	1,7
67	7	102	7003	0	0	-	metaal, onbekend	onbekend_mxx	1	146,6
68	7	102	7002	0	4	-	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	1	1
69	7	102	7002	0	3	-	keramiek	majolica	1	5,3
69	7	102	7002	0	3	-	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	1	9
70	7	102	7002	0	7	-	keramiek	proto-steengoed	1	15,4
71	7	102	7003	0	10	-	keramiek	steengoed geglazuurd	1	1,8

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
72	4	102	4003	0	0	6	keramiek	faience	1	4,9
72	4	102	4003	0	0	6	keramiek	bouwmateriaal	4	14,6
72	4	102	4003	0	0	6	graniet/gneis	-	1	2,8
72	4	102	4003	0	0	6	metaal, onbekend	-	3	15,3
72	4	102	4003	0	0	6	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	5	6,6
73	4	1	4005	0	0	6	keramiek	handgevormd aardewerk	17	36,9
73	4	1	4005	0	0	6	keramiek	gedraaid aardewerk	1	6,1
73	4	1	4005	0	0	6	hout/houtskool	houtskool	2	0,1
73	4	1	4005	0	0	6	ijzer	slak, ijzerslak	1	14,1
73	4	1	4005	0	0	6	graniet/gneis	-	4	22,3
73	4	1	4005	0	0	6	vuursteen	-	3	11,2
73	4	1	4005	0	0	6	zandsteen/kwartsiet	-	1	1,6
73	4	1	4005	0	0	6	ijzer	slak, ijzerslak	1	3
73	4	1	4005	0	0	6	onbekend	oer	1	12
73	4	1	4005	0	0	6	keramiek	kogelpot	8	17,6
73	4	1	4005	0	0	6	keramiek	Pingsdorf	3	7
73	4	1	4005	0	0	6	keramiek	steengoed geglazuurd	1	1,4
74	3	102	3005	0	0	6	keramiek	Pingsdorf	1	1,3
74	3	102	3005	0	0	6	keramiek	handgevormd aardewerk	3	27,6
74	3	102	3005	0	0	6	keramiek	bouwmateriaal	8	35,6
74	3	102	3005	0	0	6	metaal, onbekend	slak, metaalslak	4	19,9
74	3	102	3005	0	0	6	vuursteen	-	1	1,4
74	3	102	3005	0	0	6	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	1	2,5
75	8	1	72	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	9,8
76	8	102	8005	0	0	-	vuursteen	-	1	14,9
77	8	1	73	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	0,1
78	8	1	65	0	0	-	ijzer	onbekend_mfe	2	1,8
79	8	1	62	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	9,7
80	8	1	60	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	1,9
81	8	1	74	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	21,1
82	8	1	37	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	0,8
82	8	1	37	0	0	-	hout/houtskool	houtskool	2	0,1
83	8	1	89	0	0	-	vuursteen	-	1	0,4
84	8	1	88	0	0	-	vuursteen	-	2	0,8
85	8	1	88	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	2,3
86	8	1	86	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	8,6
86	8	1	86	0	0	-	keramiek	spinklosje	1	9

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
87	8	1	88	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	4,3
88	8	1	77	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	2,7
89	8	1	81	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	1,4
90	7	102	7003	0	0	10	keramiek	handgevormd aardewerk	4	4,1
90	7	102	7003	0	0	10	keramiek	majolica	2	2,1
90	7	102	7003	0	0	10	keramiek	bouwmateriaal	3	1,9
90	7	102	7003	0	0	10	onbekend	teer?	6	3,6
90	7	102	7003	0	0	10	steen, onbekend	-	1	1
90	7	102	7003	0	0	10	keramiek	roodbakkend geglazuurd aardewerk	1	1,1
91	7	102	7007	0	0	8	keramiek	Pingsdorf	1	3,7
91	7	102	7007	0	0	8	graniet/gneis	-	1	0,9
91	7	102	7007	0	0	8	keramiek	roodbakkend geglazuurd aardewerk	2	1,1
92	7	102	7004	0	0	8	keramiek	handgevormd aardewerk	8	10,6
92	7	102	7004	0	0	8	keramiek	bouwmateriaal	2	3,3
92	7	102	7004	0	0	8	hout/houtskool	houtskool	1	0,2
92	7	102	7004	0	0	8	onbekend	teer?	3	0,8
92	7	102	7004	0	0	8	keramiek	kogelpot	2	3,2
93	7	102	7004	0	0	8	metaal, onbekend	slak, metaalslak	2	3,7
94	7	102	7004	0	0	8	steen, onbekend	-	2	5,4
95	7	102	7008	0	0	9	keramiek	handgevormd aardewerk	3	4,5
95	7	102	7008	0	0	9	steen, onbekend	-	2	5
96	7	102	7007	0	0	10	zandsteen/kwartziet	-	3	29,1
96	7	102	7007	0	0	10	tefriet/basaltlava	-	1	6
97	7	102	7007	0	0	10	keramiek	handgevormd aardewerk	6	6
97	7	102	7007	0	0	10	keramiek	bouwmateriaal	1	4,1
97	7	102	7007	0	0	10	hout/houtskool	houtskool	2	0,1
97	7	102	7007	0	0	10	onbekend	oer	1	1,9
97	7	102	7007	0	0	10	keramiek	kogelpot	2	2,1
98	7	102	7004	0	0	10	ijzer	slak, ijzerslak	1	47,1
99	7	102	7004	0	0	10	keramiek	handgevormd aardewerk	30	51,3
99	7	102	7004	0	0	10	zandsteen/kwartziet	-	1	4,1
99	7	102	7004	0	0	10	hout/houtskool	houtskool	2	0,1
100	4	102	4004	0	5	-	keramiek	roodbakkend geglazuurd aardewerk	1	23,4
100	4	102	4004	0	5	-	keramiek	kogelpot	6	33
100	4	102	4004	0	5	-	tefriet/basaltlava	-	1	3,8
100	4	102	4004	0	5	-	tufsteen	-	1	27,5
101	4	102	4004	0	5	-	metaal, onbekend	-	1	11,9

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
102	8	1	38	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	5,4
103	8	1	40	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	18
103	8	1	40	0	0	-	hout/houtskool	houtskool	1	0,1
104	8	1	36	0	0	-	hout/houtskool	houtskool	35	3,3
105	8	1	74	0	0	-	graniet/gneis	-	6	166,5
105	8	1	74	0	0	-	keramiek	proto-steengoed	1	1,6
105	8	1	74	0	0	-	steen, onbekend	-	1	1
105	8	1	74	0	0	-	tefriet/basaltlava	-	1	48,3
106	8	1	74	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	51	109,1
106	8	1	74	0	0	-	keramiek	Pingsdorf	1	2,7
106	8	1	74	0	0	-	hout/houtskool	houtskool	3	0,8
107	8	1	74	0	0	-	vuursteen	-	2	28,4
108	8	1	74	0	0	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	5,7
109	8	102	8003	0	0	-	keramiek	kogelpot	4	10,1
110	8	102	8007	0	0	-	keramiek	steengoed geglazuurd	1	11,9
111	8	102	8008	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	2,1
112	8	102	8012	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	2,4
112	8	102	8012	0	0	-	steen, onbekend	-	1	3,2
112	8	102	8012	0	0	-	keramiek	kogelpot	1	1,7
113	8	102	8003	0	0	11	graniet/gneis	-	5	32,3
113	8	102	8003	0	0	11	ijzer	slak, ijzerslak	1	14,4
113	8	102	8003	0	0	11	zandsteen/kwartsiet	-	1	5,8
114	8	102	8003	0	0	11	metaal, onbekend	slak, metaalslak	1	1,2
115	8	102	8003	0	0	11	vuursteen	-	6	15,5
116	8	102	8003	0	0	11	graniet/gneis	-	1	1,9
116	8	102	8003	0	0	11	keramiek	Pingsdorf	2	3,6
116	8	102	8003	0	0	11	keramiek	handgevormd aardewerk	72	204,1
116	8	102	8003	0	0	11	ijzer	slak, ijzerslak	1	6,4
116	8	102	8003	0	0	11	hout/houtskool	houtskool	1	0,3
116	8	102	8003	0	0	11	zandsteen/kwartsiet	-	1	2,4
117	8	102	8006	0	0	11	keramiek	faience	1	1,4
117	8	102	8006	0	0	11	keramiek	industriel witbakkend	1	2,4
117	8	102	8006	0	0	11	keramiek	kogelpot	1	2,6
117	8	102	8006	0	0	11	keramiek	proto-steengoed	1	4,5
117	8	102	8006	0	0	11	keramiek	roodbakkend geglazuurd aardewerk	12	60,8
117	8	102	8006	0	0	11	keramiek	steengoed geglazuurd	1	2
117	8	102	8006	0	0	11	keramiek	steengoed: kan	1	25,5

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
118	8	102	8006	0	0	11	tefriet/basaltlava	-	1	9,8
119	8	102	8004	0	0	11	vuursteen	-	1	9,1
120	8	102	8004	0	0	11	graniet/gneis	-	1	9,3
121	8	102	8004	0	0	11	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	1	21,9
121	8	102	8004	0	0	11	keramiek	handgevormd aardewerk	8	23,1
121	8	102	8004	0	0	11	onbekend	oer	1	2,6
122	8	102	8007	0	0	11	onbekend	oer	4	4,2
122	8	102	8007	0	0	11	keramiek	handgevormd aardewerk	10	11,7
122	8	102	8007	0	0	11	hout/houtskool	houtskool	1	0,2
123	8	102	8007	0	0	11	ijzer	slak, ijzerslak	1	4
123	8	102	8007	0	0	11	graniet/gneis	-	1	2,5
123	8	102	8007	0	0	11	ijzer	spijker, ijzer	1	3
124	8	102	8007	0	0	11	vuursteen	-	1	0,5
125	5	1	5003	0	1	-	keramiek	handgevormd aardewerk	9	44
126	5	1	5003	0	2	-	keramiek	handgevormd aardewerk	10	21,1
127	5	1	5004	0	2	-	keramiek	handgevormd aardewerk	10	63,4
128	5	1	5003	0	3	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	22,9
129	5	1	5003	0	4	-	keramiek	handgevormd aardewerk	10	49
129	5	1	5003	0	4	-	ijzer	mes, ijzer	1	6
129	5	1	5003	0	4	-	graniet/gneis	-	1	2,9
129	5	1	5003	0	4	-	keramiek	verbrande leem	2	10,6
130	5	1	5004	0	4	-	keramiek	handgevormd aardewerk	11	38,3
130	5	1	5004	0	4	-	hout/houtskool	houtskool	1	0,1
131	5	1	5003	0	5	-	metaal, onbekend	-	1	5,5
131	5	1	5003	0	5	-	keramiek	handgevormd aardewerk	7	33
132	5	1	5004	0	5	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	7,1
132	5	1	5004	0	5	-	graniet/gneis	-	1	4,3
133	5	1	129	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	2,8
134	5	1	5003	0	7	-	keramiek	handgevormd aardewerk	21	58,3
135	5	1	5003	0	8	-	keramiek	handgevormd aardewerk	7	27,2
135	5	1	5003	0	8	-	vuursteen	-	1	0,7
135	5	1	5003	0	8	-	hout/houtskool	houtskool	2	0,1
135	5	1	5003	0	8	-	tefriet/basaltlava	-	1	6,1
136	5	1	5003	0	9	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	70,1
136	5	1	5003	0	9	-	keramiek	handgevormd aardewerk	10	58,3
137	5	1	5003	0	10	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	2,8
137	5	1	5003	0	10	-	keramiek	Pingsdorf	1	2,9

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
137	5	1	5003	0	10	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	1,2
137	5	1	5003	0	10	-	vuursteen	-	5	4,5
138	5	1	5004	0	1	-	keramiek	handgevormd aardewerk	25	104,2
138	5	1	5004	0	1	-	vuursteen	-	10	47,6
138	5	1	5004	0	1	-	zandsteen/kwartsiet	-	1	3,5
139	5	1	5004	0	2	-	keramiek	handgevormd aardewerk	6	26,8
139	5	1	5004	0	2	-	graniet/gneis	-	1	2,3
139	5	1	5004	0	2	-	onbekend	oer	1	2,2
140	5	1	5004	0	3	-	keramiek	handgevormd aardewerk	7	22
140	5	1	5004	0	3	-	zandsteen/kwartsiet	-	8	155,7
141	5	1	5004	0	4	-	metaal, onbekend	slak, metaalslak	1	1,8
141	5	1	5004	0	4	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	5,4
142	5	1	5004	0	6	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	16
143	5	1	5004	0	7	-	keramiek	handgevormd aardewerk	12	44,3
144	5	1	5004	0	8	-	keramiek	handgevormd aardewerk	25	80,3
144	5	1	5004	0	8	-	keramiek	bouwmateriaal	2	1,8
144	5	1	5004	0	8	-	zandsteen/kwartsiet	-	1	40,9
144	5	1	5004	0	8	-	hout/houtskool	houtskool	4	0,7
144	5	1	5004	0	8	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	1,5
144	5	1	5004	0	8	-	graniet/gneis	-	1	15,2
144	5	1	5004	0	8	-	zandsteen/kwartsiet	-	1	10,1
145	5	1	5004	0	9	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	4,6
146	5	2	134	0	0	-	zandsteen/kwartsiet	-	2	68,9
147	5	2	135	0	0	-	zandsteen/kwartsiet	-	2	50,2
148	5	2	140	0	0	-	hout/houtskool	houtskool	14	3,8
149	6	1	144	0	0	-	vuursteen	-	1	0,8
150	6	1	144	0	0	-	keramiek	steengoed geglazuurd	1	3,5
151	6	1	6002	0	0	-	ijzer	-	13	247,3
152	6	1	144	0	1	-	keramiek	Pingsdorf	1	0,7
153	6	1	6002	0	1	-	keramiek	industriel witbakkend	1	3,4
153	6	1	6002	0	1	-	graniet/gneis	-	1	6,5
153	6	1	6002	0	1	-	hout/houtskool	houtskool	1	0,1
153	6	1	6002	0	1	-	ijzer	-	3	44,1
154	6	1	6003	0	1	-	keramiek	handgevormd aardewerk	4	2,6
154	6	1	6003	0	1	-	onbekend	teer?	1	4,9
154	6	1	6003	0	1	-	zandsteen/kwartsiet	-	1	20
154	6	1	6003	0	1	-	keramiek	kogelpot	3	9,8

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
155	6	1	6002	0	2	-	keramiek	Pingsdorf	1	2,5
155	6	1	6002	0	2	-	ijzer	-	2	49,6
155	6	1	6002	0	2	-	graniet/gneis	-	2	26
156	6	1	6003	0	2	-	zandsteen/kwartziet	-	1	119,6
156	6	1	6003	0	2	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	1,3
156	6	1	6003	0	2	-	tefriet/basaltlava	-	1	7,2
157	6	1	6002	0	3	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	2,1
157	6	1	6002	0	3	-	zandsteen/kwartziet	-	1	25,3
158	6	1	6002	0	4	-	keramiek	kogelpot	2	0,1
158	6	1	6002	0	4	-	ijzer	-	2	8
158	6	1	6002	0	4	-	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	3	2,5
158	6	1	6002	0	4	-	keramiek	steengoed geglazuurd	1	2,4
159	6	1	6002	0	5	-	keramiek	proto-steengoed	2	21,5
159	6	1	6002	0	5	-	keramiek	kogelpot	1	3,7
159	6	1	6002	0	5	-	keramiek	steengoed geglazuurd	1	19,8
160	6	1	6002	0	6	-	keramiek	kogelpot	1	2
160	6	1	6002	0	6	-	graniet/gneis	-	2	4,2
160	6	1	6002	0	6	-	metaal, onbekend	slak, metaalslak	2	1
160	6	1	6002	0	6	-	hout/houtskool	houtskool	2	0,5
161	6	1	6002	0	7	-	keramiek	steengoed geglazuurd	1	3,8
161	6	1	6002	0	7	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	1,5
161	6	1	6002	0	7	-	vuursteen	-	1	31
161	6	1	6002	0	7	-	graniet/gneis	-	1	16,3
161	6	1	6002	0	7	-	metaal, onbekend	-	5	6,7
162	6	1	6003	0	8	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	3,7
163	6	1	6002	0	8	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	2,3
163	6	1	6002	0	8	-	tufsteen	-	1	21,2
163	6	1	6002	0	8	-	keramiek	grijsbakend gedraaid aardewerk	1	22,3
163	6	1	6002	0	8	-	tefriet/basaltlava	-	1	21,1
163	6	1	6002	0	8	-	graniet/gneis	-	2	14,7
164	5	2	130	0	0	-	vuursteen	-	1	2,6
165	5	2	133	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	6,1
166	5	2	136	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	1,5
166	5	2	136	0	0	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	5,3
167	5	102	5001	0	3	-	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	1	13,7
168	5	1	5003	0	4	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	4,4
169	5	1	5003	0	6	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	11

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
170	5	1	5003	0	7	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	4,8
171	5	1	5003	0	8	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	11,7
172	5	1	5003	0	8	-	vuursteen	-	1	4
173	5	1	5003	0	9	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	24
174	5	1	5003	0	10	-	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	1	3,8
175	6	1	6003	0	3	-	steen, onbekend	-	1	6,4
176	6	1	6003	0	5	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	9,5
177	6	1	6003	0	6	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	5,6
177	6	1	6003	0	6	-	vuursteen	-	1	1,5
178	100	0	99998	0	0	-	vuursteen	-	1	1,3
178	100	0	99998	0	0	-	keramiek	Pingsdorf	2	7
178	100	0	99998	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	3,6
179	6	1	6003	0	7	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	6,1
180	6	1	6003	0	8	-	vuursteen	-	1	2,3
181	6	1	6003	0	9	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	9,6
182	11	102	11003	0	1	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	21,2
183	11	102	11003	0	1	-	zandsteen/kwartsiet	-	1	25,7
184	11	102	11003	0	2	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	5,1
185	11	102	11003	0	2	-	tefriet/basaltlava	-	1	6,6
186	11	102	11002	0	4	-	keramiek	Pingsdorf	1	5,1
187	11	102	11003	0	4	-	keramiek	handgevormd aardewerk	8	28,2
188	11	102	11003	0	5	-	metaal, onbekend	-	2	11,8
189	11	102	11003	0	5	-	graniet/gneis	-	2	33,3
189	11	102	11003	0	5	-	zandsteen/kwartsiet	-	1	36
190	11	102	11003	0	5	-	keramiek	handgevormd aardewerk	17	50,8
191	11	102	11003	0	6	-	tefriet/basaltlava	-	1	20,7
191	11	102	11003	0	6	-	zandsteen/kwartsiet	-	2	24
192	11	102	11003	0	6	-	keramiek	handgevormd aardewerk	20	106,1
192	11	102	11003	0	6	-	graniet/gneis	-	1	1,5
193	11	102	11003	0	7	-	keramiek	handgevormd aardewerk	27	105,2
194	11	102	11003	0	7	-	graniet/gneis	-	1	8,7
194	11	102	11003	0	7	-	vuursteen	-	1	18,6
195	11	102	11003	0	8	-	keramiek	handgevormd aardewerk	22	102
196	6	1	6002	0	4	-	keramiek	steengoed geglazuurd	1	6
197	11	102	11003	0	8	-	metaal, koper	munten, koper	1	0,6
198	11	102	11003	0	3	-	keramiek	handgevormd aardewerk	4	6,7
199	11	102	11003	0	4	-	keramiek	handgevormd aardewerk	14	38,3

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
200	11	102	11003	0	5	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	5,7
201	11	102	11003	0	7	-	vuursteen	-	1	7,8
202	11	102	11003	0	7	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	13,8
203	11	102	11003	0	8	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	2,1
204	12	102	12003	0	1	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	3,8
205	12	102	12003	0	2	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	11,5
206	12	102	12003	0	2	-	graniet/gneis	-	1	16,3
207	12	102	12003	0	3	-	keramiek	handgevormd aardewerk	4	21,3
208	12	102	12003	0	3	-	vuursteen	-	1	3,1
209	12	102	12003	0	4	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	3,3
210	12	102	12003	0	7	-	keramiek	handgevormd aardewerk	27	58,4
210	12	102	12003	0	7	-	graniet/gneis	-	4	32,7
210	12	102	12003	0	7	-	onbekend	oer	1	4,3
211	12	1	202	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	3,5
212	12	1	176	0	0	-	onbekend	oer	4	11,5
213	11	2	168	1	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	3,1
213	11	2	168	1	0	-	onbekend	oer	1	0,9
214	11	2	168	1	0	-	graniet/gneis	-	1	44,7
215	11	1	11007	0	5	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	11,8
216	11	1	11007	0	5	-	graniet/gneis	-	1	69,9
217	100	0	99998	0	0	-	keramiek	gedraaid aardewerk	3	3,4
218	11	2	168	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	1,3
219	13	102	13002	0	1	-	tefriet/basaltlava	-	1	12
220	13	102	13002	0	3	-	vuursteen	-	1	2,3
221	13	102	13002	0	4	-	keramiek	kogelpot	1	5,6
222	13	102	13002	0	4	-	graniet/gneis	-	1	19,7
222	13	102	13002	0	4	-	keramiek	baksteen	1	12
223	13	102	13002	0	6	-	metaal, onbekend	-	1	28,3
224	13	102	13002	0	7	-	vuursteen	-	1	1,2
225	13	102	13002	0	3	-	hout/houtskool	houtskool	15	4,4
226	13	102	13008	0	2	-	vuursteen	-	1	0,7
227	13	1	218	0	0	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	118,4
228	13	1	218	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	2,3
229	12	1	206	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	10,4
229	12	1	206	0	0	-	tefriet/basaltlava	-	15	17,1
230	100	0	99998	0	0	-	vuursteen	-	2	14,4
230	100	0	99998	0	0	-	keramiek	Pingsdorf	1	3,2

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
230	100	0	99998	0	0	-	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	1	1
231	11	102	11003	0	6	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	8,7
232	14	1	242	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	9,6
232	14	1	242	0	0	-	vuursteen	-	1	0,1
233	14	1	241	0	0	-	ijzer	slak, ijzerslak	1	2,3
234	14	1	248	0	0	-	hout/houtskool	houtskool	20	0,5
235	14	1	240	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	1,8
236	12	1	203	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	1,4
237	12	1	204	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	21,3
238	12	1	209	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	3	19,4
239	12	1	213	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	4,3
240	12	1	205	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	4	54,2
240	12	1	205	0	0	-	steen, onbekend	-	1	1,4
241	14	1	236	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	1,1
242	14	1	229	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	2,2
243	12	1	179	0	0	-	bot, onbekend	bot, onbekend	2	0,8
244	14	1	235	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	2
245	12	1	178	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	6,9
246	14	102	14004	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	12,7
246	14	102	14004	0	0	-	metaal, onbekend	slak, metaalslak	2	6,4
247	12	1	193	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	2	2,9
248	14	1	250	0	0	-	vuursteen	-	1	0,7
249	6	1	6002	0	0	12	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	2	18,1
250	6	1	6003	0	0	12	keramiek	handgevormd aardewerk	10	42,8
250	6	1	6003	0	0	12	onbekend	oer	2	1,5
250	6	1	6003	0	0	12	hout/houtskool	houtskool	2	0,4
251	6	1	6003	0	0	12	hout/houtskool	houtskool	1	0,5
251	6	1	6003	0	0	12	tefriet/basaltlava	-	1	10,2
251	6	1	6003	0	0	12	ijzer	slak, ijzerslak	1	4,4
252	6	1	6003	0	0	12	zandsteen/kwartsiet	-	2	9,1
253	6	1	6005	0	0	12	vuursteen	-	1	0,7
254	6	1	6005	0	0	12	keramiek	handgevormd aardewerk	2	1,3
254	6	1	6005	0	0	12	keramiek	Pingsdorf	1	1,5
255	6	1	6005	0	0	12	onbekend	teer?	2	3,3
256	6	102	6008	0	0	12	ijzer	slak, ijzerslak	2	6,4
257	6	102	6008	0	0	12	keramiek	handgevormd aardewerk	13	38,4
258	11	102	11002	0	0	13	zandsteen/kwartsiet	-	1	10,5

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
259	11	102	11002	0	0	13	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	7	14,5
259	11	102	11002	0	0	13	keramiek	pijp/pijpenkop/pijpensteel	1	1,2
259	11	102	11002	0	0	13	keramiek	bouwmateriaal	1	14,7
259	11	102	11002	0	0	13	keramiek	handgevormd aardewerk	1	2,7
260	11	102	11003	0	0	13	graniet/gneis	-	2	25
261	11	102	11003	0	0	13	keramiek	gedraaid aardewerk	1	4,6
261	11	102	11003	0	0	13	keramiek	handgevormd aardewerk	15	61,6
262	11	102	11005	0	0	13	keramiek	roodbakend geglazuurd aardewerk	1	1,4
262	11	102	11005	0	0	13	keramiek	bouwmateriaal	1	6,3
262	11	102	11005	0	0	13	metaal, onbekend	-	1	8,2
263	11	1	11006	0	0	13	keramiek	handgevormd aardewerk	4	4,7
263	11	1	11006	0	0	13	onbekend	teer?	3	1,8
263	11	1	11006	0	0	13	graniet/gneis	-	2	2,3
264	11	1	11007	0	0	13	keramiek	handgevormd aardewerk	19	39,2
264	11	1	11007	0	0	13	keramiek	Pingsdorf	1	1,3
264	11	1	11007	0	0	13	hout/houtskool	houtskool	3	1,8
264	11	1	11007	0	0	13	zandsteen/kwartziet	-	2	71
264	11	1	11007	0	0	13	ijzer	slak, metaalslak	1	4,9
264	11	1	11007	0	0	13	graniet/gneis	-	1	3,9
265	11	102	11009	0	0	13	zandsteen/kwartziet	-	1	8,6
265	11	102	11009	0	0	13	onbekend	oer	1	1,7
265	11	102	11009	0	0	13	keramiek	handgevormd aardewerk	11	36,5
266	12	1	191	0	0	-	keramiek	handgevormd aardewerk	1	3,7
267	5	1	5003	0	0	14	zandsteen/kwartziet	-	3	30,5
267	5	1	5003	0	0	14	keramiek	handgevormd aardewerk	10	24
267	5	1	5003	0	0	14	keramiek	kogelpot	3	6,9
268	5	1	5004	0	0	14	keramiek	handgevormd aardewerk	41	126,2
268	5	1	5004	0	0	14	vuursteen	-	1	1,3
268	5	1	5004	0	0	14	graniet/gneis	-	7	75,3
269	13	102	13003	0	0	15	graniet/gneis	-	1	5,6
269	13	102	13003	0	0	15	keramiek	handgevormd aardewerk	34	139,8
269	13	102	13003	0	0	15	vuursteen	-	10	25,5
269	13	102	13003	0	0	15	metaal, onbekend	-	4	43,1
269	13	102	13003	0	0	15	hout/houtskool	houtskool	2	1,1
269	13	102	13003	0	0	15	bot, onbekend	bot, onbekend	2	6,1
269	13	102	13003	0	0	15	tefriet/basaltlava	-	1	1,3
269	13	102	13003	0	0	15	zandsteen/kwartziet	-	2	8,9

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	put	vlak	spoor	vulling	vak	zeefvak	materiaal	algemeen	aantal	gewicht (gram)
270	13	102	13006	0	0	15	keramiek	proto-steengoed	1	3
271	13	102	13010	0	0	15	keramiek	handgevormd aardewerk	17	68,7
271	13	102	13010	0	0	15	onbekend	oer	5	48,5
271	13	102	13010	0	0	15	graniet/gneis	-	3	26,8
271	13	102	13010	0	0	15	vuursteen	-	2	29,2
271	13	102	13010	0	0	15	zandsteen/kwartsiet	-	2	48,7
272	14	102	14002	0	0	16	keramiek	handgevormd aardewerk	14	22,1
272	14	102	14002	0	0	16	keramiek	grijsbakkend gedraaid aardewerk	1	1,6
272	14	102	14002	0	0	16	keramiek	bouwmateriaal	1	2,5
272	14	102	14002	0	0	16	vuursteen	-	1	1,4
272	14	102	14002	0	0	16	onbekend	oer	2	2,5
272	14	102	14002	0	0	16	graniet/gneis	-	2	8,6
272	14	102	14002	0	0	16	tefriet/basaltlava	-	1	4,2
272	14	102	14002	0	0	16	keramiek	industrieel witbakkend	1	2,6
272	14	102	14002	0	0	16	keramiek	roodbakkend geglaazuurd aardewerk	1	1
273	14	102	14003	0	0	16	keramiek	handgevormd aardewerk	3	7
273	14	102	14003	0	0	16	onbekend	oer	1	0,6
273	14	102	14003	0	0	16	keramiek	proto-steengoed	1	72
274	14	102	14004	0	0	16	keramiek	handgevormd aardewerk	2	17,6
275	14	0	99995	0	0	-	metaal, koper	munten, koper	1	1,7
275	14	0	99995	0	0	-	metaal, koper	munten, koper	1	0,5
275	14	0	99995	0	0	-	Metaal, brons	munten, brons	1	0,1
276	14	0	99995	0	0	-	metaal, koper	munten, koper	1	2,2
totaal									2072	10.527,1

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

Bijlage 4: Determinatie van het aardewerk

vondst	spoor	vak	zeef- vak	type	rand	wand	bodem	oor	gruis	totaal	gewicht (gram)	magering	oppervlak	begin_datering	eind_datering	opmerking
261	11003		13	Duits import		1				1	4,6			Vroege Middeleeuwen	Vroege Middeleeuwen	Duitse rijnland badorfachtig
72	4003		6	faience		1				1	4,9			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	blauw beschilderd bord
117	8006		11	faience		1				1	1,4			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	
73	4005		6	gedraaid		1				1	6,1			Romeinse tijd	Middeleeuwen	ondetermineerbaar
217	99998			gedraaid		3				3	3,4		grijze sliblaag	Romeinse tijd	Romeinse tijd	Romeins?, fijn baksel
26	4003	2		grijsbakkend		2				2	5,1	zand en chamotte		Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
27	4999	4		grijsbakkend		2				2	8,6	zand en chamotte		Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
163	6002	8		grijsbakkend	1					1	22,3			Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
272	14002		16	grijsbakkend		1				1	1,6			Middeleeuwen	Nieuwe tijd	schilfer
15	4005	9		handgevormd		1				1	8,9			IJzertijd	IJzertijd	
16	4005	8		handgevormd					3	3	3,5			Late IJzertijd	Middeleeuwen	
25	4006			handgevormd		1				1	11,2			IJzertijd	IJzertijd	lijkt op V15
37	4005	8		handgevormd		1				1	1,6			IJzertijd	IJzertijd	
38	4009	8		handgevormd		1				1	4,5			IJzertijd	IJzertijd	
39	4009	9		handgevormd		2				2	10,5			IJzertijd	Romeinse tijd	
40	4009	10		handgevormd		11			3	14	60,7			IJzertijd	IJzertijd	
42	8003	1		handgevormd	2	4				6	44		2x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
43	8003	2		handgevormd	1	9	1		2	13	49,1	botgruis	6x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
45	8003	3		handgevormd		14			2	16	40,5		6x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
48	8003	4		handgevormd	2	33			20	55	209,5	8 x organisch	2x gepolijst	IJzertijd	Vroeg Romeinse tijd	deels organisch, Vroeg Romeinse tijd
51	8003	5		handgevormd		9				9	35		1x gepolijst	IJzertijd	IJzertijd	
52	8003	6		handgevormd	4	6				10	31,9	2 x organisch	2 x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
53	8003	7		handgevormd		1				1	4,6			IJzertijd	Romeinse tijd	
54	8003	8		handgevormd		2				2	12,3		1x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	evt. kogelpot
56	7004	7		handgevormd					1	1	0,8			IJzertijd	Romeinse tijd	
60	7004	1		handgevormd		2			5	7	7,7			IJzertijd	Middeleeuwen	
63	97			handgevormd					1	1	0,5			IJzertijd	Romeinse tijd	
64	95			handgevormd					1	1	1,3			IJzertijd	Romeinse tijd	
73	4005		6	handgevormd		7			10	17	36,9			IJzertijd	Romeinse tijd	
74	3005		7	handgevormd		3	1			4	27,6			IJzertijd	Middeleeuwen	sterk verweerd bodemfragment met standring
75	72			handgevormd		1				1	9,8	wit steen	besmeten	IJzertijd	IJzertijd	
77	73			handgevormd					1	1	0,1			IJzertijd	Middeleeuwen	
79	62			handgevormd		1				1	9,7			IJzertijd	IJzertijd	
80	60			handgevormd					2	2	1,9			IJzertijd	Romeinse tijd	
81	74			handgevormd		3				3	21,1	grof		IJzertijd	Middeleeuwen	

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	spoor	vak	zeef- vak	type	rand	wand	bodem	oor	gruis	totaal	gewicht (gram)	magering	oppervlak	begin_datering	eind_datering	opmerking
82	37			handgevormd					1	1	0,8			IJzertijd	Middeleeuwen	
85	88			handgevormd		1				1	2,3	botgruis		IJzertijd	Romeinse tijd	
86	86			handgevormd		2				2	8,6	fijn	1x besmeten, 1x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
87	88			handgevormd		1				1	4,3	fijn		IJzertijd	Middeleeuwen	mogelijk kogelpot
88	77			handgevormd		1				1	2,7			IJzertijd	Romeinse tijd	
89	81			handgevormd		1				1	1,4			IJzertijd	Romeinse tijd	
90	7003		10	handgevormd		1			3	4	4,1			IJzertijd	Middeleeuwen	
92	7004		8	handgevormd		3			5	8	10,6			IJzertijd	Middeleeuwen	4 x mogelijk kogelpot
95	7008		9	handgevormd	1	2				3	4,5			IJzertijd	Romeinse tijd	
97	7007		10	handgevormd		2			4	6	6			IJzertijd	Romeinse tijd	
99	7004		10	handgevormd	2	16			12	30	51,3	2 x organisch	2 x gepolijst	IJzertijd	Middeleeuwen	er zit zeker prehistorie in en mogelijk Middeleeuwen
102	38			handgevormd		1			2	3	5,4		1 x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	gebogen wand van een miniatuurpotje
103	40			handgevormd		1			1	2	18			Vroege Middeleeuwen	Vroege Middeleeuwen	dik, Hessens-Schortens-achtig
106	74			handgevormd	1	38			12	51	109,1			IJzertijd	Middeleeuwen	kogelpot gemengd met ouder
111	8008			handgevormd		1				1	2,1			IJzertijd	Middeleeuwen	
112	8012			handgevormd		1			1	2	2,4			IJzertijd	Middeleeuwen	
116	8003		11	handgevormd	2	57			13	72	204,1	1 x botgruis		IJzertijd	Middeleeuwen	2 x versierd met vingertopindrukken (IJzertijd_Romeinse tijd), mogelijk ook met kogelpot
121	8004		11	handgevormd		8				8	23,1			IJzertijd	Middeleeuwen	Vroege Middeleeuwen component
122	8007		11	handgevormd		7			3	10	11,7	2 x organisch		IJzertijd	Middeleeuwen	lijkt ook kogelpot in te zitten
125	5003	1		handgevormd		7			2	9	44	1 x met botgruis		IJzertijd	Middeleeuwen	
126	5003	2		handgevormd	1	6			3	10	21,1			IJzertijd	Romeinse tijd	
127	5004	2		handgevormd		10				10	63,4		2 x besmeten, 1 x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
128	5003	3		handgevormd		3				3	22,9		1 x besmeten	IJzertijd	Romeinse tijd	
129	5003	4		handgevormd		10				10	49	1 x organisch		IJzertijd	Romeinse tijd	
130	5004	4		handgevormd		9			2	11	38,3	fijn		IJzertijd	Romeinse tijd	afgerond
131	5003	5		handgevormd		5			2	7	33			IJzertijd	Romeinse tijd	
132	5004	5		handgevormd		3				3	7,1			IJzertijd	Romeinse tijd	
133	129			handgevormd		1				1	2,8	organisch		IJzertijd	Romeinse tijd	
134	5003	7		handgevormd	1	10	1		9	21	58,3			IJzertijd	Romeinse tijd	1 x versierd vingertop op rand
135	5003	8		handgevormd		7				7	27,2			IJzertijd	Romeinse tijd	
136	5003	9		handgevormd	1	9				10	58,3		2 x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
137	5003	10		handgevormd		1			1	2	2,8			IJzertijd	Romeinse tijd	
138	5004	1		handgevormd	2	19			4	25	104,2			IJzertijd	Romeinse tijd	1 x versierd vingertop buiten rand
139	5004	2		handgevormd		6				6	26,8	2 x organisch		IJzertijd	Romeinse tijd	
140	5004	3		handgevormd		7				7	22		1 x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	spoor	vak	zeef- vak	type	rand	wand	bodem	oor	gruis	totaal	gewicht (gram)	magering	oppervlak	begin_datering	eind_datering	opmerking
141	5004	4		handgevormd		2			1	3	5,4			IJzertijd	Romeinse tijd	
142	5004	6		handgevormd		3				3	16			IJzertijd	Romeinse tijd	mogelijk 1 met nagelindrukken
143	5004	7		handgevormd		12				12	44,3	1 x organisch		IJzertijd	Romeinse tijd	
144	5004	8		handgevormd	1	13			11	25	80,3			IJzertijd	Romeinse tijd	rand is Romeins
145	5004	9		handgevormd		1			1	2	4,6			IJzertijd	Romeinse tijd	
154	6003	1		handgevormd	1	3				4	2,62			IJzertijd	Middeleeuwen	
156	6003	2		handgevormd					2	2	1,3			IJzertijd	Romeinse tijd	
157	602	3		handgevormd		1				1	2,1			IJzertijd	Middeleeuwen	
161	6002	7		handgevormd					2	2	1,5			IJzertijd	Middeleeuwen	
162	6003	8		handgevormd		1				1	3,7			IJzertijd	Middeleeuwen	kogelpot?
163	6002	8		handgevormd		1				1	2,3			IJzertijd	Romeinse tijd	
165	133			handgevormd		2				2	6,1			IJzertijd	Middeleeuwen	
166	136			handgevormd		1				1	1,5			IJzertijd	Romeinse tijd	
168	5003	4		handgevormd		1				1	4,4			IJzertijd	Romeinse tijd	
169	5003	6		handgevormd		3				3	11			IJzertijd	Romeinse tijd	
170	5003	7		handgevormd	1	1				2	4,8		1 x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	gepolijst randje
171	5003	8		handgevormd	1	2				3	11,7			IJzertijd	Romeinse tijd	1 x versierd wand met nagelindrukken (Romeinse tijd), 1x rand gepolijst (Romeinse tijd)
173	5003	9		handgevormd		2				2	24			IJzertijd	Romeinse tijd	
176	6003	5		handgevormd		3				3	9,5			IJzertijd	Middeleeuwen	mogelijk kogelpot
177	6003	6		handgevormd		3				3	5,6			IJzertijd	Romeinse tijd	
178	9998			handgevormd	1					1	3,6			IJzertijd	Romeinse tijd	
179	6003	7		handgevormd		2				2	6,1			IJzertijd	Romeinse tijd	
181	6003	9		handgevormd		2				2	9,6			IJzertijd	Romeinse tijd	
182	11003	1		handgevormd		2				2	21,2			IJzertijd	Romeinse tijd	hardgebakken
184	11003	2		handgevormd		1				1	5,1			IJzertijd	Romeinse tijd	
187	11003	4		handgevormd	3	5				8	28,2			IJzertijd	Romeinse tijd	1 x versierd vingertop buitenrand en 1 x bovenop, 1x aan binnenzijde
190	11003	5		handgevormd	1	13	1		2	17	50,8			IJzertijd	Romeinse tijd	1 x versierd vingertop buitenrand, bodem gepolijst
192	11003	6		handgevormd	1	19				20	106,1			Romeinse tijd	Romeinse tijd	1x rand versierd, 1x rand versierd met nagelindrukken
193	11003	7		handgevormd	1	25	1			27	105,2	1 x botgruis	1 x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
195	11003	8		handgevormd	1	21				22	102		2 x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	1 versierd vingertop op rand, wand met indrukjes
198	11003	3		handgevormd	1	3				4	6,7			IJzertijd	Romeinse tijd	
199	11003	4		handgevormd		11			3	14	38,3		1x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
200	11003	5		handgevormd	1	1				2	5,7			IJzertijd	Romeinse tijd	versierd nagelindruk op rand
202	11003	7		handgevormd		2				2	13,8			IJzertijd	Romeinse tijd	
203	11003	8		handgevormd		1				1	2,1			IJzertijd	Romeinse tijd	
204	12003	1		handgevormd		1				1	3,8			IJzertijd	Romeinse tijd	
205	12003	2		handgevormd		3				3	11,5			IJzertijd	Romeinse tijd	

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	spoor	vak	zeef- vak	type	rand	wand	bodem	oor	gruis	totaal	gewicht (gram)	magering	oppervlak	begin_datering	eind_datering	opmerking
207	12003	3		handgevormd		4				4	21,3		1x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
209	12003	4		handgevormd		1				1	3,3			IJzertijd	Romeinse tijd	aankoeksel
210	12003	7		handgevormd		15			12	27	58,4			IJzertijd	Romeinse tijd	
211	202			handgevormd		1				1	3,5			IJzertijd	Romeinse tijd	
213	168			handgevormd		2				2	3,1			IJzertijd	Romeinse tijd	
215	11007	5		handgevormd		2				2	11,8			IJzertijd	Romeinse tijd	hardgebakken
218	168			handgevormd		1				1	1,3		1x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
228	218			handgevormd		1				1	2,3			IJzertijd	Middeleeuwen	mogelijk kogelpot
229	206			handgevormd	1					1	10,4			IJzertijd	Romeinse tijd	versierd vingertopindruk binnenzijde rand
231	11003	6		handgevormd		3				3	8,7			IJzertijd	Romeinse tijd	
232	242			handgevormd		3				3	9,6			IJzertijd	Romeinse tijd	
235	240			handgevormd		1				1	1,8			IJzertijd	Romeinse tijd	
236	203			handgevormd		1				1	1,4			IJzertijd	Romeinse tijd	
237	204			handgevormd		3				3	21,3	2 x organisch		IJzertijd	Romeinse tijd	secundair verbrand
238	209			handgevormd		3				3	19,4		2x besmeten	IJzertijd	Romeinse tijd	
239	213			handgevormd		1				1	4,3			IJzertijd	Romeinse tijd	
240	205			handgevormd		4				4	54,2			IJzertijd	Romeinse tijd	
241	236			handgevormd		1				1	1,1			IJzertijd	Romeinse tijd	
242	229			handgevormd		1				1	2,2			IJzertijd	Romeinse tijd	
244	235			handgevormd		1				1	2			IJzertijd	Romeinse tijd	
245	178			handgevormd		1				1	6,9			IJzertijd	Romeinse tijd	
246	14004			handgevormd	1					1	12,7			IJzertijd	Romeinse tijd	vlaggestreken randje
247	193			handgevormd		2				2	2,9			IJzertijd	Romeinse tijd	
250	6003		12	handgevormd		5			5	10	42,8			IJzertijd	Middeleeuwen	sommige heel hard gebakken (kogelpot?) maar ook ouder
254	6005		12	handgevormd		2				2	1,3			IJzertijd	Middeleeuwen	
257	6008		12	handgevormd	1	11			1	13	38,4			IJzertijd	Romeinse tijd	1 x versierd vingertop buitenzijde rand
261	11003		13	handgevormd	1	14				15	61,6	1x organisch		IJzertijd	Middeleeuwen	IJzertijd/ Romeinse tijd gemengd waarschijnlijk met kogelpot-achtig
263	11006		13	handgevormd					4	4	4,7			IJzertijd	Romeinse tijd	
264	11007		13	handgevormd		19				19	39,2			IJzertijd	Middeleeuwen	IJzertijd/ Romeinse tijd gemengd met kogelpot
265	11009		13	handgevormd		7	1		3	11	36,5			IJzertijd	Romeinse tijd	
266	191			handgevormd		1				1	3,7			IJzertijd	Romeinse tijd	
267	5003		14	handgevormd		10				10	24			IJzertijd	Romeinse tijd	
268	5004		14	handgevormd		34			7	41	126,2	1x organisch	1x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
269	13003		15	handgevormd	1	29			4	34	139,8			IJzertijd	Romeinse tijd	
271	13010		15	handgevormd		17				17	68,7	4x organisch	1x gepolijst	IJzertijd	Romeinse tijd	
272	14002		16	handgevormd		10			4	14	22,1			IJzertijd	Middeleeuwen	mogelijk 3x kogelpot
273	14003		16	handgevormd	1	2				3	7			IJzertijd	Middeleeuwen	

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	spoor	vak	zeef- vak	type	rand	wand	bodem	oor	gruis	totaal	gewicht (gram)	magering	oppervlak	begin_datering	eind_datering	opmerking
274	14004		16	handgevormd		2				2	17,6			IJzertijd	Middeleeuwen	mogelijk kogelpot
259	11002		13	ondetermineerbaar		1				1	2,7			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	bleek, biscuit?
6	9002		3	industrieel		1				1	2,8			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	
19	9999			industrieel		4				4	8,3			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	
117	8006		11	industrieel		1				1	2,4			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	
153	6002	1		industrieel	1					1	3,4			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	
272	14002		16	industrieel		1				1	2,6			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	
4	10007			kogelpot		1				1	18,8		glad	Middeleeuwen	Middeleeuwen	dik stuk
9	4005	10		kogelpot	1	4				5	42,3			Middeleeuwen	Middeleeuwen	typisch randje
15	4005	9		kogelpot		1				1	7,7			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
18	4005	7		kogelpot		1				1	15,3			Middeleeuwen	Middeleeuwen	dik en grof
33	26	5		kogelpot	1					1	27,8			Late Middeleeuwen	Late Middeleeuwen	rand is kogelpot, ijzeraanslag, 900-1250
36	4006	7		kogelpot	1					1	7,9			Late Middeleeuwen	Late Middeleeuwen	
39	4009	9		kogelpot		2				2	9,7			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
57	8004	12		kogelpot		1	2			3	69,7			Late Middeleeuwen	Late Middeleeuwen	bodem met standring, glad afgewerkt en lijkt wel gedraaid
60	7004	1		kogelpot			1			1	14,3			Middeleeuwen	Middeleeuwen	2 passende scherven van een verweerde bodem met standring
73	4005		6	kogelpot	1	7				8	17,6			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
92	7004		8	kogelpot		2				2	3,2			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
97	7007		10	kogelpot		2				2	2,1			Middeleeuwen	Middeleeuwen	klein en dun, waarschijnlijk kogelpot
100	4004	5		kogelpot		6				6	33			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
109	8003			kogelpot	1	2	0		1	4	10,1			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
112	8012			kogelpot		1				1	1,7			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
117	8006		11	kogelpot		1				1	2,6			Middeleeuwen	Me	met resten van glazuur
154	6003	1		kogelpot	1	2				3	9,8			Middeleeuwen	Middeleeuwen	aankoesel
158	6002	4		kogelpot					2	2	0,1			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
159	6002	5		kogelpot		1				1	3,7			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
160	6002	6		kogelpot		1				1	2			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
221	13002	4		kogelpot		1				1	5,6			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
267	5003		14	kogelpot		3				3	6,9			Middeleeuwen	Middeleeuwen	
69	7002	3		majolica		1				1	5,3			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	
90	7003		10	majolica		2				2	2,1			Nieuwe tijd		
9	4005	10		Pingsdorf		6	1			7	18,1			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
15	4005	9		Pingsdorf		2				2	1,7			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
39	4009	9		Pingsdorf		1				1	0,6			Late Middeleeuwen		
42	8003	1		Pingsdorf		1				1	1,2			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
52	8003	6		Pingsdorf		2				2	1			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
58	7004	5		Pingsdorf		1				1	8,4			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	spoor	vak	zeef- vak	type	rand	wand	bodem	oor	gruis	totaal	gewicht (gram)	magering	oppervlak	begin_datering	eind_datering	opmerking
60	7004	1		Pingsdorf		1				1	0,5			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
73	4005		6	Pingsdorf		3				3	7			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	verweerd
74	3005		7	Pingsdorf		1				1	1,3			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
91	7007		8	Pingsdorf		1				1	3,7			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
106	74			Pingsdorf		1				1	2,7			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
116	8003		11	Pingsdorf		2				2	3,6			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
137	5003	10		Pingsdorf		1				1	2,9			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
152	144	1		Pingsdorf		1				1	0,7			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	met verf
155	6002	2		Pingsdorf		1				1	2,5			Late Middeleeuwen A	Late Middeleeuwen A	laat Pingsdorf of proto-steengoed
178	9998			Pingsdorf		2				2	7			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	1x met verf
186	11002	4		Pingsdorf		1				1	5,1			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
230	99998			Pingsdorf		1				1	3,2			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
254	6005		12	Pingsdorf		1				1	1,5			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	met verf
264	11007		13	Pingsdorf		1				1	1,3			Vroege Middeleeuwen D	Late Middeleeuwen A	
5	9002		2	porselein	-	1				1	8,2			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	blauw beschilderd bord of kom
70	7002	7		proto-steengoed		1				1	15,4			Late Middeleeuwen A	Late Middeleeuwen A	
105	74			proto-steengoed		1				1	1,6			Late Middeleeuwen A	Late Middeleeuwen A	
117	8006		11	proto-steengoed		1				1	4,5			Late Middeleeuwen A	Late Middeleeuwen A	-
159	6002	5		proto-steengoed		1	1			2	21,5			Late Middeleeuwen A	Late Middeleeuwen A	standlob
270	13006		15	proto-steengoed	1					1	3			Late Middeleeuwen A	Late Middeleeuwen A	
273	14003		16	proto-steengoed			1			1	72			Late Middeleeuwen A	Late Middeleeuwen A	
2	2005	10		roodbakkend	1	4				5	10,3			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
6	9002		3	roodbakkend		2				2	11,6			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
7	10002	6	4	roodbakkend		6				6	10,5			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	resten groen en geel verf
9	4005	10		roodbakkend		1				1	2			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
20	10			roodbakkend		3				3	3,4			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	glazuur
21	7003		8	roodbakkend		4	1	1		6	21,9			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	glazuur
22	123		9	roodbakkend		2				2	3,5			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
30	4004	6		roodbakkend	1					1	2,1			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	glazuur
68	7002	4		roodbakkend		1				1	1			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
69	7002	3		roodbakkend		1				1	9			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
72	4003		6	roodbakkend		5				5	6,6			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	glazuur
74	3005		7	roodbakkend		1				1	2,5			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	glazuur eraf
90	7003		10	roodbakkend		1				1	1,1			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	groen/wit versierd
91	7007		8	roodbakkend		2				2	1,1			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	met groen
100	4004	5		roodbakkend		1				1	23,4			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
117	8006		11	roodbakkend		11	1			12	60,8			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondst	spoor	vak	zeef- vak	type	rand	wand	bodem	oor	gruis	totaal	gewicht (gram)	magering	oppervlak	begin_datering	eind_datering	opmerking
121	8004		11	roodbakkend				1		1	21,9			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
158	6002	4		roodbakkend					3	3	2,5			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
167	5001	3		roodbakkend		1				1	13,7			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	glazuur
174	5003	10		roodbakkend		1				1	3,8			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
230	99998			roodbakkend		1				1	1			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
249	6002		12	roodbakkend		2				2	18,1			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
259	11002		13	roodbakkend		7				7	14,5			Vroege Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
262	11005		13	roodbakkend		1				1	1,4			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	glazuur
272	14002		16	roodbakkend		1				1	1			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	klein
19	9999			steengoed		1				1	2,7			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	
22	123		9	steengoed		3				3	12,9			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	1 x blauw beschilderd
25	4006			steengoed			1			1	13			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	golfrand
51	8003	5		steengoed			1			1	6			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	glazuur
61	7004	2		steengoed		3				3	39,4			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	
71	7003	10		steengoed		1				1	1,8			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
73	4005		6	steengoed		1				1	1,4			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
110	8007			steengoed		1				1	11,9			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	
117	8006		11	steengoed		1				1	2			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	zoutglazuur
117	8006		11	steengoed		1				1	25,5			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	kan
150	144			steengoed		1				1	3,5			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	
158	6002	4		steengoed		1				1	2,4			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	glazuur
159	6002	5		steengoed			1			1	19,8			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	zoutglazuur, Raeren
161	6002	7		steengoed		1				1	3,8			Late Middeleeuwen	Nieuwe tijd	
196	6002	4		steengoed		1				1	6			Nieuwe tijd	Nieuwe tijd	

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

Bijlage 5: Determinatie van het vuursteen

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Legenda

Verzamelwijze	
COUP	coupe
MAA	machinale aanleg
MAZ	macinaal zeven
OPPV	oppervlak
PUNT	puntlocatie
STRT	stortvondst

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

vondstnr.	spoor	verza- melwijze	sub	aantal	grond- stof	type	gebro- ken	king- fragm.	ver- brand	cortex	type	opmerking
2	2005	MAZ	1	1	512	3010	0		1	0	brok	
2	2005	MAZ	2	1	512	1093	1		1	0	onderkant van een gebroken spits	mogelijk proximaal deel A-spits
3	1002	MAA	1	1	512	1760	0		1	1	ausgesplittertes Stück	
7	10002	MAZ	1	1	512	1710	0		0	1	geretoucheerde afslag	
7	10002	MAZ	2	1	512	3050	0		0	2	afslag	
7	10002	MAZ	3	1	512	3010	0		0	1	brok	
8	10002	MAZ	1	1	512	3050	0		1	1	afslag	
8	10002	MAZ	2	1	512	3010	1		1	4	brok	
8	10002	MAZ	3	1	512	3038	0		0	2	afslagkern met 2 slagvlakken	
8	10002	MAZ	4	1	512	1654	1	5	1	0	bijrestant, afslag	verbrand klingfragment met slijpsporen
9	4005	MAA	1	1	512	3010	0		1	1	brok	
9	4005	MAA	2	1	512	3050	1		1	1	afslag	
9	4005	MAA	3	1	512	3010	0		0	1	brok	
15	4005	MAA	1	1	512	3019	0		0	4	kiesel zonder bewerkingssporen	
15	4005	MAA	2	1	512	3050	1		1	2	afslag	
16	4005	MAA	1	1	512	3010	0		0	4	brok	
19	9999	OPPV	1	1	512	3050	1		0	1	afslag	
19	9999	OPPV	2	1	512	3050	0		0	1	afslag	
19	9999	OPPV	3	1	512	3050	0		1	2	afslag	
19	9999	OPPV	4	1	512	1960	0		0	4	werktuig op (kern)vernieuwings-en-pre-paratiestuk, geretoucheerde brok	concave retouche
19	9999	OPPV	5	1	451	3010	1		0	4	brok	fragment kwarts, mogelijk grondstof voor magering aardewerk
24	123	MAZ	1	1	512	3010	1		0	4	brok	
39	4009	MAA	1	1	512	3050	0		0	1	afslag	

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondstnr.	spoor	verzamelijwijze	sub	aantal	grondstof	type	gebruiken	klingsfragm.	verbrand	cortex	type	opmerking
48	8003	MAA	1	1	512	1710	0		0	1	geretoucheerde afslag	
48	8003	MAA	2	1	512	3032	0		1	1	kern, afslagkern	
50	8003	MAA	1	1	512	3019	0		0	4	kiesel zonder bewerkingsporen	
50	8003	MAA	2	1	512	3010	1		0	4	brok	
55	8003	MAA	1	1	512	3060	0		0	1	klings	
55	8003	MAA	2	1	512	3060	1	5	0	0	klings	
59	7004	MAA	1	1	512	3010	1		1	4	brok	
66	7005	MAA	1	1	512	3050	0		0	3	afslag	
73	4005	MAZ	1	1	513	3050	0		0	3	afslag	
73	4005	MAZ	2	1	512	3019	0		0	4	kiesel zonder bewerkingsporen	
73	4005	MAZ	3	1	512	1910	0		0	0	geretoucheerd kernvernieuwingsstuk	
74	3005	MAZ	1	1	512	3050	1		0	1	afslag	
76	8005	PUNT	1	1	512	3032	0		0	3	kern, afslagkern	
83	89	COUP	1	1	512	3060	0	0	0	0	klings	
84	88	COUP	1	1	512	1820	1	5	0	2	werktuig op klings, gebruikte klings	sterke gebruiksglans, lichte retouche op distale deel: snijwerktuig
84	88	COUP	2	1	512	3060	1	5	0	0	klings	
107	74	MAZ	1	1	512	1960	0		0	4	werktuig op (kern)vernieuwings-en preparatiestuk, geretoucheerde brok	concave schrabber op natuurlijk stuk
107	74	MAZ	2	1	512	3010	0		0		brok	bewerking onduidelijk, mogelijk fragment van een pic
115	8003	MAZ	1	1	512	3060	0	0	0	2	klings	
115	8003	MAZ	1	1	512	3060	0	0	0	1	klings	
115	8003	MAZ	2	1	512	3032	1		1	2	kern, afslagkern	
115	8003	MAZ	3	3	512	3010	0		0	4	brok	

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

vondstnr.	spoor	verzamelijze	sub	aantal	grondstof	type	gebroken	klingsfragm.	verbrand	cortex	type	opmerking
119	8004	MAZ	1	1	512	3050	0		0	2	afslag	
124	8007	MAZ	1	1	512	3050	1		0	0	afslag	
135	5003	MAA	1	1	512	3022	1		0	3	kernpreparatiestuk	
137	5003	MAA	1	1	512	3041	0		1	1	kernvernieuwingsstuk	
137	5003	MAA	2	1	512	1960	0		0	4	werktuig op (kern)vernieuwings-en pre-paratiestuk, geretoucheerde brok	
137	5003	MAA	3	1	512	3010	0		0	4	brok	
137	5003	MAA	4	2	512	3010	0		1	4	brok	
138	5004	MAA	1	1	512	3060	0	0	0	0	klings	
138	5004	MAA	2	1	512	3050	0		0	1	afslag	
138	5004	MAA	3	1	512	3050	0		1	3	afslag	
138	5004	MAA	4	1	512	3050	0		1	1	afslag	
138	5004	MAA	5	1	512	3032	1		1	2	kern, afslagkern	
138	5004	MAA	6	1	512	3032	1		0	4	kern, afslagkern	
138	5004	MAA	7	1	512	3032	1		0	4	kern, afslagkern	
138	5004	MAA	8	3	512	3010	0		0	4	brok	
149	144	MAA	1	1	512	1840	0	5	0	1	werktuig op klings, afgeknotte klings	mesje
161	6002	MAA	1	1	512	3010	0		0	4	brok	
164	130	COUP	1	1	512	3022	0	0	0	1	kernpreparatiestuk	
172	5003	MAA	1	1	512	3010	0		1	4	brok	
177	6003	MAA	1	1	512	3022	1	3	1	1	kernpreparatiestuk	
178	99998	STRT	1	1	512	1710	0		0	1	geretoucheerde afslag	
180	6003	MAA	1	1	512	3060	0	0	1	1	klings	
194	11003	MAA	1	1	512	3010	0		1	4	brok	mogelijk met retouche, a.g.v. verbranding onduidelijk

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

vondstnr.	spoor	verzamelijze	sub	aantal	grondstof	type	gebroken	klingsfragm.	verbrand	cortex	type	opmerking
201	11003	MAA	1	1	512	3041	0		0	2	kernvernieuwingsstuk	
208	12003	MAA	1	1	512	3041	1	6	1	2	kernvernieuwingsstuk	distaal deel van kling met kernvoet
220	13002	MAA	1	1	512	1810	0	0	0	1	geretoucheerde kling	
224	13002	MAA	1	1	512	3050	0		1	1	afslag	
226	13008	MAA	1	1	512	3050	0		0	1	afslag	
230	9998	OPPV	1	1	512	3050	0		0	1	afslag	
230	9999	OPPV	2	1	512	3010	1		0	4	brok	
232	242	COUP	1	1	512	3010	0		0	4	brok	waarschijnlijk op natuurlijke wijze ontstane afslag
248	250	COUP	1	1	512	3050	0		1	1	afslag	
253	6005	MAZ	1	1	512	3050	0		0	1	afslag	
268	5004	MAZ	1	1	512	3050	0		0	2	afslag	
269	13003	MAZ	1	1	512	3050	0		0	1	afslag	
269	13003	MAZ	2	1	512	3050	0		0	0	afslag	
269	13003	MAZ	3	1	512	3050	0		0	1	afslag	
269	13003	MAZ	4	1	512	3050	1		1	2	afslag	
269	13003	MAZ	5	1	512	3032	0		0	0	kern, afslagkern	
269	13003	MAZ	6	1	512	3032	1		1	2	kern, afslagkern	
269	13003	MAZ	7	1	512	3022	1	5	1	3	kernpreparatiestuk	
269	13003	MAZ	8	1	512	3010	1		0	4	brok	
269	13003	MAZ	9	2	512	3010	1		1	4	brok	
271	13010	MAZ	1	1	512	3034	0		0	2	klingkern met 2 tegenoverliggende slagvlakken	microlithische klingkern
271	13010	MAZ	2	1	512	3032	0		0	3	kern, afslagkern	
272	14002	MAZ	1	1	512	3010	0		1	4	brok	
totaal				97								

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Bijlage 6: Resultaten macrorestenwaardering

Legenda

Waardering botanische monsters, alle resten verkoold.

aantallen	
G	geen
W	weinig (1-5)
R	redelijk (6-20)
V	veel (>20 resten)
hk	
determineerbaar houtskool	
X	aanwezig
E	1-10
+	10-50
++	50-100
+++	100-1000

vind-plaats	mon-ster	spoor	cultuurge-wassen	kaf-resten	wilde planten	totaal #	soort-variatie	kwa-liteit	gebruiks-gewassen	wilde soorten	aarde-werk	bot	hk
G61-41	5	60	W	.	W	W	W	R	gerst, gierst	antropo-geen	.	.	+
G61-41	6	65	.	.	.	.	.	.	.	heidewor-teltjes	.	.	.
G61-41	7	138	.	.	.	.	.	.	.	heidewor-teltjes	.	.	e
G61-41	8	154	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
G61-41	9	168	W	.	.	W	G	R	gierst	.	.	.	e
G61-41	10	168	.	W	.	W	G	R	emmer-arwekaf	heidewor-teltjes	.	.	e
G61-41	11	217	.	.	W	W	G	R	.	antropo-geen	.	.	+++
G61-41	12	205	W	.	W	W	W	M	graan	antropo-geen	.	.	+
G61-41	13	187	W	.	.	W	G	S	gierst?	.	.	.	+

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
 Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
 Archeologisch onderzoek: opgraving

Bijlage 7: Resultaten houtskooldeterminatie

vindplaats	put	spoor	monster	soort	deel	N fragm.	gewicht (gram)	schimmel-draden	pofef-ecten	sinte-ring	opmerkin-gen
G61-41	13	217	M 11	<i>Pinus</i>	indet.	33	3,254	.	4	4	blaasjes
				<i>Quercus</i>	stam	13	1,995	.	4	.	.
				<i>Pinus</i>	tak?	3	0,658	.	.	.	merg
				indet.	indet.	1	0,18	.	.	1	blaasjes
					totaal	50	6,087				
	rest	>100									
G61-42	1	170	M 18	<i>Pinus</i>	indet.	46	2,84	.	2	1	blaasjes
				naaldhout	indet.	4	0,392	.	.	1	blaasjes
					totaal	50	3,232				
					rest	>100					
G61-42	1	395	M 20	<i>Pinus</i>	indet.	45	0,69	.	3	1	.
				<i>cf. Pinus</i>	indet.	2	0,017	.	.	2	blaasjes
				indet.	indet.	2	0,029	.	.	2	blaasjes
				loofhout	indet.	1	0,012	.	.	1	blaasjes
					totaal	50	0,748				
					rest	>100					

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

Bijlage 8: Rapport ¹⁴C-dateringen

Poznań, 20-10-2011

Report

on C-14 dating in the Poznań Radiocarbon Laboratory

Customer: **Wouter van der Meer**
BIAX Consult

Hogendijk 134
1506- AL Zaandam
The Netherlands

Job no.: 5615/11

<i>Sample name</i>	<i>Lab. no.</i>	<i>Age 14C</i>	<i>Remark</i>
G61-41-M6S65	Poz-43205	3520 ± 35 BP	
G61-41-M7S138	Poz-43206	2825 ± 35 BP	
G61-41-M11S217	Poz-43207	7730 ± 50 BP	
G61-41-M12S205	Poz-43208	1130 ± 30 BP	
G61-41-M13S187	Poz-43209	4950 ± 35 BP	

Comments: Results of calibration of 14C dates enclosed

Head of the Laboratory

Prof. dr hab. Tomasz Goslar

20-10-2011 Job no.: 5615/11 Page 1 from 1

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

Results of calibration of ¹⁴C dates – order 5614_15/11

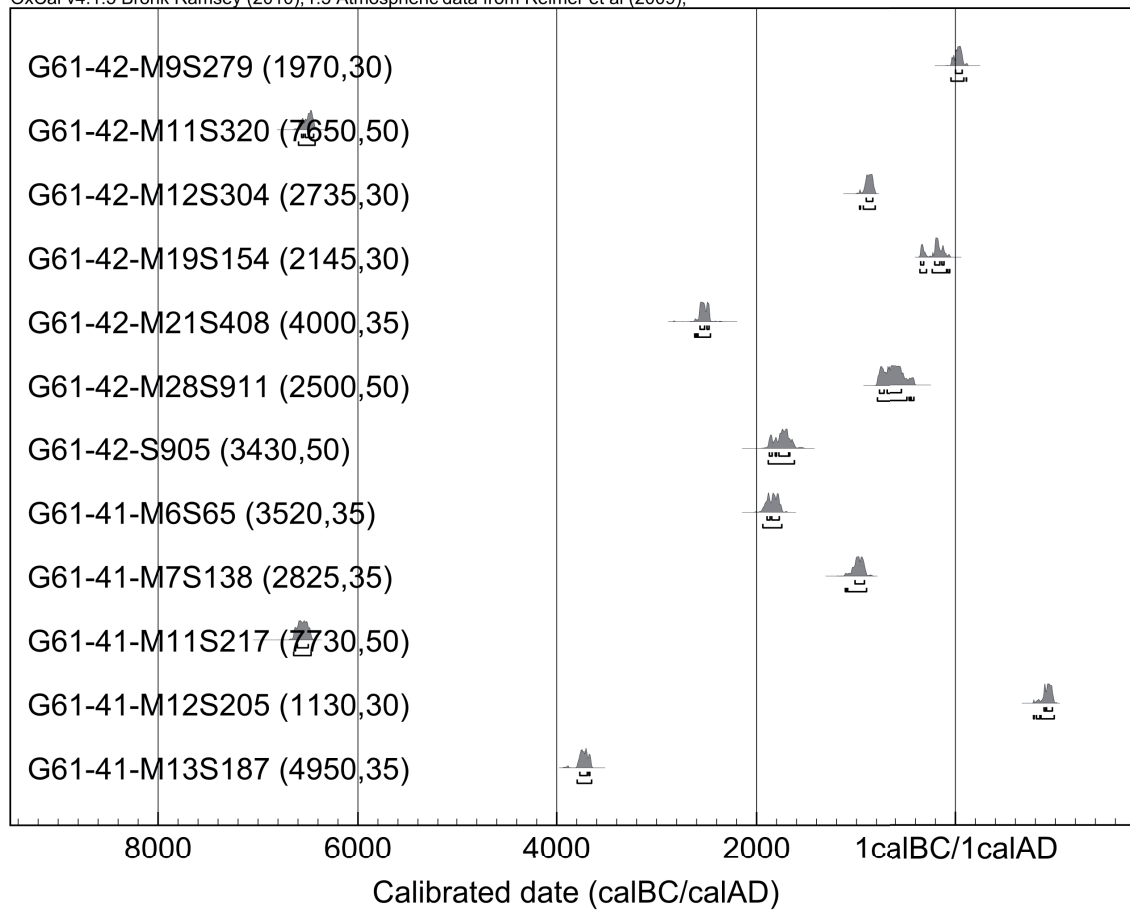
Given are intervals of calendar age, where the true ages of the samples encompass with the probability of circa 68% and circa 95%. The calibration was made with the OxCal software.

OxCal v4.1.5 Bronk Ramsey (2010); r:5	G61-41-M12S205 R_Date(1130,30)
Atmospheric data from Reimer et al (2009);	68.2% probability
G61-41-M6S65 R_Date(3520,35)	888AD (14.5%) 905AD
68.2% probability	912AD (53.7%) 971AD
1896BC (18.9%) 1866BC	95.4% probability
1849BC (49.3%) 1774BC	782AD (1.0%) 789AD
95.4% probability	811AD (5.5%) 846AD
1938BC (95.4%) 1749BC	857AD (89.0%) 989AD
G61-41-M7S138 R_Date(2825,35)	G61-41-M13S187 R_Date(4950,35)
68.2% probability	68.2% probability
1016BC (68.2%) 922BC	3770BC (62.4%) 3695BC
95.4% probability	3678BC (5.8%) 3669BC
1113BC (1.5%) 1100BC	95.4% probability
1089BC (93.9%) 900BC	3796BC (95.4%) 3652BC
G61-41-M11S217 R_Date(7730,50)	
68.2% probability	
6606BC (68.2%) 6498BC	
95.4% probability	
6644BC (95.4%) 6470BC	

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres
Aardgastransportleidingstracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen
Archeologisch onderzoek: opgraving

OxCal v4.1.5 Bronk Ramsey (2010); r:5 Atmospheric data from Reimer et al (2009);

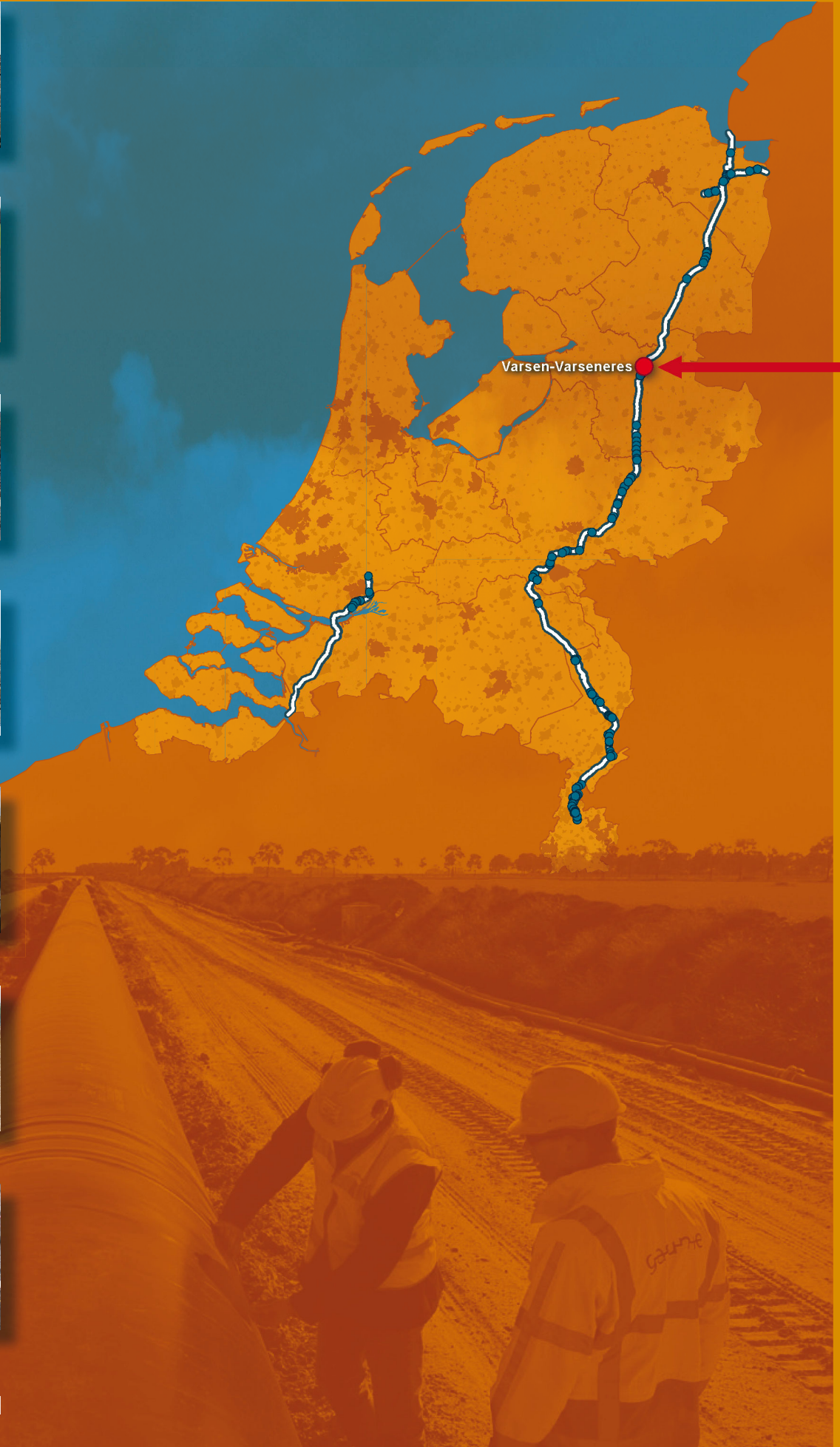

RAAP-RAPPORT 2321

Bewoningssporen op het noordelijke deel van de Varseneres

Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41, gemeente Ommen

Archeologisch onderzoek: opgraving

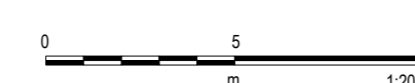
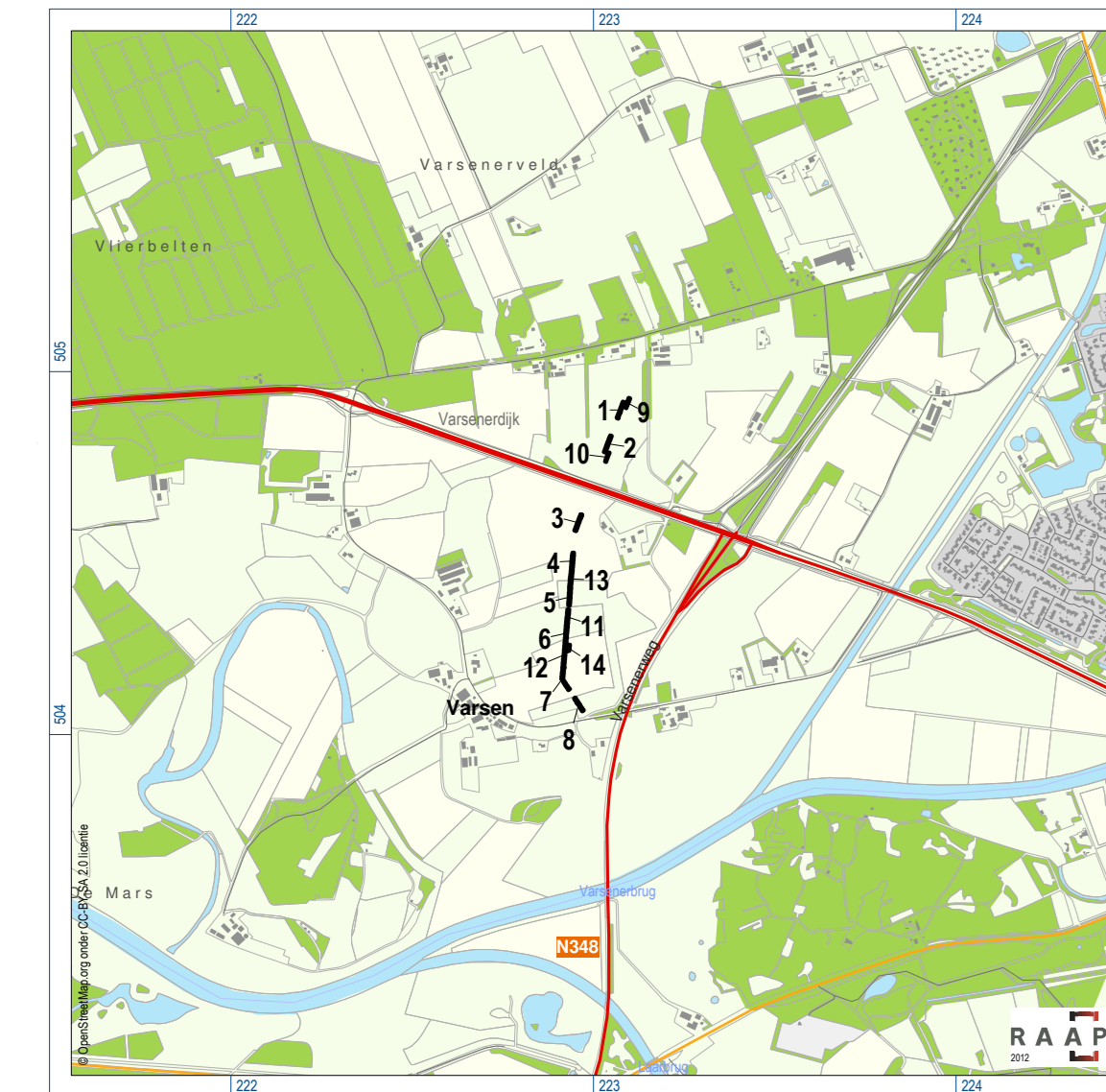
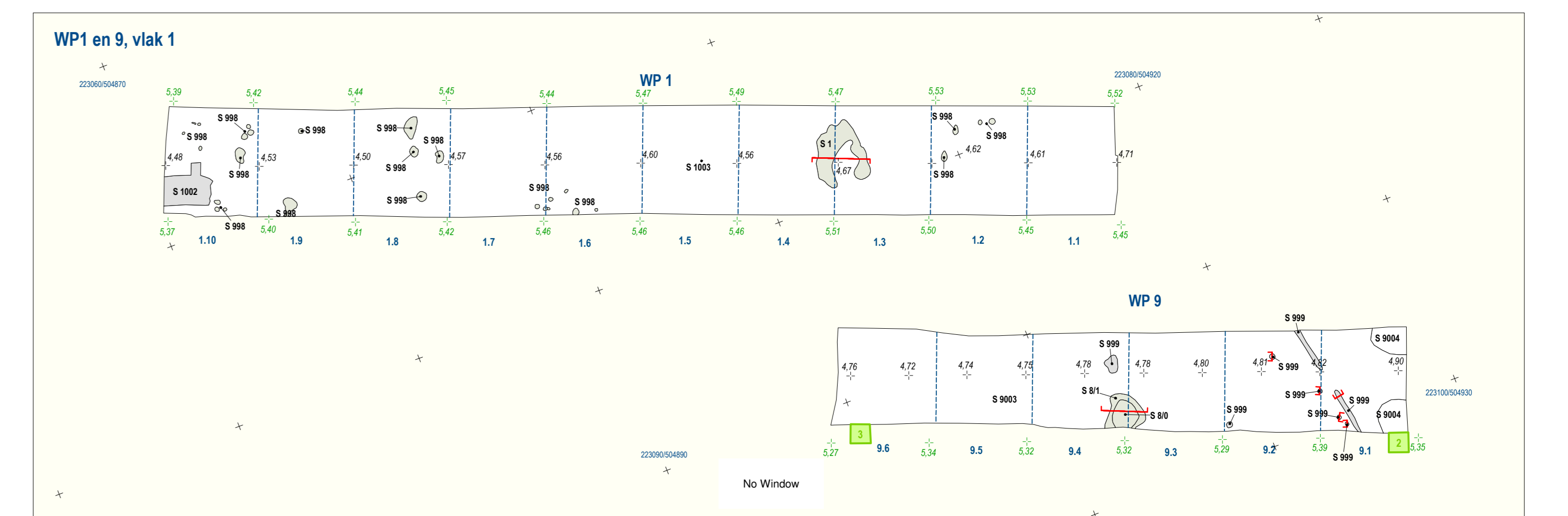
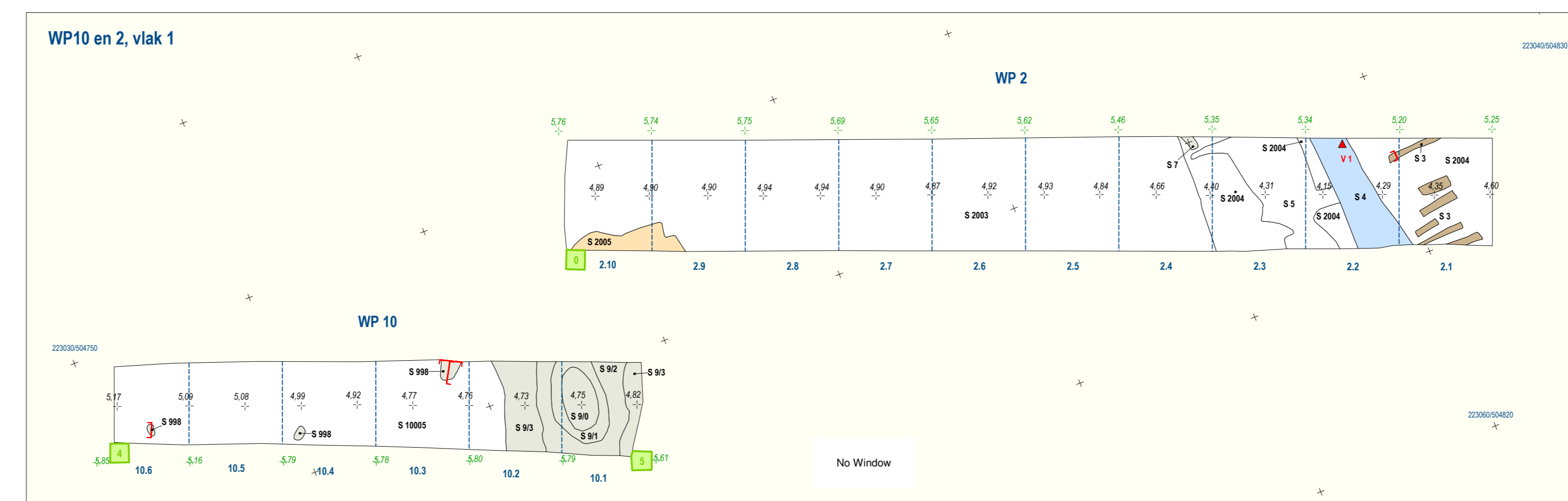
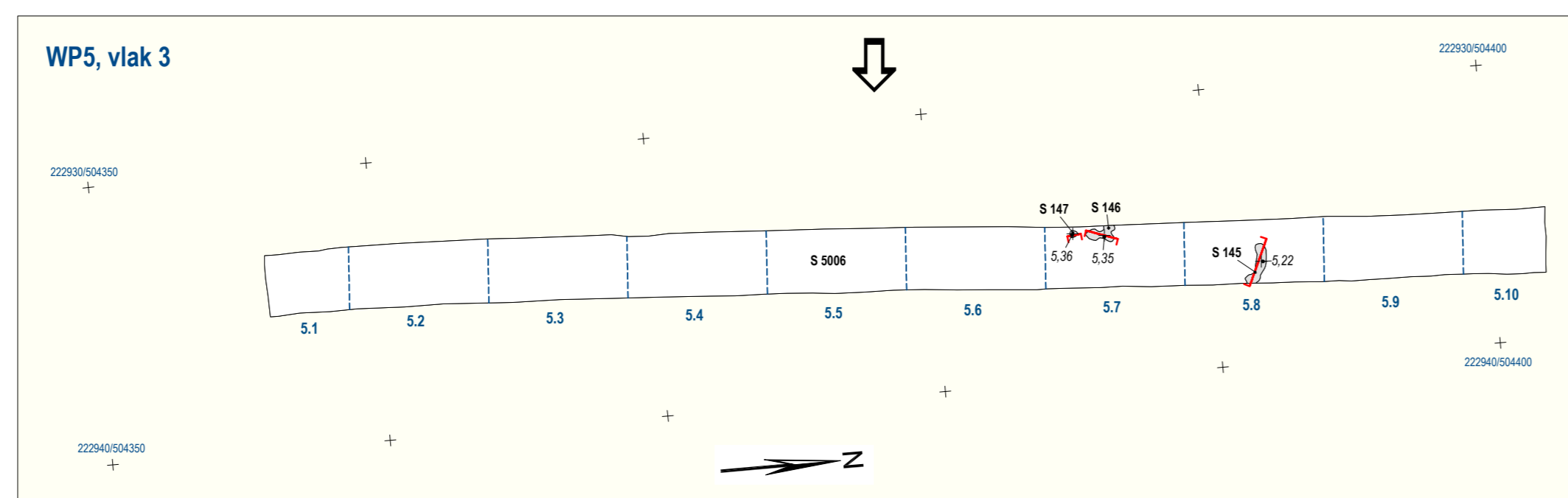
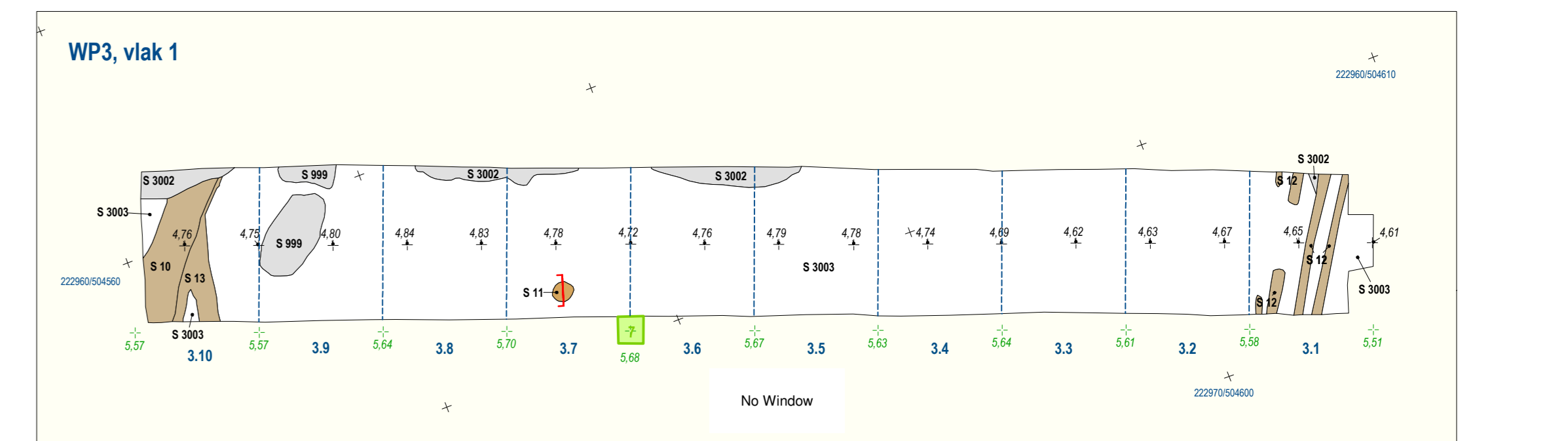
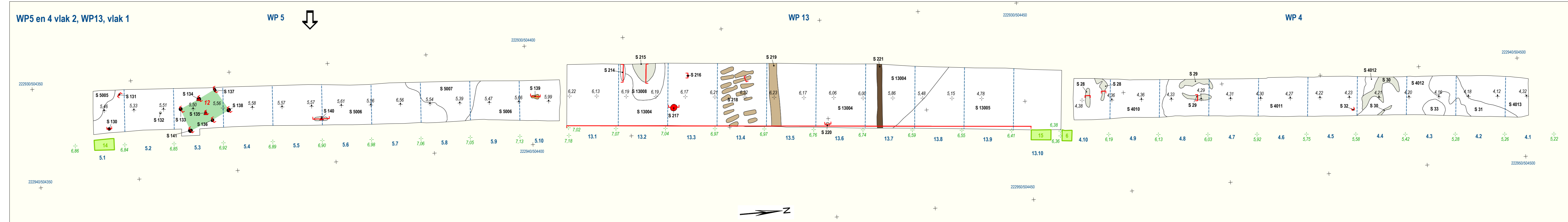
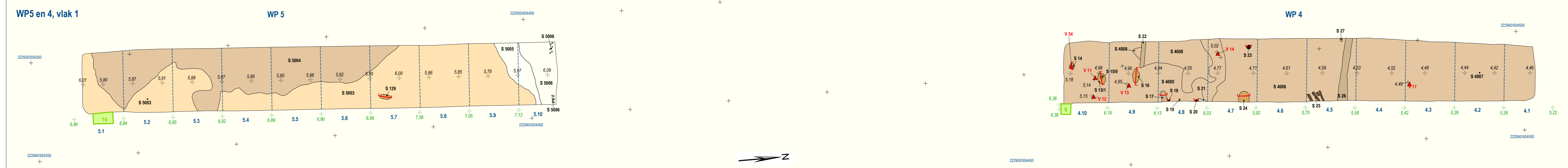
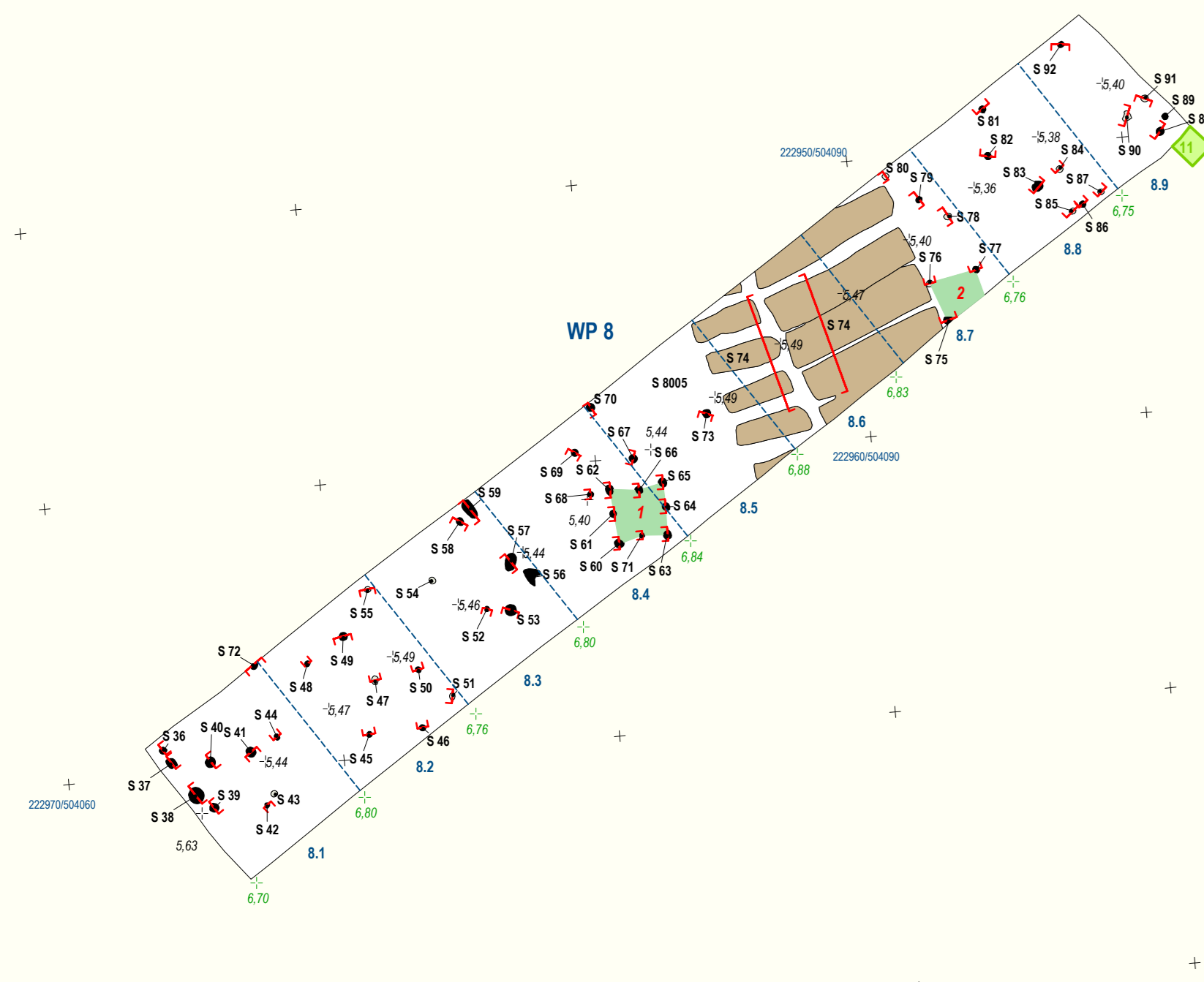
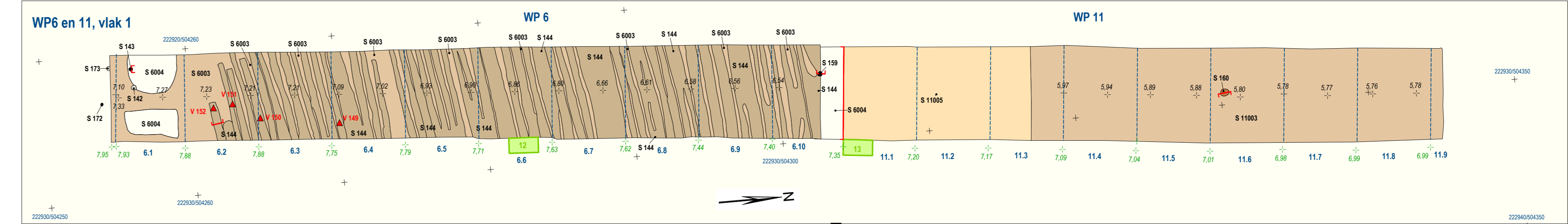
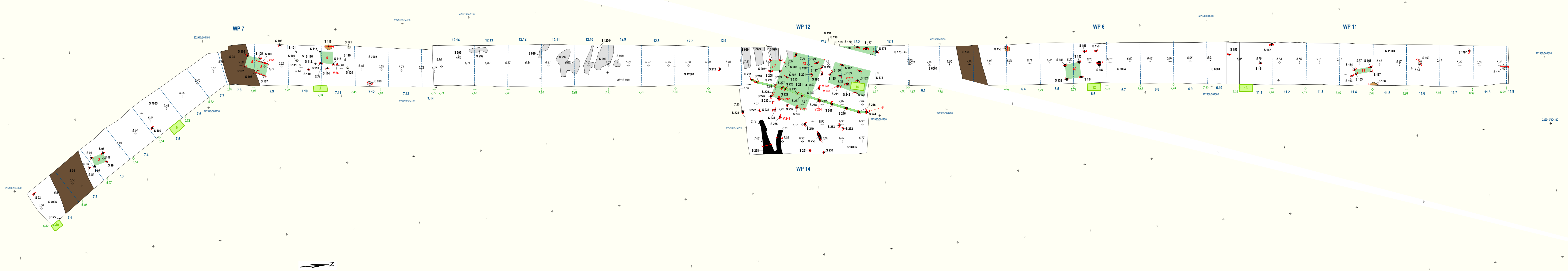
Varsen-Varseneres

Varsen-Varseres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 4

Sporenoverzicht
 RAAP-rapport 2021, kaartbladzijde 1, schaal 1:200

Sporenlagen		overig
	greppel	
	slot	
	kuil	
	haardkuil	
	vlek	
	spoorpoor	
	paalkuil-gat	
	cultuurlaag	
	derfaknatuurlijke verstoring	
	versterking noot	
	natuurlijke laag	
	hoogtepunt maatveld	
	hoogtepunt vlak	
	hoogste maatveld in meters t.o.v. NAP	
	hoogste maat vlak in meters t.o.v. NAP	
	vorst	
	voordruimer	
	S 811 spoor met vulnummer	
	102	
	102	
	6.4 grens verzamelvlak met nummer	
	12	
	12	
	Z	

WP8, 7, 12 en 14, vlak 1, WP6 en 11, vlak 2

Varsen-Varseneres
Aardgastransportleidingtracé Scheemda-Ommen (A-661), catalogusnummer 41
 Gemeente Ommen
 Overzicht structuren
 RAAP-rapport 2321, kaartbijlage 2, schaal 1:250

- legenda**
- 13 structuurnummer
  - spieker
  - huis
  - palenrij

